

วิวัฒนาการของการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมไทยและ
พัฒนาการการจัดการศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์

4.1 การสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยด้านนาฏศิลป์ สาขาโขนละครและดนตรีไทย มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สืบเนื่องมาจนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในราชสำนัก ได้มีการก่อตั้งกระทรวง กรม ตามแบบอย่างการพัฒนาประเทศของชาติที่เจริญแล้ว การแสดงศิลปะต่าง ๆ ที่เป็นของหลวงจะขึ้นสังกัดกับกระทรวงวัง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535: 278) ซึ่งประกอบด้วยกรมต่าง ๆ เช่น กรมโขน กรมหุ่น กรมปีพาทย์ กรมมหรสพ เป็นต้น ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมต่าง ๆ มาอยู่รวมกันในกรมมหรสพ เพื่อจัดการแสดงและการละเล่นของหลวงทั้งหมดโดยไม่ขึ้นกับกระทรวงวัง เรียกผู้บังคับบัญชากรมมหรสพว่า ผู้บัญชาการ และโดยที่ข้าราชการในกรมมหรสพเป็นมหาดเล็กในพระองค์ การบังคับบัญชาจึงขึ้นกับกรมมหาดเล็กอีกชั้นหนึ่ง ผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกรมมหาดเล็กเรียกว่าผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ ณ วังจันทร์เกษม (ธนิต อยู่โพธิ์, 2516: 64)

มนตรี ตราโมท (2522: 155) ได้แสดงความเห็นในการก่อตั้งกรมมหรสพว่า

...การที่ทรงตั้งกรมมหรสพ ซึ่งเป็นกรมแห่งศิลปะ มีทั้งศิลปะการช่าง โขน ละคร และดนตรี ก็ทรงเห็นว่า ศิลปะเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญของไทย เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ ซึ่งควรจะต้องรักษา และศิลปะเหล่านี้ถ้าปล่อยไว้ก็มีแต่จะเสื่อมโทรมและสูญไป ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทำนุบำรุงก็ยากที่จะมีผู้อื่นช่วยบำรุงได้ จึงทรงตั้งกรมมหรสพขึ้น

เพื่อสร้างไว้ซึ่งศิลปะประจำชาติเหล่านี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงนำขึ้นอย่างนี้ก็มีผู้อื่น
ดำเนินตาม ทำให้ศิลปะเจริญรุ่งเรืองถาวรมาจนปัจจุบันนี้...

จากเหตุผลดังกล่าว เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า การที่นาฏศิลป์และดนตรีจะสามารถดำรง
รักษาไว้ได้ จำเป็นต้องมีผู้อุปถัมภ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือองค์พระมหากษัตริย์ ดังเช่นพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การสอนนั้นก็
ยังคงใช้วิธีสืบทอดและสอนกันแบบไทยโบราณ คือ สอนกันตัวต่อตัวระหว่างครูกับศิษย์โดยใช้วิธีการ
จดจำและทำตามที่ครูสอนเท่านั้น และกว่าจะปฏิบัติได้อย่างสวยงาม ต้องใช้เวลาฝึกฝนตั้งแต่
เยาว์วัยเป็นเวลานาน ศิลปินทั้งหลายเหล่านี้ส่วนใหญ่จึงไม่มีโอกาสได้ศึกษาวิชาสามัญ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นการณ์ไกลในเรื่องการศึกษาว่า
เป็นสิ่งสำคัญสำหรับประชาชนทุกหมู่เหล่า พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนเพื่อสนับสนุน
การศึกษาให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ แทนที่จะโปรดการสร้างวัดประจำรัชกาลตาม
พระราชนิยมจากบูรพมหากษัตริย์ ทรงวินิจฉัยด้วยพระปรีชาว่า ผู้ที่มีศิลปวิทยาการทางไหน แม้จะ
สามารถเพียงใด ถ้าขาดการศึกษาด้านความรู้สามัญแล้ว ย่อมเป็นการให้คนอื่นดูหมิ่นเหยียดหยาม
ได้ จึงโปรดฯ ให้ตั้งกองโรงเรียนในกรมมหรสพ เพื่อให้ความรู้สามัญควบคู่กับการเรียนศิลปะด้าน
โขนและดนตรี พระราชทานนามว่า "โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์"

ธนิต อยู่โพธิ์ (2516: 86-87) กล่าวถึงแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

...โปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนพรานหลวงขึ้น รับสั่งสอนกุลบุตรรุ่นต่อมาให้มีความรู้ทั้งสามัญ
ศึกษาและศิลปศึกษาประกอบกันไปด้วย และทรงท่านูปารุงให้ได้รับความสะดวกสบาย
ในการเล่าเรียนศึกษา ซึ่งถ้าเป็นไปดังพระราชประสงค์ตลอดมาก็คงจะเป็นทาง
ปลูกฝังศิลปินประเภทนี้ให้มั่นคงถาวร และเจริญก้าวหน้าตามสมควรแก่กาล...

การศึกษาในโรงเรียนพรานหลวงได้สอนตามหลักสูตรกระทรวงธรรมการ คือ นอกจาก
จะฝึกฝนด้านศิลปวิทยาการดังกล่าวแล้ว ยังมีการอบรมด้านจริยธรรมเพื่อให้เป็นพลเมืองดี ดังที่
ฉัตร สุนทรายน (2527: 27) นักเขียนพรานหลวงสมัยนั้น ได้กล่าวถึงการอบรมว่า

...อบรมให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักชาติรักสยามารยาท อ่อนน้อมแก่ผู้ใหญ่ มีความซื่อสัตย์สุจริต เคารพต่อผู้มีพระคุณ มีความเมตตากรุณาแก่ผู้ได้ทุกข์ยาก มีความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นคนดี มีศีลธรรม จรรยาธรรม...

การให้การศึกษาเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและพัฒนาชาติ การศึกษาสามารถสร้างคนให้เป็นคนไทยที่สมบูรณ์ตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ และเป็นความคาดหวังของรัฐบาลไทยทุกยุคทุกสมัย ตลอดจนเป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาคนตามแผนพัฒนาการศึกษาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

ศุภชัย จันทร์สุวรรณ (2538: 117-118) ได้วิจัยและสรุปแนวพระราชดำริในการก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ไว้ดังนี้

1. เพื่ออบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการ คือ วิชาโขน ละคร ดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง ควบคู่ไปกับการเรียนวิชาสามัญ
2. เพื่อให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ ตั้งแต่การศิลปะ ตลอดจนการอ่าน การเขียน
3. เพื่อผลิตนักเรียนที่มีความสามารถด้านนาฏศิลป์และดนตรี เข้ารับราชการในกรมมหรสพ กล่าวคือ เมื่อนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาและได้รับการบรรจุเข้ารับราชการในกรมมหรสพแล้ว นักเรียนเหล่านี้จะได้ชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดศิลปะโขน ดนตรี ซึ่งนอกจากออกแสดงให้คนทั่วไปได้ชื่นชมแล้ว ยังได้เป็นครูสอนนักเรียนรุ่นต่อมาอีกด้วย

การกำหนดชั้นเรียนของโรงเรียนพรานหลวง ได้มีการกำหนดชั้นเรียนออกเป็น 6 ชั้น เริ่มตั้งแต่ชั้น 1 ถึงชั้น 6 เทียบชั้นมัธยมศึกษา โดยรับเฉพาะนักเรียนที่จบชั้นประโยคประถมปีที่ 3 จากโรงเรียนอื่นเข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เรียนไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็นอันจบหลักสูตร

ด้านหลักสูตร มีการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 โดยกำหนดให้ช่วงเวลาเข้าเรียนวิชาสามัญ ช่วงบ่ายเรียนวิชาศิลปะ หรืออาจจะเรียนวิชาสามัญเต็มวัน และวิชาศิลปะเต็มวัน โดยแบ่งเป็น การเรียนวิชาสามัญ 3 วัน วิชาศิลปะ

2 วัน สุดแต่ความสะดวกของครูผู้สอน (มนตรี ตราโมท, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2537)

หลักสูตรวิชาสามัญ เรียนตามหลักสูตร พ.ศ. 2456 คือ วิชาจรรยา ภาษาไทย คำนวณวิธี ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร วาดเขียน ธรรมชาติศึกษา (ปัจจุบันคือวิทยาศาสตร์) และ วิชาลูกเสือ (ช่วย สุนทรสมบัติ, สัมภาษณ์ 9 มกราคม 2538)

หลักสูตรวิชาศิลปะ แบ่งเป็น 3 สาขา คือ โขน ดนตรีไทย และดนตรีฝรั่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครูผู้สอน คือ ข้าราชการกรมมหรสพที่อาวุโสและมีฝีมือทางศิลปะ เป็นผู้คิดหลักสูตรการสอนศิลปะขึ้นมาเองว่า สมควรจะต้องทำหรือเพลงอะไรก่อนหลัง ไม่มีข้อบังคับว่าจะต้องสอนด้วยวิธีอย่างไร เพราะครูยอมเข้าใจวิธีการสอนจากง่ายไปหายากมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล ซึ่งสุดแต่นักเรียนเรียนกับใคร ก็รับวิธีการสอนจากครูผู้นั้น และครูจะกำหนดหลักสูตรไว้ในใจของครูเอง (มนตรี ตราโมท, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2537)

ด้านสภาพโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ มีการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะ จึงจำเป็นต้องแบ่งแยกอาคารเรียนไปตามสาขาวิชาต่าง ๆ ดังนี้

1. อาคารเรียนวิชาสามัญ ตั้งอยู่ในบริเวณสวนมิสกวัน ใกล้กับโรงโขนหลวง (ฉัตร สุนทรายน, 2527: 25)
2. อาคารเรียนโขน นักเรียนต้องไปฝึกโขนที่โรงโขนหลวง ซึ่งอยู่ใกล้กับอาคารโรงเรียนพรานหลวง และมีการแสดงของนักเรียนพรานหลวงและข้าราชการมหรสพให้บุคคลชั้นสูงและชาวต่างประเทศชมอยู่เสมอ (ม.ล.ปิ่น มาลากุล, 2524: 557)
3. อาคารเรียนดนตรีไทย นักเรียนพรานหลวงต้องไปฝึกเรียนดนตรีไทยที่ในบริเวณวังจันทร์เกษม (ปัจจุบันเป็นที่ทำการของกระทรวงศึกษาธิการ) (มนตรี ตราโมท, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2537)
4. อาคารเรียนดนตรีฝรั่ง นักเรียนต้องไปฝึกเรียนที่ราชตฤณมัยสมาคม สวนจิตรลดา หรือสโมสรเสือป่า การที่นักเรียนต้องไปเรียนตามสถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าว เพราะจำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีฝรั่งซึ่งมีไว้ใช้งานราชการและเก็บอยู่ตามสถานที่ดังกล่าว (มนตรี ตราโมท, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2537)

ด้านครู ครูสอนวิชาสามัญมีหลายท่าน อาทิ ครูเพิ่ม เมฆประสาธ ครูแดง หงษ์วีระ ครูหับ นิตะนิละผลิน ครูสาตี จุฬพิทก โดยมี ครูชวน เอกะโรหิต เป็นอาจารย์ใหญ่ ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระนนทพรคพลานุสิษฐ์ (มนตรี ตราโมท, 2530: 67) ครูที่กล่าวถึงนี้เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนพรานหลวง แต่บางครั้งจะมีการยืมครูจากโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น เช่น โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนเทพศิรินทร์ มาสอนวิชาสามัญให้แก่โรงเรียนพรานหลวงและโรงเรียนที่อยู่ใต้อำนาจพระราชาอุปถัมภ์ด้วย เช่น ไปสอนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงบ้าง โรงเรียนราชวิทยาลัยบ้าง (ช่วย สุกันธมัต, สัมภาษณ์ 9 มกราคม 2538)

ครูสอนวิชาศิลปะ เป็นข้าราชการในกรมมหรสพ และมีหน้าที่คอยดูแลการสอน เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในด้านฝีมือแต่ละสาขา คือ

1. พระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) สอนวิชาโขน ละครไทย

ครูผู้ช่วยสอนโขนตัวพระ ได้ปรากฏหลักฐานในหนังสืออนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพ หลวงขงเบี่ยงครู (จิว รามันฎ) เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2518 หน้า 23 ได้ระบุไว้ว่า ได้แก่ หลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรันฎ) หลวงขงเบี่ยงครู (จิว รามันฎ) หลวงศรีนัจฉิฉัย (สอน ลักษณะฉนฎ) และขุนประภาราจารย์ (ชะอ้อน โฆษกรันฎ) เป็นต้น ครูสอนโขนตัวนาง ได้แก่ ขุนเจนภรตกิจ (แปลก มงคลันฎ) และขุนวาทพิศวง (แถม ศิลปิน) เป็นต้น ส่วนครูสอนโขนตัวยักษ์ ได้แก่ หลวงนัจฉิฉัย (ห่วน อรุณันฎ) และครูสอนตัวลิง ได้แก่ ขุนเชิดกรประจง (บอด สุครีวันฎ)

2. พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) สอนวิชาดนตรีไทย

ครูผู้ช่วยสอนดนตรีไทย ได้แก่ พระพิณบรรเลงราช (แหม่ม ประสานศัพท์) พระพิณบรรเลงกรม (พิมพ์ วาทิน) หลวงไพเราะเสียงซอ (อุน ฑูรยะชีวิน) พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต) พระประดัดดุริยกิจ (แหม่ม วิฉิน) หลวงชาญเชิงระนาด (เงิน ผลารักษ์) หลวงเสียงเสนาะกรรม (พัน มุกตวาทย์) หลวงบำรุงจิตรเจริญ (ชูป สาดรวีฉัย) เป็นต้น (พูนพิศ อมาตยกุล, 2529: 164-165)

3. พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) สอนวิชาดนตรีฝรั่ง

ครูผู้ช่วยสอนดนตรีฝรั่ง คงมีปรากฏชื่อเพียง 3 ท่าน คือ หลวงดนตรีบรรเลงขุนสำเนียงชั้นเชิง และครูโฉลก เนตรสุด (ชลห่มุ ชลานุเคราะห์, 2536: 95)

บรรดาศาครุ ซึ่งเป็นศิลปินในกรมมหรสพเหล่านี้ ได้มีส่วนช่วยอบรมสั่งสอนนักเรียนโรงเรียนพรานหลวงจนมีความรู้ความสามารถเป็นที่ประจักษ์ต่อมาภายหลัง เช่น

นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) นักเรียนสาขาโขนในสมัยนั้น เป็นผู้ถ่ายทอดท่ารำของเพลงองค์พระพิราพ ซึ่งเป็นหน้าพาทย์ชั้นสูงสุดของนาฏศิลป์และดนตรี ให้กับครูโขนของกรมศิลปากรถึง 2 รุ่น รุ่นแรกได้ต่อท่ารำให้แก่ ครูอร่าม อินทรนัญ ครูหยัด ช้างทอง ครูยอแสง ภักดีเทวา และครูอาคม สายาคม (หยัด ช้างทอง, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2539) รุ่นที่ 2 ได้ต่อท่ารำให้แก่ นายรามพ โทธิเวส นายจตุพร รัตนวราหะ นายไชยยศ คุ้มมณี นายจุมพล โชติทัต นายสมศักดิ์ ทัตติ นายศิริพงษ์ อัญญาวัชระ และสุจิตต์ พันธุ์สังข์ โดยได้ประกอบพิธีไหว้ครูต่อหน้าพระพักตร์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทั้งสองรุ่น (รามพ โทธิเวส, สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2539)

นายมนตรี ตราโมท นักเรียนสาขาดนตรีไทยในสมัยนั้น เป็นผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยของกรมศิลปากร เป็นศิลปินแห่งชาติ ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันการศึกษาหลายแห่ง เป็นผู้ริเริ่มการเรียนการสอนดนตรีไทยภาคทฤษฎีในโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ จนได้รับเลื่อนวิทยฐานะเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นนักประพันธ์เพลงที่มีชื่อเสียง และได้รับฉายาว่า "เจ้าแห่งเพลงระบำ" เป็นผู้ถ่ายทอดการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยให้ลูกศิษย์ถึง 3 รุ่นด้วยกัน คือ รุ่นแรก ได้แก่ ครูประสิทธิ์ ถาวร รุ่นที่ 2 ได้แก่ ครูศิลป์ ตราโมท และครูสิริชัยชาญ หักจ่ารัฐ (ผู้วิจัย) และรุ่นที่ 3 ได้แก่ นายสังเวียร ทองคำ นาย योगยศ วรรณมาศ นายันรพงค์ โสวัตร นายบุญช่วย โสวัตร และนายธงชัย ถาวร

นายเอื้อ สุนทรสนาน นักเรียนสาขาดนตรีฝรั่งในสมัยนั้น ได้เข้ารับราชการในกรมประชาสัมพันธ์และจัดตั้งวงดนตรีสากลกรมประชาสัมพันธ์จนมีชื่อเสียง ต่อจากนั้นได้ตั้งวงดนตรีคณะสุนทราภรณ์ โดยมีนักร้อง นักดนตรีสากลที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาจนปัจจุบัน เช่น รวงทอง ทองลั่นทม ศรีสุตา รชตวัน วินัย จุลบุษปะ บุษบา รังสี เป็นต้น ท่านได้แต่งเพลงทั้งทำนองและเนื้อร้องจำนวนมากมาย ได้มีการสืบทอดเจตนารมณ์ของท่าน โดยวงดนตรีสากลของกรมประชาสัมพันธ์ ควบคุมวงโดย ศรีสุตา รชตวัน ซึ่งยังคงได้รับความนิยมมาจนทุกวันนี้ แม้แต่นักร้องรุ่นใหม่ ๆ เช่น พรพรรณ ค้าผล อรวี สัจจานนท์ วีระ บำรุงศรี กิตติคุณ เขียวสงค์ ก็สืบทอดเพลงของท่านเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงความเป็นอมตะของเพลงที่ท่านแต่งไว้เป็นอย่างดี

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 แล้ว เหตุการณ์บ้านเมืองและสภาพเศรษฐกิจก็ตกต่ำลง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1 รายจ่ายของประเทศสูงเกินกว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติจะคำนวณได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยุบกรมมหรสพ เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้ยุบเลิกโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469 (วรชาติ มีชูบท, 2529: 12-14)

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดคนตรีมาก และทรงมีพระปรีชาสามารถทางด้านประพันธ์เพลงไทยเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้รับปีพาทย์หลวงและวงดนตรีฝรั่งหลวงไว้ในราชสำนักต่อไป แต่อย่างไรก็ตามเสนาบดีสภาได้มีคำสั่งให้ลดจำนวนนักดนตรีลง ส่วนที่เหลือต้องปฏิบัติหน้าที่หลายอย่าง เช่น ต้องบรรเลงได้ทั้งเครื่องดนตรีฝรั่งและปีพาทย์ มิฉะนั้นก็ต้องฝึกเดินโขนด้วย โดยเฉพาะนักดนตรีที่มีฝีมือ เช่น พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) ต้องทำหน้าที่อื่น ๆ ด้วย ซึ่งมีได้เกี่ยวกับการดนตรีเลย (พระเจนดุริยางค์ [ปิติ วาทยะกร] 2536: 31)

ต่อมามีประกาศรวมข้าราชการในกรมมหาดเล็กและกรมมหรสพเข้ามาอยู่ในกระทรวงวัง เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2469 เวลานั้นเจ้าพระยาวรวงศ์ไพบูลย์ (ม.ร.ว. เป็น อิศรเสนา) เป็นเสนาบดีกระทรวงวัง มีความประสงค์จะชุบเลี้ยงศิลปินบางคน บางพวกที่มีฝีมือไม่ให้ถูกปลดออกจากราชการจนหมดเชื้อสาย จึงใช้วิธีการแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้า โดยปลดศิลปินเดิมในกรมมหรสพลงบ้าง หรือย้ายตำแหน่งไปบรรจุในหน้าที่อื่นบ้าง เช่น ย้ายข้าราชการโขนหลวงไปเป็นข้าราชการของกรมวังและตำรวจวัง ทำให้ท่านเหล่านั้นมีโอกาสแสดงความสามารถและถ่ายทอดศิลปะแก่ศิษย์ในรุ่นต่อมาได้ โดยเฉพาะนายเจียร จารุจรณนั้น หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) (2531: 97) ได้กล่าวถึงชีวประวัติของท่านไว้ว่า ท่านเข้ารับราชการเป็นตำรวจหลวง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นนายรงภักดี มีโอกาสถ่ายทอดท่าร่าองค์พระพิราพ ซึ่งวงการนาฏศิลป์และดนตรีไทยถือว่าเป็นหน้าพาทย์ชั้นสูงสุด

สมัยนั้นถือว่าเป็นปีเดียวกัน จะเริ่มปีใหม่ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน

ให้กับศิลปินของกรมศิลปากรถึง 2 รุ่นตั้งได้กล่าวข้างต้นแล้ว นับว่าท่านมีพระคุณต่อวงการโขน และละครเป็นอย่างยิ่ง

ในปลายปี พ.ศ. 2469 มีพระราชอาคันตุกะในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้ามา เจริญสัมพันธไมตรีมากยิ่งขึ้น ในงานเลี้ยงรับรองจำเป็นต้องมีการแสดงนาฏศิลป์ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง แต่ไม่สามารถหาศิลปินที่มีฝีมือมาแสดงได้ เสนาบดีกระทรวงวังจึงกราบบังคมทูลขอให้ตั้งกรมมหรสพขึ้นใหม่ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งได้ แต่มีสภาพเป็นกอง เรียกว่า "กองมหรสพ" และมีคำสั่งให้บรรจพระยานัฏกานูรักษ์กลับเข้ารับราชการอีกครั้งหนึ่ง โดยให้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้ากอง ดูแลกิจการด้านนาฏศิลป์และดนตรีทั้งหมด พระยานัฏกานูรักษ์ได้แบ่งอำนาจหน้าที่ให้แก่ผู้มีความสามารถในด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับเมื่อครั้งยังเป็นกรมมหรสพ คือ

พระยานัฏกานูรักษ์ ดูแลกิจการงานด้านนาฏศิลป์

หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นหัวหน้าแผนกดนตรีไทย

พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) เป็นหัวหน้าแผนกดนตรีฝรั่ง

การจัดตั้งกองมหรสพขึ้นใหม่ ทำให้ศิลปินด้านนาฏศิลป์และดนตรี เริ่มมีความสำคัญต่อหน่วยราชการขึ้นอีก เพราะความจำเป็นที่จะต้องใช้งานพระราชพิธี และการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง ซึ่งเป็นเครื่องเชิดหน้าชูตาต่อชาวต่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม ในขณะนั้นเนื่องจากศิลปินโขน ละคร ดนตรีไทย ดนตรีสากล มีจำนวนน้อย และบางท่านมีอายุมากแล้ว ไม่สามารถออกแสดงได้ ในปีพ.ศ. 2472 กองมหรสพจึงเปิดรับสมัครเด็กชายเด็กหญิงเข้ามาฝึกหัดโขน ละคร ดนตรี เพื่อรื้อฟื้นศิลปะประจำชาติอีกครั้งหนึ่ง จัดการเรียนการสอนเฉพาะวิชาศิลปะ แต่ไม่มีการเรียนการสอนวิชาสามัญ และไม่ได้จัดให้เป็นระบบตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ ดังเช่นเคยจัดในสมัยรัชกาลที่ 6 เพราะมีความประสงค์ที่จะฝึกหัดเด็กเหล่านั้นไว้ใช้แสดงในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เด็กที่เข้ามาฝึกหัดและมีบทบาทต่อมาจนถึงสมัยที่ตั้งกรมศิลปากร และได้ย้ายเข้ามาเป็นข้าราชการของกรมศิลปากร ได้แก่ บุญสม สายาคม ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น "อาคม สายาคม" อร่าม อินทรนฤ กวี วรตะริน ม.ล. รุจิรา อิศรางกูร สมพงษ์ หงษ์มิตร และเดช ปัญญาพล เป็นต้น (มนตรี ตราโมท, 2525: 4) ส่วนเด็กหญิงที่เข้ามาฝึกหัดละคร ได้แก่ จาด พุชประดับ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น "จำเริญ พุชประดับ" (จำเริญ พุชประดับ, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2539)

ส่วนนักเรียนดนตรีไทย ไม่ปรากฏรายชื่อเด็กที่สมัครเข้ามาฝึกหัด แต่จากคำบอกเล่าของมนตรี ตราโมท เชื่อว่ามีเด็กมาสมัครเข้าเรียนในครั้งนั้นด้วย ดังที่ท่านกล่าวว่า "มโหรีและขับร้องฝึกที่ท้ายวัง" (มนตรี ตราโมท, 2525: 4) ส่วนดนตรีฝรั่ง มีเด็กเข้ามาฝึกหัด ได้แก่ สิริ บงบุทธ สมพงษ์ ทิพยกะลิน ไสล ไกรเลิศ เป็นต้น (ใหญ่ นภายน, 2536: 30) เด็กเหล่านี้จะได้รับการฝึกหัดเฉพาะศิลปะเท่านั้น ส่วนการเรียนวิชาสามัญต้องขวนขวายหาที่เรียนเอง แต่จะได้รับเงินเดือนจากกองมหรสพเดือนละ 4 บาท เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายระหว่างมาฝึกหัด

สถานที่ฝึกหัดนั้นไม่มีสถานที่โดยเฉพาะ ต้องส่งเด็กเหล่านี้ไปฝึกหัดตามสำนักเจ้านายต่าง ๆ หลายแห่ง เช่น เด็กผู้ชายที่ฝึกหัดเป็นตัวพระและตัวนางไปฝึกที่เรือนไทยในวังสวนกุหลาบ (วังสมเด็จ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา) ซึ่งมีคณะละครและมีตัวละครที่มีฝีมืออยู่เป็นจำนวนมาก ผู้ที่มีชื่อเสียงและได้เข้ารับราชการอยู่ในกรมศิลปากรหลายท่าน อาทิ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ครูลมุล บมะคุปต์ ส่วนเด็กหญิงที่ฝึกละคร และระบำ รำ ฟ้อน ให้ไปฝึกที่ท้ายพระบรมมหาราชวัง ดังที่จำเริญ พุทธประดับ (สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2539) เล่าว่า ได้เข้าไปฝึกในบริเวณฝ่ายในกับจอมมารคาละมาย ครูราช สุวรรณทัต และครูศิริ สุวรรณทัต

นอกจากนี้ยังมีศิลปินจากสำนักอื่น ๆ ของบรรดาเจ้านายอีกหลายท่านที่ได้มีบทบาทและเข้ามารับราชการในกรมศิลปากรอีกจำนวนมาก อาทิ

ศิลปินสำนักเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ ได้แก่ ครูกรี วรเศริน ครูบุญชัย เฉลยทอง (ทรวง ประงค์โพธิ์อ่อน, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2539)

ศิลปินสำนักเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ได้แก่ พัน โมรากุล มีความสามารถด้านละครพระ (อุดม ชีรานนท์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2538)

ศิลปินสำนักวังเจ้าขาวของพระองค์เจ้าวัชรวิวงศ์ ได้แก่ มัลลี คงประภัศร์ มีความสามารถด้านละครพระ (จำเริญ พุทธประดับ, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2539)

ศิลปินสำนักเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้แก่ หน่อมท้วน ภทรนาวิก มีความสามารถด้านละครนาง (จำเริญ พุทธประดับ, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2539)

สำหรับศิลปินด้านดนตรีและคีตศิลป์ ที่ได้เข้ามารับราชการเป็นศิลปินและเป็นครูสอนนักเรียนในโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนสังคีตศิลป์ และโรงเรียนนาฏศิลป์อีกหลายท่าน อาทิ

สายดนตรีไทยได้แก่ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) หลวงบำรุงจิตรเจริญ (รูป สาตราลีลย์) พระประณีตวรศัพท์ (เจียน วรวาทีน) นายมนตรี ตราโมท นายโองการ กลีบจีน สายคีตศิลป์ไทย ได้แก่ ครูจีน ศิลปบรรเลง ครูท้วม ประสิทธิ์กุล ครูลิ้นจี่ จารุจรม ครูจิมลิ้ม กุลตัมภ์ ครูประคอง ทุ่มทองสุข ครูสุทธิศรี เนตาพันธ์ (ประสิทธิ์ ดาวาร, สัมภาษณ์ 26 มีนาคม 2539)

จากรายนามศิลปินที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะนำไปสู่การเรียบเรียงการสอนด้านนาฏศิลป์และดนตรีในสถานศึกษาของกรมศิลปากรต่อไป ซึ่งบรรดาศิลปินเหล่านี้ล้วนเป็นผู้มีพระคุณต่อการสืบทอดอนุรักษ์ และพัฒนาศิลปะแขนงนี้ให้ดำรงคงอยู่คู่บ้านคู่เมืองไทยจนปัจจุบัน

ต่อมาในปีพ.ศ. 2475 หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาสู่ระบอบประชาธิปไตยแล้ว ได้มีการจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม ขึ้นใหม่หลายแห่ง กรมศิลปากรได้รับการสถาปนาขึ้น สังกัดกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2476

"กรมศิลปากร" เป็นชื่อที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2454 และต่อมาอีก 2 วัน ได้มีประกาศจัดตั้งกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวัง ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหน้าที่ดูแลกิจการช่างและการพิพิธภัณฑ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2455 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมช่างทองและกรมช่างสิบหมู่ไว้ในกรมศิลปากรทั้งหมด และให้ไปสังกัดกระทรวงมรดก

ในปีพ.ศ. 2469 เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จำเป็นต้องประหยัดค่าใช้จ่ายของทางราชการ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการให้ยุบกรมศิลปากร โดยให้เป็นเพียงหน่วยงานหนึ่งเท่านั้นและให้หน่วยงานของกรมไปรวมเข้ากับราชบัณฑิตยสภา เรียกชื่อใหม่ว่า "ศิลปากรสถาน" โดยให้ตัดคำว่า "กรม" เนื่องจากมิได้อยู่ในฐานะกรม

ต่อมาในวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2476 ได้มีการโอนศิลปากรสถานไปสังกัดกระทรวงธรรมการ และให้สถาปนาขึ้นเป็นกรมศิลปากรอีกครั้งหนึ่งดังได้กล่าวแล้วข้างต้น โดยมีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นอธิบดีคนแรกในสมัยการปกครองระบอบประชาธิปไตย (สมคิด โชติกาณิษฐ์, 2538: 29)

จะเห็นได้ว่า กรมศิลปากรได้เข้ามาสังกัดกระทรวงธรรมการ ซึ่งมีหน้าที่ดูแล จัดการ เกี่ยวกับการศึกษาของชาติ ทำให้กรมศิลปากรเริ่มมีบทบาททางด้านการศึกษา อันเป็นหนทางนำไปสู่การจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ในโอกาสต่อมา

ผู้บริหารระดับสูงสุดของกรมศิลปากร ในตำแหน่งอธิบดีคนแรก คือ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งได้โอนย้ายมาจากเจ้ากรมปกาสิต (กรมพิธีการทูตในปัจจุบัน) กระทรวงต่างประเทศ ท่านได้กล่าวถึงความยากลำบากของงานใหม่ว่า (หลวงวิจิตรวาทการ, 2535: 55)

... ข้าพเจ้าเองได้ประสบความยากลำบาก เมื่อเข้ามารับตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เพราะข้าพเจ้าไม่ได้เกิดมาเป็นนักศิลปะ ข้าพเจ้าเกิดในกระทรวงการต่างประเทศ ฯลฯ โดยไม่เคยเกี่ยวข้องกับงานศิลปากร มูลเหตุที่เขาเอาข้าพเจ้าเข้าไปเป็นอธิบดีกรมศิลปากรนั้น ก็ดูเหมือนจะมีอย่างเดียว คือ ในบรรดางานศิลปากรในเวลานั้น งานสำคัญที่สุด คือ หอสมุดแห่งชาติ ข้าพเจ้าชอบหนังสือ ชอบการค้นคว้าและแต่งหนังสือ อยู่มากแล้ว ผลที่รัฐบาลหวังจากข้าพเจ้าในเวลานั้น ก็คือ จะให้ข้าพเจ้าสร้างสรรค์งานหอสมุดให้ดีที่สุด...

จากเหตุผลดังกล่าว จะเห็นว่า หลวงวิจิตรวาทการเป็นทั้งนักเขียน นักค้นคว้า และนักคิด มีประสบการณ์มากทางด้านการศึกษาต่างประเทศ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ท่านได้นำมาสร้างสรรค์โรงเรียนพ็อนราและดนตรี ท่านได้กล่าวต่อไปว่า

... แต่เมื่อเข้าไปถึงก็ได้พบงานอีกหลายอย่างที่ข้าพเจ้าไม่รู้อะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ งานสถาปัตยกรรม ช่างเขียน ช่างปั้น และยิ่งกว่านั้น ก่อนข้าพเจ้าเข้าไปก็ได้มีกฎหมายระบุหน้าที่กรมศิลปากรไว้ว่า ต้องรับผิดชอบในเรื่องงานละครและดนตรีด้วย มีคนเข้าใจผิดเป็นอันมากกว่า เรื่องละครและดนตรีของกรมศิลปากร หรือโรงเรียนพ็อนราและดนตรีนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้คิดตั้งขึ้นด้วยความริเริ่มของข้าพเจ้าเอง ความจริงเรื่องโรงเรียนพ็อนราและดนตรีที่เป็นโรงเรียนศิลปากรอยู่ในเวลานี้ มีบัญญัติอยู่ในกฎหมาย คือ พระราชกฤษฎีกาแบ่งกองแบ่งแผนกสำหรับกรมศิลปากร ซึ่งได้ประกาศ

ไว้แล้วก่อนข้าพเจ้าเข้าไปเป็นอธิบดี และโดยที่ข้าพเจ้ามิได้มีส่วนรู้เห็นในพระราชกฤษฎีกานั้น ผู้ที่เป็นต้นคิดให้ออกพระราชกฤษฎีกาอย่างนี้คือ ท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ผู้ว่ากระทรวงธรรมการอยู่ในเวลานั้น...

ประเด็นสำคัญที่ได้จากคำกล่าวข้างต้น คือ สิ่งที่หลวงวิจิตรวาทการเห็นว่า ตัวท่านเองนั้นไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มหรือคิดตั้งโรงเรียนเพื่อนรำและดนตรีของกรมศิลปากร เพราะก่อนที่ท่านจะเข้ามารับตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรนั้น ได้มีพระราชกฤษฎีกา ลงวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2476 ในมาตรา 9 แบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร ออกเป็น 6 กอง ดังนี้ (ศธ.0701.1.1/8 เรื่องพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2476)

1. สำนักงานเลขานุการกรม แบ่งเป็น 2 แผนก คือ
 - (1) แผนกสารบรรณ
 - (2) แผนกสถิติและทะเบียน
2. กองศิลปวิทยาการ แบ่งเป็น 4 แผนก คือ
 - (1) แผนกวรรณคดี
 - (2) แผนกโบราณคดี
 - (3) แผนกละคอนและดนตรี
 - (4) แผนกวาทิ
3. กองประณีตศิลปกรรม แบ่งเป็น 2 แผนก คือ
 - (1) แผนกช่าง
 - (2) แผนกโรงเรียน
4. กองสถาปัตยกรรม แบ่งเป็น 3 แผนก คือ
 - (1) แผนกออกแบบ
 - (2) แผนกเขียนแบบ
 - (3) แผนกตรวจ
5. กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ แบ่งเป็น 2 แผนก คือ
 - (1) แผนกรักษาพิพิธภัณฑ์
 - (2) แผนกรักษาวัตถุโบราณ
6. กองหอสมุด แบ่งเป็น 2 แผนก คือ
 - (1) แผนกบรรณรักษ์
 - (2) แผนกบันทึกเหตุการณ์

จากพระราชกฤษฎีกาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กองศิลปวิทยาการ แบ่งเป็น 4 แผนก ซึ่งแต่ละแผนกมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. แผนกวรรณคดี มีหน้าที่ค้นคว้าและบำรุงศิลปะทางวรรณคดี
 2. แผนกโบราณคดี มีหน้าที่ค้นคว้าและบำรุงความรู้ทางโบราณคดี
 3. แผนกละครและสิ่งคิด มีหน้าที่ค้นคว้าและหาทางบำรุงความรู้ในศิลปะทางละครและสิ่งคิด
 4. แผนกวาที มีหน้าที่ค้นคว้าและหาทางบำรุงความรู้ในศิลปะทางวาทีสุนทรพจน์
- แผนกที่ 3 แผนกละครและสิ่งคิด คือ หน่วยงานที่รองรับโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ในเวลาต่อมา

4.2 แนวคิดในการจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์

จุดเริ่มต้นในการจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์นั้น หลวงวิจิตรวาทการ ได้บ้ำว่า "มีคนเข้าใจผิดเป็นอันมากกว่า...ข้าพเจ้าเป็นผู้คิดตั้งขึ้นด้วยความคิดริเริ่มของข้าพเจ้าเอง" ในส่วนนี้หลวงวิจิตรวาทการได้ยกบ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการในสมัยนั้นว่าเป็นต้นคิดโดยออกพระราชกฤษฎีกา (ลงวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2476) โดยจัดวางระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2476

แนวคิดในการจัดการศึกษาของไทยในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น คงจะต้องย้อนหลังไปศึกษาแนวคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาไทยมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังความตอนหนึ่งที่ท่านได้ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นของกระทรวงต่าง ๆ เรื่องการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาในปีพ.ศ. 2464 (ศ. 2/5 ลงวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2464) ความว่า

หลวงวิจิตรวาทการเข้ารับตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2476 โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์เปิดสอนเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2477

...การศึกษานั้น หาใช่การสอนแต่อย่างเดียวไม่... บ่มกินความกว้างขวาง คือ เป็นการอบรมเด็กให้สมควรเป็นผู้ที่จะเป็นประโยชน์ตามอัธยาของตน มีการรู้หนังสือ เป็นเครื่องจดจำ และเป็นทางที่จะรู้จักการทั่วไป รู้จักคิดคำนวณ รู้เท่าถึงเหตุผลที่อยู่รอบ ๆ รู้จักประพฤติดชอบ รู้จักบริหารร่างกาย และรู้จักจะยังความเป็นอยู่ให้เจริญขึ้น ตามควรที่จะเป็นได้...

สำหรับประเทศไทย การจัดการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้ราษฎรได้ศึกษาเล่าเรียนอย่างทั่วถึง เป็นเรื่องที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้เล็งเห็นประโยชน์ และความสำคัญมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย ในปีพ.ศ. 2475 คณะราษฎร (2475) ได้ประกาศหลักในการบริหารประเทศ 6 ประการ ซึ่งมีหลักการศึกษายู่ด้วย ดังความว่า "จะให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร" นั่นคือ จะพยายามให้โอกาสแก่ราษฎรทุกคนให้ได้รับการศึกษา เพื่อจะได้มีวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพ และโดยเฉพาะการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย นั้น การศึกษานั้นเป็นส่วนสำคัญยิ่ง ดังนั้น หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เรียบเรียงให้มีการปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียนให้สอดคล้องกับระบอบการปกครองใหม่ จุดมุ่งหมายของการศึกษาในช่วงนี้ คือ การอบรมพลเมืองให้รู้จักระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ดังความตอนหนึ่งในปาฐกถาของท่านว่า (ศิริ พุทธมาศ, 2528: 187)

...แผนการศึกษาและนโยบายวางไว้เป็นบรรทัดฐานดีแล้ว รัฐบาลนี้ได้หาวิถีทางที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่จุดที่หมาย ให้พลเมืองรู้จักระบอบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย ให้ได้มีความเป็นอยู่เหมาะสมแก่สมัยรัฐธรรมนูญ รัฐบาลจะได้ดำเนินการตามแนวความคิดอันนี้ ให้ได้ผลใหญ่ลุ่มยังขึ้นเป็นลำดับ ในการฝึกฝนให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีนั้น จะต้องฝึกฝนทางกาย จรรยา และใจรวมกันไป และให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาแล้วได้ดำเนินการอาชีพปฏิบัติหน้าที่พลเมืองตามรัฐธรรมนูญได้ดี รัฐบาลนี้จะบำรุงการศึกษาทางอาชีพ และการวิชาความรู้ตามความต้องการแห่งรัฐธรรมนูญ เป็นต้นว่า ขยายประถมศึกษาให้แพร่หลาย และเขยิบการศึกษาวิชาการรัฐธรรมนูญ ยึดถือการปฏิบัติ

ฝึกงานให้สำคัญยิ่งกว่าที่แล้วมา ให้ผู้ที่ได้ผ่านการศึกษานี้ในโรงเรียนไปแล้วให้มีโอกาสฝึกฝนตนเองไม่ละทิ้งเสีย และทุกคนมีโอกาสหาความรู้ได้เต็มที่ที่จะจัดระบอบ...

จากแนวคิดดังกล่าวมีผลทำให้เกิดการปรับและแบ่งส่วนราชการ กระทรวงธรรมการ และโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ได้ถือกำเนิดมาจากส่วนนี้ โดยมีจุดหมาย 3 ประการคือ (ศธ.0701.31/2[55] เรื่อง ระเบียบการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์)

...ก. เพื่อผดุงรักษาศิลปะของชาติไทยในทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ และดัดแปลงปรับปรุงการแสดงละครไทยให้ต้องตามสมัยนิยม

ข. เพื่อให้ผู้แสดงละครและดนตรีไทย ได้รับการศึกษาทางภาษาศาสตร์ และความรู้ทั่วไป สำหรับการแสดงละครเป็นเครื่องช่วยบำรุงการศึกษาและศีลธรรมของประชาชน กับช่วยสนับสนุนรัฐธรรมนูญด้วย

ค. เพื่อช่วยให้ผู้ทรงความรู้ในทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ของไทยได้มีอาชีพอันประกอบด้วยเกียรติคุณ ควรได้รับความยกย่องเชิดชูอย่างที่เป็นอยู่ในนานาประเทศ ไม่ให้ได้รับความดูหมิ่นหรือรังเกียจอย่างที่เป็นมาในเมืองเราแต่ก่อน ๆ...

จุดมุ่งหมายทั้ง 3 ประการสอดคล้องกับแผนการศึกษาของชาติ ดังปรากฏในปาฐกถาของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีที่ได้อ้างมาแล้วข้างต้น

4.2.1 การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์

จุดมุ่งหมายทั้ง 3 ข้อดังกล่าวแล้วนั้น เป็นส่วนสำคัญและเป็นเป้าหมายหลักในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ดังนี้

1. เพื่อผดุงรักษาศิลปะของชาติไทยในทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ และดัดแปลงปรับปรุงการแสดงละครไทยให้ต้องตามสมัยนิยม

จุดมุ่งหมายตามแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการในข้อนี้ แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนหนึ่งคือ การผดุงรักษาศิลปะของชาติทางด้านนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ อีกส่วนหนึ่งคือ การปรับปรุงการแสดงละครไทยให้ต้องตามสมัยนิยม

สาเหตุที่จำเป็นต้องผดุงรักษาศิลปะด้านนี้ให้คงอยู่คู่บ้านคู่เมืองนั้น คงจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเลื่อมใสศรัทธาของศิลปะด้านนี้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ยุบกรมมหรสพ แต่นาฏศิลป์และดนตรีไทยก็ยังเป็นที่นิยมของคนไทยและแขกบ้านแขกเมืองตลอดมา แสดงว่าวิชาานาฏศิลป์และดนตรีไทย เป็นศิลปะชั้นสูงที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ และเป็นศิลปะที่ประชาชนรักและซาบซึ้งในคุณค่าอย่างมาก

อีกประเด็นหนึ่ง ในการฝึกฝนให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีนั้น จะต้องฝึกฝนทางกาย ทางจรยาและใจรวมกันไป และให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาแล้วได้ดำเนินการอาชีพปฏิบัติหน้าที่พลเมืองตามรัฐธรรมนูญได้ดี แนวคิดนี้สอดคล้องกับการศึกษานาฏศิลป์และดนตรีไทยซึ่งผู้เรียนจะต้องฝึกฝนทั้งทางกาย จรรยา และใจ ควบคู่กันไป จึงจะได้ผลสัมฤทธิ์ที่ดี มีประสิทธิภาพ เป็นที่ต้องการของสังคมและประเทศชาติ

ส่วนการปรับปรุงการละครไทยให้ต้องตามสมัยนิยม หลวงวิจิตรวาทการได้รับนโยบายจากรัฐบาลในด้านศิลปวัฒนธรรมว่า รัฐบาลได้ผลักดันให้การศึกษา มีบทบาทที่จะทำหน้าที่กล่อมเกล่าพลเมืองให้หันมานิยมศิลปะยุคใหม่แทนประเพณีของ เจ้าขุนมูลนาย โดยรัฐบาลได้จัดตั้งหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ดังนี้ คือ กรมศิลปากร มีหลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งอธิบดี ใน พ.ศ. 2476 และได้ดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เพื่อสอนศิลปะทุกแขนง รวมทั้งการละครและดนตรีโดยผสมผสานแบบตะวันตก การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ รัฐบาลเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สามารถทำให้พลเมืองรักและภูมิใจในชาติของตน รวมไปถึงการได้รับความนิยมนจากนานาประเทศอีกด้วยว่าชาติไทยมีความเจริญและมีวัฒนธรรมของตนเองมาแต่โบราณ (ศธ.0701.48/2 แดงการณณ์แก้วว่าหนังสือพิมพ์ (พ.ศ. 2477-2479))

2. เพื่อให้ผู้แสดงละครและดนตรีไทยได้รับการศึกษาทางภาษาศาสตร์และความรู้ทั่วไป สำหรับให้การแสดงละคร เป็นเครื่องช่วยบำรุงการศึกษาศิลปะและศีลธรรมของประชาชน กับช่วยสนับสนุนรัฐธรรมนูญด้วย

จุดมุ่งหมายข้อที่ 2 นี้สามารถวิเคราะห์ได้หลายประเด็นดังนี้

2.1 ผู้แสดงละครและดนตรีไทย ซึ่งหมายถึง นักเรียนที่เรียนนาฏศิลป์และดนตรีไทย จะต้องได้รับการศึกษาโดยเฉพาะทางภาษาศาสตร์เป็นอย่างดีและต้องมีความรู้ทั่วไป

โดยเฉพาะการศึกษาทางภาษาศาสตร์ วิชาภาษาไทยเป็นวิชาเก่าแก่และสำคัญที่สุดในการศึกษาของไทย เพราะเป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นชาติ วิวัฒนาการของหลักสูตรภาษาไทยเป็นความพยายามที่จะปรับวิธีสอนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมยุคต่าง ๆ ในหลักสูตรของโรงเรียนสามัญนั้น ได้จัดให้มีการสอนทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ เช่นเดียวกับหลักสูตรของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ที่หลวงวิจิตรวาทการร่างขึ้นไว้ ก็ได้จัดให้เรียนรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเขมร และภาษาต่างประเทศที่ใกล้เคียงกับสยามไว้เช่นเดียวกัน ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

สำหรับความรู้ทั่วไปนั้น หลวงวิจิตรวาทการได้ร่างหลักสูตรการสอนวิชาสามัญไว้เช่นเดียวกับหลักสูตรของโรงเรียนสามัญเกือบทุกวิชา ยกเว้นวิชาวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่ใช้วิชานาฏศิลป์และ/หรือดนตรีเรียนแทน

2.2 เมื่อมีการแสดง ต้องสามารถนำความรู้ทางภาษาศาสตร์และความรู้ทั่วไปไปเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบ และเรื่องที่แสดงจะต้องเป็นเรื่องที่นำไปสู่การปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงามด้วย

จุดมุ่งหมายของหลวงวิจิตรวาทการในข้อนี้ คือ พยายามจัดการแสดงในรูปแบบใหม่ให้เป็นไปตามที่รัฐบาลคาดหวังไว้ ดังข้อความตอนหนึ่งในแถลงการณ์แก่ข้าวงหนังสือพิมพ์ (ศธ.0701.48/2) ระบุว่า "รัฐบาลเชื่อว่า การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถทำให้พลเมืองรักและภูมิใจในชาติของตน" ดังนั้น สิ่งที่จะสามารถโน้มน้าวจิตใจของประชาชนได้ต้องมาจากการแสดงหรือการร้องเพลง โดยมีบทร้องและ/หรือสำนวนการใช้ภาษาให้สื่อถึงประชาชนได้เป็นอย่างดี ดังที่หลวงวิจิตรวาทการ (2535: 78) กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับข้าราชการที่โอนมาจากกระทรวงวัง เมื่อพ.ศ. 2478 ความตอนหนึ่งว่า

... อंतरายนี้ เกิดจากนักศิลปะที่ไร้การศึกษา ซึ่งฝรั่งเรียกว่า Uneducated Artists นั้น เราได้เห็นกันอยู่มากแล้ว ลิเก ละคร หรือนักเล่นกลอนสดที่แสดงกันอยู่ในเวลานี้ ตามโรงมหรสพต่าง ๆ นั้น ในบางครั้งเรื่องที่แสดงหรือคำพูดเป็นการแสดงต่อระบบรัฐธรรมนูญ แสดงต่อศีลธรรม จูงใจคนให้หันไปในทางอันไม่พึงปรารถนา และให้ความรู้ผิด ๆ แก่คนดูคนฟังในเรื่องคำพูดและภาษา...

จากความคิดหวังของรัฐบาลในสมัยนั้นที่ต้องการผลักดันให้การศึกษา มีบทบาทในการกล่อมเกลาคพลเมืองให้เกิดความรักชาติ รักวัฒนธรรม มีความเข้มแข็ง คำนึงถึงความสามัคคี ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความคิด อุทิศการณ์ใหม่ให้กับประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะความรู้สึกเป็นชาตินิยม รัฐบาลได้ใช้สื่อมวลชน หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน) เพื่อนำไปสู่ความก้าวหน้าและพัฒนาชาติตามนโยบายการสร้างชาติของรัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงทำให้หลวงวิจิตรวาทการผู้มีความเชื่อมั่นว่า ความสำคัญของประเทศและชาติอยู่ที่คน คนจะต้องรักชาติและมีจิตสำนึกในความเป็นชาติของตน จึงได้ใช้ลัทธิชาชาติ สร้างความรู้สึกแห่งความเป็นชาติไทย โดยใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2512: 1) ผลงานของหลวงวิจิตรวาทการออกมาในรูปแบบของบทละคร และการแสดงในรูปแบบใหม่ ซึ่งประกอบด้วยศิลปะของไทยแต่โบราณผสมผสานกับการแสดงที่นิยมในนานาอารยประเทศ โดยเฉพาะการรำใช้ภาษาเป็นสื่อที่ดี บทละคร บทเพลงต่าง ๆ และคำพูดที่ใ้มน่าน่าจดใจของคนดูให้เกิดความซาบซึ้ง ประทับใจ และมักเป็นบทที่ปลุกใจให้รักชาติ ดังตัวอย่างบทเพลง "เลือดสุพรรณ" ตอนหนึ่งว่า

อันเมืองไทยเป็นของไทยใช้ของอื่น มาต่อสู้กับคนเถะเราเอ๋ย
ถึงตัวตายอย่าเสียดายชีวิตเลย มาเถะเหวพวกรวมกล้าประจัน

ละครของหลวงวิจิตรวาทการแนวนี้นับว่าประสบความสำเร็จอย่างสูง ประชาชนชาวไทยให้ความสนใจและนิยมกันเป็นอันมาก

2.3 รัฐธรรมนูญได้บ่งชี้ถึงการศึกษาของประชาชนชาวไทยว่า ควรจะพัฒนาในเรื่องการศึกษาอย่างไรในสมัยนั้น

รัฐบาลภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญในขณะนั้น ถือว่าเป็นยุคเริ่มต้นของ

ลัทธิชาชาติ (Nationalism) เป็นลัทธิการเมืองหนึ่ง ซึ่งถือว่า ชาติ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าใด ๆ ลัทธิชาชาติก็คือลัทธิชาตินิยมนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ได้ให้การยอมรับและสนับสนุนในเรื่องสิทธิและหน้าที่ รวมทั้งเสรีภาพของประชาชน เกี่ยวกับการศึกษาอบรม และการอาชีพสมบูรณ์มากขึ้น โดยกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 มาตรา 14 ได้บัญญัติว่า "ภายในบังคับแห่งบทกฎหมาย บุคคลย่อมมีเสรีภาพในร่างกาย เทศสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคมการอาชีพ"

3. เพื่อช่วยให้ผู้ทรงความรู้ในทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ของไทย ได้มีโอกาสอันประกอบด้วย เกียรติคุณ ควรได้รับความยกย่อง เชิดชูอย่างที่เป็นอยู่ในนานาประเทศ ไม่ให้ได้รับความดูหมิ่นหรือรังเกียจอย่างที่เป็นมาในเมืองเราแต่ก่อน ฯ

จุดมุ่งหมายข้อที่ 1 และ 2 ที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นเรื่องที่ต้องเนื่องโดยเริ่มจากการอนุรักษ์ศิลปะด้านนาฏศิลป์และดนตรีไทย รวมทั้งการพัฒนาคน การแสดง โดยใช้การศึกษาเป็นฐานสำคัญ เพื่อให้เป็นไปตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง จุดเน้นของการศึกษาอยู่ที่การพัฒนาคณะมาโดยตลอด ซึ่งตรงกับเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่กำลังใช้อยู่ในปัจจุบัน

สำหรับจุดมุ่งหมายข้อ 3 นั้น มีจุดเน้นในการยกระดับศิลปินและผู้มีความรู้ ความสามารถทางนาฏศิลป์และดนตรี ให้เป็นที่นิยมยกย่องเหมือนกับนานาอารยประเทศ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่เสริมสร้างให้ผู้เรียนวิชาศิลปะด้านนี้ มีกำลังใจและเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของชาติต่อไป ด้วยโครงสร้างของสังคมไทยสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น เป็นสังคมที่ประกอบไปด้วยลักษณะหลายประการ เช่น ระบบค่านิยมในสังคม การแบ่งชนชั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากระบบศักดินาและฝังรากลึกในวิถีชีวิตเรื่อยมา แม้จะล้มเลิกระบบนี้ไปแล้วก็ตาม ก็ยังมีลักษณะของการยอมรับนับถือบุคคลที่มีอำนาจบรรดาศักดิ์ และผู้ที่มีทรัพย์สินเงินทองว่า "ผู้มีเกียรติ" ลักษณะของคนที่มีรายได้น้อยหรือผู้ใช้แรงงานจะถูกมองว่า ไม่มีเกียรติ ไม่น่ายกย่อง เป็นชนชั้นต่ำ ซึ่งรวมทั้งอาชีพศิลปินด้วยที่ได้รับการดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม จนเรียกกันติดปากว่า "พวกเดินกินรำกิน" แม้ศิลปินจะได้รับยกย่องมากในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว ก็ดูเหมือนว่าสถานภาพของศิลปินจะสูญสิ้นไปด้วย

ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนในสังคม ให้เล็งเห็นคุณค่าประโยชน์ของ
นาฏศาสตร์ ตรียางคศาสตร์ และความสำคัญของศิลปิน หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้วิธีให้การศึกษ
เป็นเครื่องแก้ไข และช่วยยกระดับของศิลปินโดยให้มีการศึกษาสามัญมากขึ้น ทั้งวิชาสามัญตลอดจน
ภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส เป็นต้น

4.2.2 แนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการในการวางหลักสูตรของโรงเรียน นาฏดุริยางคศาสตร์

ก่อนที่จะมีการเปิดโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่
17 พฤษภาคม พ.ศ. 2477 นั้น มีหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์หลายฉบับที่แสดงแนวคิดเกี่ยวกับ
การตั้งโรงเรียน ซึ่งแต่เดิมหลวงวิจิตรวาทการมีแนวคิดจะทำหลักสูตรเพียงฉบับชั้นมัธยม 8 เหมือน
โรงเรียนของกรมศึกษาธิการเท่านั้น ดังความตอนหนึ่ง จากบันทึกของหลวงวิจิตรวาทการถึง
พระสหายสนประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2477
(ศธ.0701.31/2[93]) ว่า

...ความคิดเดิมของผมชั้นเดิม คิดว่าจะทำหลักสูตรสูงเพียงเท่านั้น 8 ของโรงเรียน
กรมศึกษา แต่เวลานี้ได้พบพูดกับหลวงประดิษฐา หลวงประดิษฐา ปราภวนาให้วาง
หลักสูตรให้ถึงชั้นปริญญาที่เดียว ผมจึงต้องแก้ไขแบบใหม่ให้เข้าถึงชั้นปริญญา...

ในวันเดียวกันนั้นหลวงวิจิตรวาทการยังได้ส่งหนังสือถึงหลวงประดิษฐ์มนูธรรม
(ปรีดี พนมยงค์) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2477
(ศธ.0701.31/2[95]) ความตอนหนึ่งว่า

... ผมขอส่งร่างระเบียบการโรงเรียนนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ตามที่
ได้แก้ไขใหม่ ภายหลังจากที่ได้พูดกับคุณหลวงเมื่อวานนี้ มาให้คุณหลวงดูพร้อมกับ
จดหมายนี้... การเรียนชั้นปริญญา ผมได้กล่าวไว้ในหมวดที่ 4 และได้วางข้อ
ไข ให้ความสะดวกแก่การเข้าเรียนตามที่คุณหลวงแนะไป...

จากเอกสารทั้งสองฉบับนี้ แสดงว่าแนวคิดในการก่อตั้งโรงเรียนละครดนตรีให้สูงไปถึงขั้นปริญญาชั้น เริ่มขึ้นตั้งแต่ปีพ.ศ. 2477 ผู้ที่มองเห็นการณ์ไกล คือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) โดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้รับนโยบายและร่างระเบียบการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ดังรายละเอียดของหลักสูตรในภาคปริญญา (ศธ.0701.31/37 [39-40] เรื่อง ร่างระเบียบการโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์) ดังนี้

... หมวด 4 ว่าด้วยการเรียนในภาคปริญญา

ข้อ 20 ผู้ที่จะเข้าเรียนในภาคปริญญาได้ คือ

- (1) ผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยม 8 ของโรงเรียนนี้ทุกคน
- (2) ผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยม 8 ของโรงเรียนอื่น ซึ่งโรงเรียนเดิมได้ให้หนังสือรับรองว่ามีความรู้ทางดนตรีพอควร หรือได้เคยแสดงละครให้โรงเรียนนั้นมาแล้ว
- (3) ผู้ที่ไม่ประกอบด้วยลักษณะข้อ 1-2 ที่กล่าวข้างต้น แต่มีความรู้ทางดนตรี หรือทางแต่งหนังสือ หรือทางแสดงละคร ซึ่งโรงเรียนนี้จะสอบความรู้ก่อนรับเข้าเรียนในภาคปริญญา...

ข้อ 22 ปริญญาแบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ ปริญญาดุริยางคศาสตร์ และปริญญา นาฏศาสตร์

ข้อ 23 วิชาที่ต้องเรียนร่วมกันในปริญญาทั้งสองนั้น คือ

1. ประวัติอักษรศาสตร์ไทย
2. การประพันธ์ภาษาไทย
3. โบราณคดีไทย
4. ความรู้ทั่วไปในการศิลปากรของไทยและนานาชาติ
5. การจัดการละคร
6. ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างสูง...
7. ภาษาต่างประเทศที่ใกล้เคียงกับสยาม คือ ไทยต่าง ๆ เขมร, พม่า, มอญ, ญวน และมลายู

จากหลักสูตรดังกล่าวเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาให้ไปถึงระดับปริญญาได้นั้น หลวงวิจิตรวาทการเน้นในเรื่องการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาต่างประเทศ ที่ใกล้เคียงกับภาษาไทย ภาษาเขมร รวมทั้งวิชาต่าง ๆ เช่น จิตวิทยา ประวัติศาสตร์สากล ที่มีแนวคิดในความเป็น "นานาชาติ" ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญมากในยุคนั้นปรากฏอยู่

ในการเสนอร่างระเบียบการฉบับนี้ไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อเสนอขออนุมัตินั้น หลวงวิจิตรวาทการ ได้เห็นว่า (ศธ.0701.31/2[97] หนังสือของ หลวงวิจิตรวาทการถึงหลวงประดิษฐมนูธรรม ลงวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2477)

...ผมได้ส่งร่างข้อบังคับนี้ไปกระทรวง ขออนุมัติ ถ้าหากคุณหลวงจะช่วยพูดกับ พระสารสาสน์ ให้เขาช่วยให้อนุมัติโดยเร็วได้จะเป็นการดี ผมจะได้เปิดโรงเรียนนี้ ได้ในกลางเดือนพฤษภาคม พร้อมกับโรงเรียนอื่น ๆ ...

หลังจากที่หลวงวิจิตรวาทการ ได้ส่งร่างระเบียบการฉบับนั้นไปยังกรมศึกษาธิการแล้ว หลักสูตรนี้ถูกระงับจากกระทรวงธรรมการ และมีประกาศเปิดโรงเรียน เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2477 และเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2477 โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ได้ดำเนินการเปิดสอนตามหลักสูตรของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ พ.ศ.2477 โดยกระทรวงธรรมการอนุมัติให้จัดการศึกษาได้เพียงมัธยมศึกษาปีที่ 8 ในระยะแรกหลักสูตรนี้จัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ดังนั้นวิชาสามัญจึงต้องเป็นไปตามรายวิชาของหลักสูตรกระทรวงธรรมการ แต่มีการจัดรายวิชาให้พิเศษกว่าหลักสูตรอื่น ๆ ของกระทรวงธรรมการทั่วไป คือ ผู้เรียนจะต้องศึกษาวิชาภาษาเขมร ภาษาไทยต่าง ๆ ภาษาพม่า ภาษามอญ ภาษาญวน ภาษามลายู จารีตประเพณีของไทยและนานาชาติ ไม้ตสากล การพูดและท่วงที (ศธ.0701.31/2[64] เรื่อง ระเบียบการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์)

4.2.3 การจัดการศึกษาของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์

หลังจากที่ได้มีคำสั่งกระทรวงธรรมการ เรื่องตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2477 โดยมีสาระสำคัญในคำสั่งระบุว่า "โดยเหตุที่นาฏศาสตร์และ

ครูวิทยาศาสตร์ เป็นศิลปะที่ทำให้ประโยชน์ทางผลและเผยแพร่อารยธรรมของประเทศ สมควร
จะวางแผนการศึกษาให้เป็นหลักฐานมั่นคง จึงให้ตั้งโรงเรียนแผนกนี้ขึ้น เรียกว่า โรงเรียน
นาฏดุริยางคศาสตร์ โดยขึ้นอยู่ในกรมศึกษาธิการ แผนกวิสามัญ ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวาง
ระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2476" แต่มอบให้กรมศิลปากร
ปกครองตามแบบโรงเรียนวิสามัญที่มีอาจารย์ใหญ่ ด้านธุรการให้อธิบดีกรมศิลปากรรับผิดชอบและ
ติดต่อกับเจ้าหน้าที่กรมศึกษาธิการ ด้านวิชาการ ให้มีกรรมการคณะหนึ่งซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่
กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่กรมศึกษาธิการ และผู้ทรงคุณวุฒิวิชา ที่สามารถจะอ่านบทความเจริญแก่
โรงเรียนนี้ไม่เกิน 7 คน ซึ่งกระทรวงธรรมการจะได้ตั้งและเชิญเข้ามาเป็นกรรมการ แล้ว
ประกาศนามภายหลัง ด้านการเงินใน พ.ศ. 2477 ให้จ่ายจากเงินทุนของกรมศิลปากร
(ศธ.0701.31/2[3] คำสั่งกระทรวงธรรมการ เรื่องตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์)

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนโดยเริ่มตั้งแต่กำหนดจุดมุ่งหมาย
(ศธ.0701.31/2[44] เรื่อง บันทึกโครงการขอเรื่องตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ของกรม
ศิลปากร) ซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้น การดำเนินงานขั้นต่อไปก็คือเรื่องสถานที่เรียนและที่ตั้งของ
โรงเรียนนี้ เนื่องจากยังไม่มียงบประมาณที่จะก่อสร้าง ท่านจึงได้ขอใช้สถานที่ในพระบรมราชวัง
ซึ่งเป็นเขตพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และใช้พระที่นั่ง 3 หลัง เป็นที่ทำการสอน คือ พระที่นั่งอิศเรศ
ราชานุสรณ์ ใช้เป็นสถานที่เรียนวิชาสามัญ คือ ชั้นล่างเป็นห้องเรียนระดับประถมศึกษา ชั้นบนเป็น
ห้องเรียนระดับมัธยมศึกษา พระที่นั่งบรรพตวิมวาท (มังคลาภิเษก) เป็นสถานที่เรียนวิชาดนตรี
และพระที่นั่งสโมสรเสนาบดีประพาส (ศาลาสารามุข) เป็นสถานที่เรียนวิชานาฏศิลป์ (ศธ.0701.
31/2[9] ระเบียบการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์)

ด้านครูของโรงเรียนนั้น คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ เป็นผู้ช่วยเหลือ
ในการเลือกสรรบุคคลากรเข้ามารับราชการเป็นครู โดยแบ่งเป็นครูสอนวิชาสามัญกับครูสอนวิชา
ศิลปะ ดังนี้

ครูสอนวิชาสามัญ ได้แก่ ครูละม่อม วงศ์ทองเหลือ (ครูใหญ่) คุณหญิง
ประภาพรรณ วิจิตรวาทการ (ครูผู้ปกครอง) ครูอนงค์ อนุธยาน ครูสมิคร งามพินิจ ครูประยงค์
รัตติประกร ครูคล้าย บุญสิงห์ ครูสมถวิล เปรมบุตร ครูเรณู จินฉาสา ครูทองคำ อจลภุติ
ครูสอนวิชานาฏศิลป์ ได้แก่ หม่อมครูถ้วน ภักทรนาวิก ครูลมูล บมะคุปต์
ครูมัลลิกา คงประภัสร์

ครูสอนดนตรีและคีตกิลป์ไทย ได้แก่ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งเป็นนักดนตรีจากกรมมหรสพ ครูจีน ศิลปบรรเลง (บุตรสาวหลวงประดิษฐ์ไพเราะ) ครูทองค้อ กลีบจีน ศึกษารุ่นใหญ่ของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น ครูโองการ กลีบจีน (ยอดสุวรรณ พงศ์สุวรรณ, 2529: 53)

ด้านหลักสูตร โรงเรียนจะสอนตามหลักสูตรของโรงเรียนกรมศึกษาธิการ โดยแบ่งออกเป็นวิชาสามัญ ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส จรรยา จิตวิทยา วาดเขียนและการฝีมือ สุขวิทยาและพลศึกษา ความรู้เรื่องเมืองไทย ประวัติศาสตร์สยามและประวัติศาสตร์สากล ส่วนวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โรงเรียนจะสอนครึ่งหลักสูตรของโรงเรียนในสังกัดกรมศึกษาธิการ นอกจากนี้ ยังมีวิชาสำคัญที่จะต้องสอนในโรงเรียนนี้เป็นพิเศษ อีกหลายวิชา ได้แก่ การพูดและท่วงที จารีตประเพณีของไทยและนานาชาติ มหกรรมของไทย และนานาชาติ การศิลปากรของไทยและนานาชาติ ภาษาดังประเทศที่ใกล้เคียงกับสยาม ได้แก่ ภาษาเขมร ไทยต่าง ๆ พม่า มอญ เป็นต้น (ศร.0701.31/2[63] เรื่อง ระเบียบการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ หมวด 6 ว่าด้วยการเรียนวิชาสามัญและการสอบไล่)

ส่วนการสอนวิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์นั้น ให้เป็นไปตามวิธีการที่สอน สืบทอดกันมาตั้งแต่กรมมหรสพในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่ไม่มีวิชานาฏศิลป์ไทย คงมีเฉพาะละคร ดนตรีไทย และวิชาโน้ตสากล

ด้านการประเมินผล โรงเรียนจัดสอบเอง ตั้งแต่ต้นจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 7 แต่การสอบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 จะแบ่งการสอบเป็น 2 ส่วน คือ วิชาเฉพาะและวิชาสามัญ ได้แก่

1. วิชานาฏศาสตร์ ดุริยางคศาสตร์ และวิชาสำคัญ ที่โรงเรียนจัดสอนเป็นพิเศษ จะแต่งตั้งกรรมการจัดสอบแต่ละวิชา

2. วิชาสามัญทั้งหมด นักเรียนจะเข้าสอบพร้อมกับนักเรียนของโรงเรียนอื่น ๆ ซึ่งกรมศึกษาธิการเป็นผู้จัดสอบ เว้นแต่วิชาวิทยาศาสตร์ไม่ต้องสอบ จะใช้คะแนนวิชานาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์แทน

เมื่อนักเรียนสอบไล่ได้ทั้ง 2 ส่วนดังกล่าว จะได้รับประกาศนียบัตร ซึ่งเทียบความรู้เท่าประโยคมัธยมบริบูรณ์

สาเหตุที่หลวงวิจิตรวาทการเน้นการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนที่จบจากโรงเรียนนี้ ได้รับประกาศนียบัตรชั้นมัธยมบริบูรณ์ (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8) นั้น ท่านได้ให้เหตุผลไว้ดังนี้ (ศธ.0701.31/2[47] บันทึกโครงการย่อ เรื่องตั้งโรงเรียน "นาฏดุริยางคศาสตร์" ของกรมศิลปากร)

... เพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย 3 ประการ ที่กล่าวแล้วในตอนต้นของบันทึกนี้ หลักสูตรการสอน จะต้องให้มีการสอนหนังสือให้มากเท่ากับทางดนตรีและนาฏศาสตร์ และจะต้องให้นักเรียนมีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง นักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนสามัญจะย้ายมาเข้าโรงเรียนนี้ ก็จะไม่ขาดเสียประโยชน์ของการเรียนในทางภาษา และทางความรู้ทั่วไป และนักเรียนที่สำเร็จชั้น 8 ของโรงเรียนนี้ ถ้ามีความประสงค์ จะเข้าเรียนอักษรศาสตร์ในมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์หรือเข้าเรียนวิชาทุกประเภท ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ก็อาจเข้าเรียนได้เป็นอย่างดี โดยไม่ติดหนทางให้นักเรียนต้องตายด้านอยู่ในทางดนตรีและนาฏศาสตร์เท่านั้น ทั้งนี้เพื่อปลุกความนิยมในการศึกษาในโรงเรียนนี้อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งเพื่อให้นักเรียนได้มีความรู้ทั่วไปโดยกว้างขวาง ควรแก่การที่จะได้รับความยกย่องของประชาสมาคมในภายหน้า...

จากข้อความข้างต้นนี้ หลวงวิจิตรวาทการมีจุดมุ่งหมายที่แอบแฝงอยู่ คือ "เพื่อปลุกความนิยม..." เป็นการเรียกร้องความสนใจ เชิญชวนเด็กนักเรียนให้เข้ามาเรียนยังโรงเรียนที่เอื้อประโยชน์หลายด้าน ไม่ใช่ "ตายด้าน" อยู่ในทางนาฏศิลป์และดนตรี นอกจากนั้น นักเรียนที่เข้ามาเรียนจะมีความรู้กว้างขวาง สามารถศึกษาในระดับสูงต่อไปได้

แนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลปรากฏให้เห็นชัดว่า ในทางปฏิบัติแล้วเป็นไปอย่างที่ท่านได้วางแผนไว้หลายประการ ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของศิษย์เก่า 5 คน คือ วงศ์ ศรีสวัสดิ์ จิราภา รัตโนทัย สมถวิล เตมานบุตร ลัดดา ศิลปบรรเลง และวิจิตร รั้งสิบานนท์ (สัมภาษณ์หมู่, 18 กุมภาพันธ์ 2539) สรุปได้ดังนี้

1. นักเรียนที่เข้ามาเรียนในรุ่นแรก (ปี พ.ศ.2477) นั้น ส่วนมากมาจาก โรงเรียนสามัญศึกษา เช่น โรงเรียนเบญจมราชูทิศ โรงเรียนจัดตติยานีผดุง และโรงเรียนอื่น ๆ ตามแต่จะมีผู้แนะนำมา หรือครูในโรงเรียนนี้ชักชวนมา รวมทั้งนักเรียนที่มาสมัครเรียนด้วยมีใจรักทางศิลปะแขนงนี้

2. โรงเรียนนี้รับนักเรียนทุกชั้นเรียน เช่น วงศ์ ศรีสวัสดิ์ เข้าเรียนชั้นมัธยมปีที่ 8 เรียนเพียงปีเดียวก็จบการศึกษา แต่ได้นำความรู้ในวิชาพิเศษและวิชานาฏดุริยางคศาสตร์ไปใช้ในการประกอบอาชีพเป็นนักแสดงและผู้กำกับละครและภาพยนตร์จนมีชื่อเสียง

3. นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนี้ แล้วไปศึกษาต่อที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็มีหลายคน เช่น นางสาวสุวรรณ สุวรรณศรี จบทางด้านอักษรศาสตร์ และต่อมาได้เป็นคุณหญิงสุวรรณ ศรากับพิพัฒน์

นอกจากนั้นคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ ได้กล่าวไว้ในบันทึกความทรงจำเกี่ยวกับการก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์และโรงละครแห่งชาติ ว่า

...เมื่อจบมัธยมปีที่ 6 นักเรียนของโรงเรียนเข้าเรียนต่อวิชาพยาบาลหลายคน หลายรุ่น และหลายคนได้ไปเป็นพยาบาลที่สหรัฐอเมริกา ทำชื่อเสียงแก่พยาบาลไทย ฝรั่งเศสชอบมากถึงความเรียบร้อย อ่อนโยน เอาใจใส่คนไข้เป็นอย่างดี... สำหรับผู้ที่จบมัธยมปีที่ 8 ก็สามารถเข้าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้...

จากเหตุผลดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของหลวงวิจิตรวาทการ ได้อย่างชัดเจน ที่ได้วางรากฐานของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ไว้อย่างมั่นคง จนผู้ที่จบจากโรงเรียนนี้สามารถเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้อย่างงดงาม

การรับนักเรียน

การเรียนในโรงเรียนนี้แบ่งชั้นเรียนเป็นชั้นประถม 4 ชั้นและชั้นมัธยม 8 ชั้น เหมือนกับโรงเรียนในกรมศึกษาธิการ โดยเปิดรับนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 จนถึงชั้นมัธยมปีที่ 8 มีอายุตั้งแต่ 7-18 ปี ไม่จำกัดเพศและสัญชาติ นักเรียนจะเข้ารับการศึกษาคือในชั้นเรียนนี้ได้

ตามลำดับชั้นที่อยู่ในโรงเรียนอื่น ทั้งนี้ได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักเรียนที่เข้ามาเรียนใน
โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ รุ่นแรก เมื่อพ.ศ. 2477 ได้แก่

1. วงศ์ ศรีสวัสดิ์ เข้าเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 8 (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2539)
2. จิราภา รัตโนทัย เข้าเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 2 (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2539)
3. ลัดดา ศิลปบรรเลง เข้าเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 5 (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2539)
4. ประสิทธิ์ ถาวร เข้าเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 1 (สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2539)
5. สุวรรณิ ชลานุเคราะห์ เข้าเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 1 (สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2539)
6. สัมพันธ์ พันธมณี เข้าเรียนในชั้นมัธยมปีที่ 1 (สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2539)

หลักฐานในเรื่องการรับนักเรียนในระยะแรกตั้งโรงเรียนนี้ คือ บันทึกลงของ
หลวงวิจิตรวาทการถึงพระสวาสาสน์ประพันธ์ ลงวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2477 (ศธ.0701.
31/2[93]) ได้กล่าวถึงการรับนักเรียนไว้ว่า

...นักเรียนในความอุปถัมภ์ของโรงเรียนที่กะไว้ว่าจะให้มี 50 คนนั้น หลวงประดิษฐา
ให้ผมทำความตกลงกับเจ้าคุณมราช แบ่งเอาเด็กมาจากเบญจมราชูทิศและขัตติยานี
ผดุงบ้าง และขอให้ผู้แทนราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ จัดสรรส่งมาให้บ้าง...

จากเอกสารดังกล่าว เห็นได้ว่านักเรียนที่เข้ามาศึกษาต่อในโรงเรียน
นาฏดุริยางคศาสตร์เป็นนักเรียนที่มาจากโรงเรียนเบญจมราชูทิศ ขัตติยานีผดุง และนักเรียนจาก
โรงเรียนอื่นที่สมัครใจมาเรียนด้วยความรักในศิลปะ เป็นที่น่าสังเกตว่า การรับนักเรียนโดยเริ่ม
ตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 ซึ่งเป็นเด็กเล็กนั้นคงเป็นความตั้งใจของหลวงวิจิตรวาทการที่ต้องการอบรม
ลักษณะนิสัยของนักเรียนให้เป็น "นักศิลปะ" อย่างเต็มตัวเหมือนกับในต่างประเทศ ดังความตอน
หนึ่งในบันทึกของหลวงวิจิตรวาทการถึงหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ลงวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2477
(ศธ.0701.31/2[95-97]) ว่า

...แต่ส่วนการเรียนชั้นต่ำ เราจำเป็นต้องมีไว้ด้วย เพราะในการรำและดนตรีนั้น
จำเป็นต้องมีนักเรียนสักรุ่นหนึ่งที่หัดไปตั้งแต่เด็กทีเดียว แม้ในประเทศฝรั่งเศส การ

เรียนดนตรีเขาก็ให้หัดแต่เด็ก เช่น การแข่งขันใน Conservatoire ถ้าอายุเกิน 14 แล้วเข้าแข่งขันไม่ได้ พวกเรียนปริญญาทางละครพูดนั้นตั้งต้นเมื่อเสร็จชั้น 8 ไปแล้วก็ได้ แต่พวกดนตรีและพวกรำนั้นต้องตั้งต้นแต่เล็กไปทีเดียว ด้วยเหตุนี้ผมจึงให้นักเรียน 2 ประเภท คือ พวกที่ให้เข้ามาเรียนเมื่อโตแล้ว เช่น พวกสำเร็จชั้น 8 หรือพวกเคยประกอบอาชีพทางละครมาแล้วพวกหนึ่ง และพวกที่เราต้องให้เรียนอย่าง Methodiquement ซึ่งต้องเรียนตั้งแต่เล็กมาพวกหนึ่ง...

ความต้องการกำลังคนในการแสดงเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง ในการที่หลวงวิจิตรวาทการต้องรับนักเรียนทุกระดับชั้นให้เข้ามาศึกษาวิชานาฏดุริยางคศาสตร์ และจะต้องมีพื้นฐานความรู้ทางนาฏศิลป์และดนตรีมาบ้าง หรือต้องเรียนวิชานี้เป็นพิเศษนอกเวลาเรียนปกติ เพื่อการจัดกิจกรรมการแสดงสู่สายตาประชาชนให้เร็วขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า เมื่อประกาศตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ได้เพียง 1 ปี หลวงวิจิตรวาทการได้จัดการแสดงละครเรื่องเลือดสุพรรณออกสู่สายตาของประชาชนและประสบความสำเร็จอย่างสูงสุดอีกด้วย ผู้แสดงทั้งตัวเอกและตัวประกอบต่างก็เป็นครูและนักเรียนทุกสาขาของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ทั้งสิ้น (สมถวิล เตมาบุตร, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2539)

ด้วยเหตุนี้นักเรียนของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ จึงได้ถูกแบ่งออกเป็น 3 รุ่น คือ (ศธ.0701.31/37[67] เรื่อง ร่างระเบียบการโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ หมวดที่ 7 ว่าด้วยวิชานาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์)

...ก. รุ่นเล็ก ซึ่งโรงเรียนจะต้องหัดให้รักษาแบบแผนของเก่าไว้ นักเรียนรุ่นนี้ โรงเรียนจะไม่รีบร้อนในการให้ออกแสดง แต่จะต้องให้หัดบทรำที่เป็นแบบแผนไว้ให้สิ้นเชิงก่อน

ข. รุ่นกลาง โรงเรียนนี้จะจัดให้เรียนแบบแผนพอสมควร แล้วให้หัดรำเข้าเรื่อง เพื่อให้สามารถออกแสดงได้เร็ว

ค. รุ่นใหญ่ โรงเรียนจะให้หัดเป็น 2 ทาง คือ นักเรียนคนใดมีความสามารถจะเรียนละครรำได้ก็ให้เรียนละครรำพร้อมกับรุ่นกลาง นักเรียนคนใดจะเรียนละครรำไม่ได้ ก็ให้ฝึกซ้อมละครพูดและให้เรียนดนตรีให้มาก...

ระเบียบการที่วางไว้สำหรับรับนักเรียนทั้ง 3 รุ่นนี้ มีเหตุผลที่รับกันอย่าง สอดคล้องตามขั้นตอน จะเห็นว่า สำหรับการรับนักเรียนรุ่นเล็กนั้น คือ "ให้รักษาแบบแผนของเก่า" และ "หัดบทร่าที่เป็นแบบแผนไว้ให้สิ้นเชิง" ดังนั้น นักเรียนรุ่นเล็กจึงเป็นความหวังของโรงเรียน และหลวงวิจิตรวาทการ ที่จะ เป็นศิลปินที่รู้จักและรักษาแบบแผนของเก่าก่อนที่จะประยุกต์การแสดง ต่อไป ตามแนวคิดที่หลวงวิจิตรวาทการได้นำมาจากฝรั่งเศส ดังหลักฐานที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นักเรียน 3 รุ่นนี้ เป็นทั้งนักเรียนที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของโรงเรียนและไม่อยู่ ในความอุปถัมภ์ของโรงเรียน ซึ่งตามร่างระเบียบของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ข้อ 5 หลวงวิจิตรวาทการมีแนวคิดแบ่งนักเรียนเป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ (ศธ.0701.31/37[36] เรื่อง ร่างระเบียบการโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์)

1. นักเรียนในอุปถัมภ์

(หมายถึง นักเรียนที่โรงเรียนรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด - ผู้วิจัย)

2. นักเรียนสามัญ

3. นักเรียนพิเศษ

เมื่อเป็นระเบียบการจริง ได้มีการแก้ไขโดยเพิ่มประเภทนักเรียนนอกรวมขึ้นมา อีก 1 ประเภท ดังรายละเอียดในระเบียบการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ หมวดที่ 5 ว่าด้วย นักเรียนนอกรวม (ศธ.0701.31/2[61-63] เรื่องระเบียบการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์)

... ข้อ 18 นักเรียนนอกรวม ได้แก่ ครูหรือนักเรียนของโรงเรียนหนึ่งโรงเรียนใด ซึ่งครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ หรือกรรมการผู้ควบคุมโรงเรียนนั้น หรือกระทรวงธรรมการ ส่งมาอบรมวิชานาฏศาสตร์ หรือดุริยางคศาสตร์ในโรงเรียนนี้ โรงเรียนจะรับไว้ เป็นนักเรียนนอกรวม

ข้อ 19 นักเรียนนอกรวม ต้องเสียเงินค่ารับอบรมเดือนละ 6 บาท

ข้อ 20 นักเรียนนอกรวม ต้องรับการอบรมดังต่อไปนี้ คือ

ก. ถ้ามีเวลาอบรมเกินกว่า 6 เดือนขึ้นไป

1. เข้าฟังการสอนวิชาเรื่องจารีตประเพณี, มหกรรม, การศิลปากร และจิตตวิทยา ในชั้นมัธยมปีที่ 7 ถ้าในชั้นมัธยมปีที่ 7 และที่ 6 ตามเวลาที่อาจารย์ผู้ปกครองกำหนด.

2. หัตราอย่างน้อยให้รู้เพลงช้าเพลงเร็ว
3. หัดคนตรีอย่างน้อย 2 อย่าง และหัดร้องเพลงไทย ให้รู้ลักษณะของเพลงว่าเพลงใดสำหรับบทบาทแสดงอย่างไร
4. เขียนโน้ตสากล
5. หัดประพันธ์บทละคร หัดฝึกซ้อม และออกแสดงเองอย่างน้อย 3 ครั้ง
6. เขียนวิธีจัดการละคร วิธีจัดฉาก วิธีแต่งตัว วิธีควบคุมและกำกับการแสดง

ข. ถ้ามีเวลาอบรม 3 เดือน

1. ให้หัดเพลงช้า เพลงเร็ว ซึ่งเป็นมารดาของเพลงรำทั้งหลาย
2. ให้เขียนโน้ตสากลพอมีความรู้เบื้องต้น
3. ให้หัดประพันธ์บทละคร หัดฝึกซ้อมและออกแสดงเองอย่างน้อย 1 ครั้ง
4. ให้เขียนร้องเพลงไทยและเขียนดนตรีไทย ให้รู้ลักษณะของเพลงว่าเพลงใดสำหรับบทบาทแสดงอย่างไร
5. ให้ดูการฝึกซ้อมและแสดงละครของโรงเรียน ให้รู้วิธีจัดการละคร วิธีการจัดฉาก วิธีการแต่งตัวละคร วิธีการควบคุมและกำกับการแสดง
6. ให้เข้าฟังปาฐกถาพิเศษ ซึ่งโรงเรียนจะจัดแสดงให้ฟังเป็นพิเศษในเรื่องต่าง ๆ คือ.

(1) จารีตประเพณีของไทยและนานาชาติ

(2) มหกรรมของไทยและนานาชาติ

(3) ความรู้ทั่วไปในเรื่องศิลปการ

(4) จิตตวิทยา และวิธีการอบรมคนให้เป็นนักศิลปะที่ดี

ค. ถ้ามีเวลา 2 เดือน

1. ให้หัตราเพลงช้า เพลงเร็ว
2. เขียนร้องเพลงให้รู้ลักษณะของเพลงว่าเพลงใดสำหรับบทบาทอย่างไร
3. ดูการฝึกซ้อมและแสดงละครของโรงเรียน ให้รู้วิธีจัดการละคร วิธีจัดฉาก วิธีแต่งตัวละคร วิธีการควบคุมและกำกับการแสดง
4. ฟังปาฐกถาพิเศษ ดังกล่าวในหมวด ก. ข้อ 6

ง. ถ้ามีเวลา 1 เดือน

1. เรียนร้องเพลง และเรียนลักษณะของเพลง ให้รู้ว่าเพลงใด สำหรับบทบาทอย่างไร
2. ดูการฝึกซ้อมและแสดงละครของโรงเรียน ให้รู้วิธีจัดการละคร วิธีจัดฉาก วิธีแต่งตัวละคร วิธีการควบคุมและกำกับการแสดง
3. ฟังปาฐกถาพิเศษ ดังกล่าวในแผนก ก. ข้อ 6...

วิธีการรับนักเรียนอบรม ไม่ว่าจะ เป็นระยะสั้นหรือระยะยาว เปรียบเหมือน หลักสูตรการพัฒนาบุคลากรครูในโรงเรียนต่าง ๆ เมื่อครูเหล่านี้ได้พัฒนาความรู้ทางด้านนาฏศิลป์ และดนตรีแล้ว จะได้นำความรู้ไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ที่ขาดแคลนครูสาขานี้ ครูที่ผ่านการอบรมจะได้มีส่วนช่วยในการชำระรักษาและเผยแพร่ นาฏศิลป์ดนตรีไปยังเยาวชนตามโรงเรียนด้วย ปัญหาการขาดแคลนครูสาขานาฏศิลป์และดนตรีดังกล่าวยังเป็นปัญหาที่กระทรวงศึกษาธิการยังเผชิญ อยู่ในทุกวันนี้

4.2.4 ผลผลิตที่ได้รับในการจัดการ เรียนการสอนของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์

ในต้นปีพ.ศ. 2477 หลังจากกรมศิลปากรได้ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ขึ้น รับนักเรียนทั้งชายหญิง สอนทั้งวิชาสามัญและวิชาวิสามัญ (วิชาชีพ) ควบคู่กันไปตามที่กล่าวมาแล้ว การดำเนินการได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ดังหนังสือของกรมศิลปากร ที่ ศ.ก.143/2477 รายงานรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2477 (ศธ.0701.31/4[127]) ความตอนหนึ่งว่า

...ทางดำเนินของโรงเรียนที่นับว่าผิดแปลกจากการสอนวิชานาฏศาสตร์ และดุริยางคศาสตร์ซึ่งได้ทำกันอยู่ในที่อื่นนั้น ก็คือ โรงเรียนนี้ได้ให้การศึกษามากเฉพาะแต่ในทางขับรำทำเพลงเท่านั้น ยังได้ให้การศึกษาวិชาสามัญไปพร้อมกัน โดยได้วางหลักสูตรวิชาสามัญให้เทียบเท่าประโยคมัธยมบริบูรณ์แผนกภาษาด้วย ทั้งนี้เพื่อว่านักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนี้แล้ว ถ้าหากไปประกอบอาชีพในทางละคร

และดนตรี ก็จะเป็นนักศิลปะที่ดี และสามารถใช้ศิลปะอันนั้นเป็นเครื่องช่วยการศึกษา
ตั้งที่เป็นอยู่ในนานาประเทศ...

จุดเน้นของหนังสือดังกล่าว คือ การให้การศึกษาวิชาสามัญไปพร้อมกัน
เพื่อการเป็น "นักศิลปะที่ดี" ทั้งนี้ในหนังสือ (ศธ.0701.31/4[127]) ยังระบุไว้ว่า "ในสมัย
ที่ปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้ เป็นการจำเป็นจะต้องให้นักศิลปะได้รับการศึกษาวิชาสามัญ
ถ้านักศิลปะได้รับการศึกษาแล้ว จะเป็นเครื่องถ่วงความก้าวหน้าของประเทศที่จะดำเนินการตาม
ระบอบรัฐธรรมนูญอย่างมาก" ส่วนในเรื่องของการประกอบอาชีพนั้น ในหนังสือฉบับนี้
(ศธ.0701.31/4[127]) ได้เน้นว่า

...ถ้านักเรียนเหล่านี้จะไม่ประกอบอาชีพในทางละครดนตรี ก็อาจไปเป็นครูที่สามารถ
สอนทั้งวิชาสามัญและจัดการละครดนตรีซึ่งโรงเรียนทั้งหลายเคยจัดให้มีเป็นครั้งคราว
ให้เป็นไปในทางบำรุงศิลปะของชาติ ช่วยนักเรียนให้ได้รับความรื่นรมย์ในทางที่ถูกต้อง...

ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์นั้น แม้จะเป็นปีแรกก็ได้
ออกแสดงช่วยราชการในงานที่เกี่ยวกับการกุศล สาธารณประโยชน์หลายอย่าง ในตอนปลายปี
รัฐบาลญี่ปุ่นออกทุนให้ไปแสดงละครในประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และแมนจู๊ก (ปัจจุบันอยู่ในประเทศ
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน - ผู้วิจัย) การไปแสดงครั้งนั้น รัฐบาลญี่ปุ่นเป็นผู้รับผิดชอบ
ทั้งรายได้และรายจ่ายทั้งหมด อาจจะไม่สามารถคิดผลกำไรเป็นเงินเป็นทอง แต่ผลที่กรมศิลปากร
ได้ก็คือ ครูและนักเรียนของโรงเรียนจำนวน 35 คน ได้เดินทางท่องเที่ยว โดยได้รับการ
รับรองอย่างแขกผู้มีเกียรติ กับทั้งเป็นการเผยแพร่ศิลปะประจำชาติไทยให้ต่างประเทศได้รู้จัก
เมื่อกลับจากประเทศญี่ปุ่นแล้ว ก็ได้มีการติดต่อจากอัครราชทูตประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศ
อิตาลี เสนอว่าจะช่วยเหลือเช่นเดียวกับรัฐบาลญี่ปุ่น แต่ในขณะที่กำลังเจรจากันอยู่ ก็เกิดมีเรื่อง
ไม่ปกติในทางสันติภาพของโลก จึงต้องระงับไว้ชั่วคราวก่อน (ศธ.0701.31/12[79] เรื่อง
รายงานอธิบดีกรมศิลปากรในการนาฏดุริยางค์ที่ปฏิบัติอยู่เวลานี้)

4.2.5 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์

ในการจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์นั้น มีปัญหาอุปสรรคหลายประการ ทั้งในด้านขาดแคลนงบประมาณ ทักษะคนในเชิงลบต่อการจัดตั้งโรงเรียน การขาดแคลนครูผู้สอน และการรับนักเรียนเข้าเรียน ดังจะได้อธิบายแต่ละด้านไป

1. การขาดแคลนงบประมาณ การของบประมาณเป็นความยากลำบากที่สุด เพราะเมื่อแรกตั้งไม่มีงบประมาณ กระทรวงธรรมการได้อนุญาตให้ใช้เงินทุนกรมศิลปากรบ้าง เงินรายได้ของโรงเรียน เช่น ค่าเล่าเรียนที่ได้รับจากนักเรียน และรายได้จากการแสดงบ้าง สำหรับใช้จ่ายในกิจการของโรงเรียน หนังสือของกรมศิลปากร ที่ ศ.ก.143/2477 รายงานรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2477 (ศธ.0701.31/4[127]) ความตอนหนึ่งว่า

...ในวิธีการของโรงเรียนนี้ แต่เงินเดือนและค่าใช้จ่ายของโรงเรียนนี้ เมื่อเวลาแรกตั้งขึ้นไม่มีเงินในงบประมาณ... แต่เงินทุนของกรมศิลปากรมีจำนวนจำกัด จะใช้เสียหมดไม่ได้ เพราะกรมศิลปากรก็มีกิจอื่นที่จะต้องใช้...

2. ทักษะคนในเชิงลบต่อการจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์และอาชีพของศิลปิน หลวงวิจิตรวาทการ (2535: 58) ได้กล่าวไว้ว่า

...โรงเรียนพ็อนรำและดนตรี ซึ่งเรียกว่า "โรงเรียนนาฏดุริยางค์" ได้ตั้งขึ้นในท่ามกลางมรสุมแห่งการนิทราว่าร้าย การโจมตีทุกทิศทุกทางในหนังสือพิมพ์เกือบทุกฉบับ เพราะตั้งแต่เกิดมาเป็นประเทศไทย ก็ยังไม่เคยมีโรงเรียนชนิดนี้ งานเต้นรำกินรำกิน ถือเป็นงานชั้นต่ำ แม้จะรู้กันว่ามีอยู่ในนานาประเทศที่เจริญแล้ว ก็ยังเห็นกันว่าไม่เหมาะสมสำหรับประเทศเรา...

3. การขาดแคลนครูผู้สอน ได้กล่าวไว้ในตอนต้นเกี่ยวกับครูผู้สอน ทั้งทางด้านวิชาสามัญและวิชาศิลปะทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์แล้วว่า โรงเรียนได้จัดหาครูมาช่วยสอน

ทุกสาขาวิชาด้วยกัน ครูผู้สอนวิชาสามัญส่วนใหญ่มาตามคำชักชวนของครู อาจารย์ และเพื่อน ๆ ของคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย แต่ที่สำคัญก็คือ การที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ที่ให้ครูมาสอนโรงเรียนนี้ โดยได้รับเงินเดือนทางกระทรวงไปจนกว่ากรมศิลปากรจะมั่งบประมาณของตัวเอง

4. การรับนักเรียนเข้าเรียน จากการสัมภาษณ์บุคคลที่เข้าเรียนหลายท่านในโรงเรียนนี้ สรุปได้ว่า ทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าเรียนในชั้นใดก็ได้ ต่อจากวุฒิที่ได้เคยเรียนมาจากโรงเรียนอื่น ดังได้กล่าวแล้วในตอนต้น ปัญหาก็คือ การจัดการเรียนการสอนเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะผู้เรียนมีพื้นความรู้ไม่เท่ากัน โดยเฉพาะทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์สำหรับวิชาสามัญ มีปัญหาน้อยเพราะเรียนตามหลักสูตรของกรมศึกษาธิการ ยกเว้นวิชาวิทยาศาสตร์ที่เรียนน้อยกว่าโรงเรียนสามัญ

ปัญหาและอุปสรรคของ "งานศิลปากร" ในช่วงพ.ศ.2477 นั้นมีมาก เพราะความเข้าใจในคุณค่าของศิลปะยังมีน้อย ดังคำปรารภของหลวงวิจิตรวาทการที่ว่า "งานศิลปากรเป็นงานที่ยากในเมืองเรา เพราะอย่าว่าแต่คนทั่วไปเลย แม้แต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของเราก็มองไม่เห็นว่าคุณค่าอย่างไร" (ศธ.0701.31/4[115] หนังสือของหลวงวิจิตรวาทการ, กราบทูลพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ลงวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2477)

ในหนังสือ นั้น มีข้อความหนึ่งที่ขอกถึงปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ความว่า

...การรักษาของไทยให้ดำรงอยู่เป็นไทยนั้น เป็นความยากอย่างสาหัส โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเรื่องละครไทย ข้าพระพุทธเจ้าได้ตั้งโรงเรียนขึ้น ชื่อว่า "โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์" (ซึ่งจะให้ เป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนศิลปากรในปีหน้า) โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์นี้ได้ดำเนินการมาแล้ว 1 ปี และดำเนินการมาได้ด้วยการฝ่าฟันอุปสรรคทั้งภายในนอกภายใน ภายใน ได้แก่ กรมบางกรมในกระทรวงธรรมการไม่พอใจในการตั้งโรงเรียนนี้ ถึงกับครูของกรมศึกษาธิการที่มาสอนอยู่ในโรงเรียนนี้ถูกตัดหนทาง มิให้ได้เงินเดือนในขณะที่ครูโรงเรียนอื่นรุ่นเดียวกันได้ขึ้น...

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีอุปสรรคมากมายในช่วงปี พ.ศ. 2477
หลวงวิจิตรวาทการก็มุ่งมั่นที่จะพัฒนาโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ต่อไป ภายใต้หลักการดังนี้
(ศธ.0701.31/4[116] หนังสือของหลวงวิจิตรวาทการกราบทูลพระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ลงวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2477)

...ข้าพระพุทธเจ้าได้วางระเบียบของโรงเรียนที่ข้าพระพุทธเจ้าตั้งขึ้น โดยถือ
หลักการดังต่อไปนี้

1. ให้มีความรู้ในวิชาสามัญเท่ากับนักเรียนวิชาสามัญชั้นมัธยมบริบูรณ์ แต่
ยกเว้นวิทยาศาสตร์ชั้นสูง โดยใช้นาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์แทน
2. ให้เรียนโน้ตดนตรีแบบสากล และให้ครูเขียนเพลงดนตรีไทยด้วยโน้ตแบบ
สากลไว้ เพื่อให้นักเรียนเรียนจากโน้ต เว้นแต่เครื่องดนตรีระนาดยังคงมิได้เขียนโน้ต
ไว้ ก็ให้ใช้วิธีเก่าคือต่อจากครูไปพลางก่อน เพราะยังเป็นปีแรก แต่ต่อไปจะต้องให้
นักเรียนสามารถแสดงดนตรีจากโน้ตสากลได้เสมอ
3. การแสดงละครถือแบบแผนของไทยเป็นสำคัญ ถ้าจะเอาของใหม่มาแสดง
เช่นละครพูด ก็ต้องทำเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก แต่ห้ามมิให้เอาของแบบแผนไทยมา
เปลี่ยนเป็นของใหม่ให้ผิดแบบ เช่นละครบางคณะเล่นเรื่องพระลอ เวลาปู่เจ้า
เรียกไก่ออกมา ฝูงไก่ออกมาอย่างแบบเต็นท์รำห่มของอเมริกันในภาพยนตร์เช่นนี้
เป็นการมาแบบแผนเดิม ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าไม่ยอมให้ทำ
4. การร้องการระนาด Variété ข้าพระพุทธเจ้าให้หัดของพื้นเมืองที่ถูกต้อง
ตามแบบพื้นเมืองไว้ เช่น พิณไทยเหนือ และการละเล่นต่าง ๆ ของไทยในภาคต่าง ๆ
ของพระราชอาณาจักร เพื่อรักษาแบบแผนให้คงอยู่...

หลักการทั้ง 4 ข้อ แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่จบจากโรงเรียนแห่งนี้ จะมีความรู้ใน
วิชาสามัญ นักดนตรีต้องสามารถอ่านโน้ตสากลได้ (อาจจะ เป็นวิธีการแก้ปัญหาการเรียนการสอน
วิธีเก่า ซึ่งใช้วิธีต่อจากครู ถ้ายามใดเมื่อเกิดการขาดแคลนครูก็จะทำให้เกิดปัญหาความไม่ต่อ
เนื่องขึ้นได้ - ผู้วิจัย) การแสดงละครและการร้องรำต้องยึดแบบแผนเดิมไว้ทุกประการ ซึ่งน่า
จะยึดไว้เป็นหลักการของการนาฏศิลป์และดนตรีในปัจจุบัน

4.3 จากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์สู่โรงเรียนศิลปากร (พ.ศ. 2478)

ในช่วงปีแรก (พ.ศ. 2477) ที่โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ได้ทำการสอนหรือ "ทำการทดลอง" ตามคำพูดของหลวงวิจิตรวาทการจนประสบความสำเร็จนั้น หลวงวิจิตรวาทการในฐานะที่เป็นอธิบดีกรมศิลปากรก็ได้วางแผนที่จะพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้าต่อไป แต่แนวคิดในการพัฒนาไม่เพียงแต่พัฒนาเฉพาะโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นแนวคิดของ "โรงเรียนศิลปากร" ทั้งหมด ท่านเองเดียวกับสถาบันการศึกษาด้านศิลปะที่เรียกว่า Ecole des Beaux-Arts ของประเทศฝรั่งเศส ดังหนังสือกรมศิลปากรที่ ศ.ก.143/2477 รายงานรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477 เพื่อของบประมาณโรงเรียนศิลปากร (ศธ.0701.31/4[114]) ความตอนหนึ่งว่า

ด้วยกระทรวงธรรมการมีความมุ่งหมายจะตั้งโรงเรียนศิลปากรขึ้นเป็นท่านองเดียวกับ Ecole des Beaux-Arts ของประเทศต่าง ๆ ความจริงในกรมศิลปากรก็ได้ทำการสอนวิชาช่างปั้น ช่างเขียน ช่างรัก อยู่แล้ว แต่ยังขาดการสอนนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ เมื่อได้จัดให้มีการสอนวิชาประเภทนี้ขึ้นอีก และทำการทดลองจนได้ผลเป็นที่พอใจ ก็สามารถจะรวมการสอนเหล่านี้เข้าเป็นหมวดหมู่เดียวกัน และตั้งเป็นโรงเรียนศิลปากร (Ecole des Beaux-Arts) ขึ้นภายหลัง...

โรงเรียนศิลปากร ตามแนวคิดของ Ecole des Beaux-Arts ซึ่งรวมหมวดการสอนศิลปะทั้งหมดไว้ด้วยกัน จึงถือกำเนิดมาจากแนวคิดนี้ และหลวงวิจิตรวาทการได้ดำเนินการจากแนวคิดมาสู่การปฏิบัติจริงในปีพ.ศ. 2478

นอกจากเอกสารการของบประมาณดังกล่าว หลวงวิจิตรวาทการยังได้ทำหนังสือกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ องค์อุปถัมภ์ของโรงเรียนซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เพื่อขอความเห็นใจในเรื่องการของบประมาณเพื่อการตั้งโรงเรียนศิลปากร (ศธ.0701.31/4[116])

...โดยหลักการที่กล่าวมาข้างต้นนี้ กิจการของโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ได้ดำเนินมาด้วยดีในชั่วเวลา 1 ปี ในปีหน้าข้าพระพุทธเจ้าจะได้รวมเข้าเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนศิลปากร แต่งบประมาณของโรงเรียนศิลปากรจะได้รับอนุมัติของสภาหรือไม่ ก็เป็นปัญหามำวิตกตั้งได้กราบทูลมาข้างต้นแล้ว ถ้าหากสภาไม่หิงบประมาณ 36,000 บาท โรงเรียนศิลปากรก็ตั้งไม่ได้ โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์นี้เอง ก็ตกอยู่ในฐานะลำบาก...

นอกจากเรื่องงบประมาณแล้ว หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวต่อไปอีกว่า ขออาศัยพระบารมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ในเรื่องของการปลุกสำนึกประชาชนให้เห็นคุณค่าของศิลปะไทย ดังนี้

...ตามที่กราบทูลมาข้างต้นนี้ ก็เพื่อให้ทรงเห็นว่างานเรื่องบำรุงศิลปะเป็นงานยากเพียงไร เนื่องจากไม่มีคนเข้าใจว่าศิลปะมีคุณค่าแก่ประเทศอย่างไร ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ขออาศัยพระบารมีช่วยทรงชี้แจงโดยทางวิทยุหรือทางพระนิพนธ์อย่างหนึ่งอย่างใดให้คนเข้าใจในคุณค่าของศิลปะ และความจำเป็นของชาติที่จะต้องบำรุงศิลปะ ถ้าทรงพระกรุณาช่วยในเรื่องนี้ ก็จะผดุงงานในประเทศนี้ขึ้นมา...

ในบันทึกฉบับเดียวกันนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้ขออาศัยพระบารมีเป็นที่พึ่งให้ทรงชี้แจงคุณค่าของศิลปะแล้ว ท่านยังได้ขอให้ทรงอุปถัมภ์โรงเรียนนี้ด้วย ดังข้อความต่อไปนี้ (ศธ.0701.31/4[117])

...อนึ่ง โรงเรียนศิลปากรที่จะตั้งขึ้นในปีหน้า (ถ้าหากตั้งได้) ก็คือ โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ที่มีอยู่ในเวลานี้ก็ดี ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายไว้ภายใต้พระอุปถัมภ์ ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมที่จะรับคำแนะนำและความช่วยเหลือที่จะประทานให้ด้วยพระกรุณา ถ้าได้อาศัยพระปัญญาบารมีช่วยค้ำจุนด้วยแล้ว โรงเรียนนี้ก็คงจะตั้งอยู่ได้...

พร้อมกับบันทึกดังกล่าว หลวงวิจิตรวาทการได้แนบบันทึกย่อโครงการโรงเรียนศิลปากร (ศธ.0701.31/4[121]) ซึ่งได้นำมาเสนอบางส่วนดังนี้

บันทึกย่อ

โครงการโรงเรียนศิลปากร (Ecole des Beaux Arts)

1. ในเวลานี้กรมศิลปากรได้ทำการสอนวิชา ช่างปั้น ช่างเขียน ช่างรัก อยู่แล้ว และทางมหาวิทยาลัยก็ได้มอบหมายการสอนวิชาแผนกสถาปัตยกรรม ให้อยู่ในความควบคุมของกรมศิลปากรอยู่ด้วย
2. นักเรียน ช่างปั้น ช่างเขียน และช่างรัก ยังมีน้อย เพราะการสอนที่ทำกันนั้น ยังไม่ได้วางหลักสูตรแน่นอน และยังไม่ได้วางหลักเกณฑ์การสอบและให้ ประกาศนียบัตรแก่นักเรียน แต่ส่วนทางแผนกสถาปัตยกรรมนั้นมีนักเรียนมาก เพราะได้วางหลักสูตรการศึกษาเท่านั้นมหาวิทยาลัย
3. โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ได้ตั้งขึ้นในต้นพ.ศ. 2477 เพื่อให้มีการสอน ศิลปกรรมบริบูรณ์ตามหน้าที่ของกรมศิลปากร
4. ความปรารถนาของกรมศิลปากรนั้น คือ ในปีหน้า ควรจะได้รวมการสอนที่ กระจุกกระจายกันอยู่มาไว้เป็นพวกเดียวกัน และวางหลักสูตรให้แน่นอน ๓ที่มี สองชั้น คือ ชั้นปริญญา และชั้นวิชาเบื้องต้น
5. เมื่อทำดังนี้ โรงเรียนศิลปากรก็อาจตั้งขึ้นได้โดยมีท้องของงบประมาณใหม่มากมาย เพราะของเก่ามีอยู่แล้ว และจะทำได้ดังนี้
 - ก. ยกแผนกละครและสิ่งคดีจากกองศิลปวิทยาการ ไปรวมกับกองประณีตศิลปกรรม แล้วเปลี่ยนนามของกองนี้ เป็น "กองโรงเรียนศิลปากร" ข้าราชการในกองนี้ที่มีตัวอยู่แล้ว ให้เป็นเจ้าหน้าที่และเป็นครูโรงเรียน นี้ตามความสามารถ

ข. "โรงเรียนศิลปากร" จะได้แบ่งออกเป็นแผนก คือ

- (1) แผนกช่างปั้น (Sculpture)
- (2) แผนกสถาปัตยกรรม (Architecture)
- (3) แผนกช่างเขียน (Painting)
- (4) แผนกนาฏดุริยางค์ (Music and Dance)
- (5) แผนกศิลปอุตสาหกรรม (Industrial Arts) (เช่น ช่างรัก และช่างอื่น ๆ ที่จะช่วยเหลือ Home Industry ต่าง ๆ)

6. เงินที่จะใช้ในการนี้ ที่กำหนดสำหรับปีหน้า พ.ศ.2478 เป็นจำนวน

70,560 บาท...

จากบันทึกย่อดังกล่าว ยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการในเรื่องของการ "วางหลักสูตรให้แน่นอน ให้มีสองชั้น คือ ชั้นปริญญา และชั้นวิชาเบื้องต้น" อยู่ในโครงการนี้ด้วย แต่เวลาผ่านไป 63 ปี วิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบันยังไม่ได้เปิดการสอนถึงระดับปริญญาแต่อย่างใด

4.3.1 โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์

เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2478 กระทรวงธรรมการได้มีคำสั่งที่ ศ.ก. 5/2478 เรื่องตั้งโรงเรียนศิลปากรในกรมศิลปากร โดยแบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกสถาปัตยกรรม แผนกนาฏดุริยางค์ และแผนกศิลปอุตสาหกรรม และให้โอนโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์มาอยู่เป็นแผนกที่ 3 ของโรงเรียนศิลปากร พร้อมกันนี้ให้อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้ควบคุมและวางหลักสูตรการศึกษาให้เหมาะสมแก่ฐานะของโรงเรียน (รายละเอียดดูจากภาคผนวก ก) ดังนั้นโรงเรียนนี้จึงมีชื่อใหม่ว่า "โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางคศาสตร์" นอกจากนี้กระทรวงธรรมการยังได้มีคำสั่งที่ ศ.ก.7/2478 แต่งตั้งพระสาโรชรัตนนิมมานก์เป็นผู้อำนวยการ นางสาวละม่อม วงศ์ทองเหลือ เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการ และเป็นอาจารย์ผู้ปกครองแผนกนาฏดุริยางค์อีกตำแหน่งหนึ่ง นางสาวประภา ระพีพันธุ์ (คุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ) เป็นผู้ช่วยอาจารย์ผู้ปกครอง แผนกนาฏดุริยางค์

ในการเปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่นี้ จุดมุ่งหมายยังคงใช้เช่นเดียวกับโรงเรียน
 นาฏดุริยางคศาสตร์ แต่ระเบียบการของโรงเรียนได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เป็นไปตามคำสั่งของ
 กระทรวงธรรมการ สิ่งที่โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ ได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่บางข้อ มี
 ดังนี้ (ศธ.0701.31/4[110-112] เรื่อง ระเบียบการย่อของโรงเรียนศิลปากร)
 (รายละเอียดดูจากภาคผนวก ก)

ข้อ 6

แผนกนาฏดุริยางค์ ดำเนินการสอนวิชาสามัญเท่าประโยชน์สมควร
 เว้นแต่วิทยาศาสตร์ซึ่งใช้นาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์แทน การเรียนจัดระเบียบ
 ชั้นประถม มัธยม เหมือนโรงเรียนรัฐบาลทั่วไป และผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8
 ของแผนกนาฏดุริยางค์นี้ จะได้รับประกาศนียบัตรแสดงวิทยฐานะเท่าประโยชน์สมควร

ข้อ 7

นักเรียนในโรงเรียนใด ๆ จะมาเข้าศึกษาในโรงเรียนศิลปากร แผนก
 นาฏดุริยางค์นี้ โรงเรียนจะจัดให้เข้าเรียนในชั้นต่อจากชั้นที่เรียนสำเร็จมาแล้วใน
 โรงเรียนเดิม แต่ในปีพ.ศ.2478 มีหลักเกณฑ์ในการรับนักเรียน ดังนี้

1. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ไม้รับ
2. นักเรียนที่เข้าใหม่ แม้สำเร็จมัธยมปีที่ 7 ในโรงเรียนอื่นแล้ว จะ
 เข้าศึกษาในชั้นมัธยมปีที่ 8 ของโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์นี้ไม่ได้ นักเรียน
 ที่จะเข้าเรียนชั้นมัธยมปีที่ 8 ของแผนกนี้ได้ ก็เฉพาะแต่ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 7 ของ
 โรงเรียนนี้แล้วเท่านั้น

3. สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 6 และที่ 7 รับแต่นักเรียนหญิง

4. ชั้นอื่น ๆ นอกจากที่กล่าวนี้ รับนักเรียนทั้งหญิงและชาย

ข้อ 8

ในพ.ศ. 2477 ที่แล้วมา โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์เคยรับนักเรียน
 บางคนเข้าอยู่ในอุปถัมภ์ของโรงเรียน แต่บัดนี้จำนวนนักเรียนในอุปถัมภ์เต็มแล้ว
 ฉะนั้น ในปีพ.ศ.2478 นี้ โรงเรียนจะไม่รับนักเรียนอุปถัมภ์เลย นักเรียนทุกคนที่จะ
 เข้าศึกษาในโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์นี้ ต้องเสียค่าเล่าเรียน โดยอัตรา
 ดังต่อไปนี้

ตั้งแต่ประถม 2 ถึง ประถม 4 ปีละ 20 บาท
 ตั้งแต่มัธยม 1 ถึง มัธยม 3 ปีละ 30 บาท
 ตั้งแต่มัธยม 4 ถึง มัธยม 6 ปีละ 40 บาท
 ตั้งแต่มัธยม 7 ถึง มัธยม 8 ปีละ 60 บาท...

หลังจากก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ได้เพียง 1 ปี ต่อมาคณะรัฐมนตรี
 กระทรวงธรรมการ ลงความเห็น ว่า งานศิลปะต่าง ๆ ควรจะมีโรงเรียนสอนตามสาขาวิชา เช่น
 สอนการวาดภาพ การปั้น การลงรัก ฯลฯ และการขับร้องฟ็อนร่า จึงลงมติว่าให้ก่อตั้งโรงเรียน
 โดยใช้ชื่อรวมกันว่า "โรงเรียนศิลปากร" เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2478 และมีวัตถุประสงค์
 ว่า ผู้ที่เข้าเรียนจนจบหลักสูตรการศึกษาจะได้วุฒิครู เพื่อไปประกอบอาชีพเป็นครูสอนตามโรงเรียน
 ต่าง ๆ ได้ จึงมีผู้ให้ความสนใจสมัครเข้ามาเรียน ดังที่หลักสูตรของโรงเรียนระบุไว้ว่า
 (ศธ.0701.31/19[76] เรื่อง บันทึกเรื่องหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนศิลปากร)

... ส่วนทางแผนกนาฏดุริยางคศาสตร์นั้น ก็ควรเป็นวิชาอาชีพเหมือนกัน แต่วิชาอาชีพของแผนกนี้
 ควรเป็นไปในทางครู คือ มีอาชีพเป็นครู ไม่ใช่อาชีพที่จะไปแสดงละครดนตรี เพราะ
 ถ้ามีความมุ่งหมายเช่นนั้น ก็ไม่มีใครเรียน เวลานี้ผู้นิยมเรียนทางแผนกนาฏดุริยางค์
 มาก ก็โดยหวังว่าเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะสามารถหางานทางครูสอนขับร้อง ดนตรี
 ภา ในโรงเรียนรัฐบาล หรืออย่างน้อยก็จะมีโอกาสเข้ารับราชการในกรมศิลปากร...

ไม่ว่าจะในบุคคลสมัยใด ค่านิยมของคนไทยมักสนับสนุนให้บุตรหลานได้เข้ารับ
 ราชการ เมื่อนโยบายของโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ ให้การศึกษาเพื่อผลิตคนออกมา
 เป็นครู จึงมีผู้มาสมัครกันเป็นจำนวนมาก

นโยบายและหลักการของโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์
 โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ มีการบริหารงาน โดยยึดหลัก 6
 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความคหมีนวิชาชีพ โดยให้การศึกษาทางวิชาสามัญให้มากที่สุด คือในเวลาเรียนวันหนึ่งหกชั่วโมงนั้น ให้เรียนวิชาสามัญ 4 ชั่วโมง เรียนการละครและดนตรี 2 ชั่วโมง
2. เพื่อแก้ปัญหาที่เข้าใจกันว่า ละครและดนตรีจะชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย โรงเรียนจึงพยายามกวดขันเรื่องความประพฤติ และติดต่อกับผู้ปกครองของนักเรียนอย่างใกล้ชิด
3. เพื่อให้งานดนตรีและละครเป็นงานที่มีประโยชน์ เพื่อรับใช้ประเทศและประชาชน ไม่ใช่เรียนไปเพื่อเป็นนายคน สอนให้รู้ว่ศิลปินเกิดมาเพื่อทำความสุขให้แก่คนอื่น ไม่ใช่เพื่อตนเอง
4. เพื่อให้งานของโรงเรียนนี้เป็นไปในด้านกาให้การศึกษแก่ประชาชน โรงเรียนนี้ได้แสดงละครที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เนื้อเรื่อง และบทเพลง ได้นำไปเ็นทางปลุกใจให้รักชาติและเตรียมพร้อมเพื่อสละชีวิตให้แก่บ้านเมือง
5. เพื่อให้ประชาชนมองเห็นความดีความงามของละคร โรงเรียนพยายามบำรุงอาชีพของละครดนตรีให้เป็นอาชีพเลี้ยงตัวได้ และพยายามปรับปรุงมาตรฐานการละครให้สูงขึ้น ทั้งเนื้อเรื่อง บทเพลง และฉาก
6. เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติ ให้ต่างชาติรู้จักชื่อเสียงของนาฏศิลป์และดนตรีไทย ดังปรากฏว่าโรงเรียนได้เคยส่งครูและนักเรียนไปแสดงในประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และประเทศจีน ในหลายปีพ.ศ. 2477

จากหลักการทั้ง 6 ข้อ แสดงให้เห็นว่า นอกจากโรงเรียนจะเน้นเรื่องการเผยแพร่วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชาติแล้ว โรงเรียนยังต้องยืนยันทันทีจะช่วยกันแก้ปัญหาเรื่อง "ความคหมีนวิชาชีพ" พยายามให้ประชาชนเห็นว่างานนาฏศิลป์และดนตรีเป็นงานที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างความสุขให้กับคนอื่นแล้ว ศิลปินยังมีบทบาทหน้าที่หลักก็คือ "ช่วยอบรมและให้การศึกษแก่ประชาชนในเรื่องของความรักชาติและความเสียสละต่อชาติ" ด้วย

การโอนข้าราชการจากกระทรวงวัง เข้าสังกัดกรมศิลปากร

เหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่เป็นรากฐานอันมั่นคงของวิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบันคือ ในปี พ.ศ. 2478 ได้มีการโอนข้าราชการจากกรมมหรสพ กระทรวงวัง มารวมอยู่

ในกรมศิลปากร ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 นั้น เพื่อการประหัตถ์รายจ่ายของพระคลังข้างที่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกกรมมหรสพเพื่อรักษาเสถียรภาพรายรับรายจ่ายเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2468 (ชนิด อยู่โพธิ์, 2516: 87) ส่วนปีพาทย์หลวงและวงดนตรีฝรั่ง ทรงรับไว้ในราชสำนักต่อไป แต่เสนาบดีสภาได้มีคำสั่งให้ลดจำนวนนักดนตรีลง ส่วนที่เหลือต้องปฏิบัติหน้าที่ได้หลายอย่าง เช่น นักดนตรีต้องบรรเลงได้ทั้งเครื่องดนตรีฝรั่งและปีพาทย์ มิฉะนั้นต้องฝึกเดินโขนด้วย แม้แต่พระเจนดุริยางค์ นักดนตรีผู้ฝีมือยังต้องทำหน้าที่อื่น ๆ อีกที่มีได้เกี่ยวกับดนตรีด้วย (พระเจนดุริยางค์, 2536: 31) และเมื่อยุบเลิกกรมมหรสพแล้วเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2469 ได้มีประกาศรวมข้าราชการในกรมมหาดเล็กและกรมมหรสพเข้ามาอยู่ในกระทรวงวัง ทั้งนี้เนื่องจากข้าราชการกรมมหรสพเคยสังกัดกรมมหาดเล็กมาก่อน และทางสำนักพระราชวังเองเมื่อมีการแสดงหรือคราวมโหรีงานพระราชพิธีหรืองานราชการอื่น ๆ ก็ต้องใช้ศิลปินของ "กรมมหรสพ" เต็มอยู่ตลอดเวลา

ในปีพ.ศ. 2472 กองมหรสพได้เปิดรับสมัครเด็กชายเด็กหญิงเข้ามาฝึกหัดโขนละครดนตรี เพื่อรื้อฟื้นศิลปะประจำชาติอีกครั้งหนึ่ง แต่เนื่องจากมิได้เปิดโรงเรียนอย่างเป็นทางการ จึงต้องรับเด็กมาฝึกหัดเฉพาะวิชาศิลปะที่จะใช้งานได้เท่านั้น ส่วนวิชาสามัญ ทุกคนต้องชวนขวายไปหาที่เรียนด้วยตนเองหรือไม่เข้าโรงเรียนต่อ แต่เด็กเหล่านั้นมาฝึกเรียนวิชาศิลปะอย่างเดียวในกองมหรสพ กล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่และสำคัญมาก ที่ทำให้เรื่องราวของศิลปินเหล่านี้ไปอยู่ต่างสังกัด และเข้าสู่ยุคหน่วยงานใหม่ คือ กรมศิลปากร

บทบาทของกระทรวงวังแต่เดิมนั้น มีหน้าที่ควบคุมการบริหารงานของกรมมหรสพ เพื่อจัดการแสดงของหลวง แต่ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 6 กรมมหรสพถูกโอนไปสังกัดสภาจางวางมหาดเล็ก เพื่อให้รับใช้ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ยิ่งขึ้น ทำให้กระทรวงวังไม่ต้องดูแลการทำงานของกรมมหรสพ ในสมัยรัชกาลที่ 7 กรมมหรสพถูกยุบเลิก ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องถูกยุบไปด้วย เช่น โรงเรียนพรานหลวง ซึ่งมีหน้าที่ผลิตศิลปินเพื่อให้เข้าไปรับราชการในกรม แต่การยุบเลิกกรมมหรสพนั้น ทำให้ไม่มีศิลปินออกแสดงในงานต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองเสนาบดีสภา จึงลงมติให้ตั้งกรมมหรสพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ให้มีฐานะเป็นเพียงกอง เรียกว่า "กองมหรสพ" แล้วย้ายกลับไปสังกัดกระทรวงวังอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับเรียกศิลปินบางท่านที่ถูกปลดให้กลับเข้ารับราชการ มีหน้าที่จัดงานแสดงของหลวง และรับสมัครเด็กชายเด็กหญิงเข้ามาฝึกหัด

นาฏศิลป์ ดนตรี โดยบรรจุเงินเดือนในระหว่างเรียน จุดประสงค์เพื่อให้เด็กเหล่านี้เป็นศิลปินไว้
ใช้งานราชการ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

ครูอาคม สายาคม เป็นข้าราชการกรมสรรพอีกท่านหนึ่ง ที่ย้ายมาสังกัด
กรมศิลปากร ท่านเล่าว่า (อ้างถึงใน กรกฎ หลีกเพชร, 2520: 10)

...ซึ่งใจอยู่ว่า ควรจะมาสังกัดกรมศิลปากรหรือไม่... ระบะนั้นวงการโขนละครและ
ดนตรีไทยอยู่ในภาวะทรุดโทรมมาก จนเกิดความท้อถอย คิดว่าน่าจะไม่มีโอกาสได้เล่น
โขนละครกันอีกแล้ว และคิดว่าจะลาออกไปสังกัดทหารให้พันทุกข์พันร้อน แต่ก็ไม่สำเร็จ
จนแล้วจนรอด โขนหลวงรุ่นราวคราวเดียวกันก็คงเหลืออยู่ประมาณ 6-7 คนเท่านั้น
อยู่ไปอย่างนั้นเอง เพราะไม่มีที่ไหนรับ...

การที่วงการโขน ละคร และดนตรีไทยตกอยู่ในภาวะเสื่อมโทรมอย่างหนักนั้น
ได้มีการบันทึกไว้ว่า เพลงไทยดั้งเดิมนี้ใช้วิธีจดจำถ่ายทอดกันมา ดังนั้น น่าจะมีวิธีเก็บเพลงไทย
เอาไว้วิธีหนึ่ง จึงได้มีการตรวจสอบ และเก็บบันทึกไว้มากมายโดยการเขียนเป็นโน้ตสากล เมื่อ
ครั้งพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) เดินทางไปประเทศอังกฤษในปีพ.ศ. 2479 ท่านได้นำ
โน้ตเพลงไทยเหล่านี้ จำนวน 500 ชุด ติดตัวไป และขอให้บริษัทการพิมพ์จัดพิมพ์ให้ในราคาถูกซึ่ง
ตกลงราคาเป็นเงิน 1,600 บาทไทย ท่านเล่าว่า (พระเจนดุริยางค์, 2536: 40)

...ข้าพเจ้าส่งข่าวอันน่ายินดีนี้มายังกรมศิลปากร โดยหวังที่จะได้รับเงินอนุเคราะห์
เพื่อศิลปะประจำชาติ แต่แล้วกรมศิลปากรผู้มีหน้าที่โดยตรงกับการรักษาศิลปะก็หา
กระตือรือร้นไม่ แม้ข้าพเจ้าได้พยายามแสวงหาทางเพื่อกิจการนี้ทุกอย่างแล้วก็ตาม
ท่านผู้บริหารงานแห่งกรมศิลปากรก็กลับตอบปฏิเสธไป บทเพลงไทยที่หวังจะได้เข้า
พิมพ์เพื่อเป็นตัวอย่าง และหลักฐานอันถาวร ก็จำต้องกลับมาสู่ประเทศไทยในลักษณะ
ตัวเขียนอีกตามเดิม...

มนตรี ตราโมท (2525: 6) ได้เล่าถึงความตกต่ำของนาฏศิลป์และดนตรี
ไทยยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า

...ผู้ใหญ่ฝ่ายบริหารไม่ชอบการแสดงโขน ถึงแก่ห้ามไม่ให้แสดงทางวิทยุกระจายเสียง
และในงานบางแห่ง กรมศิลปากรก็ต้องหยุดการฝึกหัดโขน บรรดาครูและศิลปินโขน
ก็จะว่างงาน จึงสั่งให้ไปฝึกหัดดนตรีสากล นายอาคม สาব্যคม ฝึกหัดสีไวโอลิน
นายอร่าม อินทรนัฏ ฝึกหัดลีสโซเบสส์ นายกรี วรตะริน ฝึกหัดสีไวโอลิน...

กรี วรตะริน (สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2539) ซึ่งปัจจุบันอายุ 83 ปี ได้
เล่าว่า

...เมื่อผมมาอยู่ท้ายวัง ผมมาเรียนโขนกับเจ้าพระยานัฏกานูรักษ์ คุณหญิงเทศ
นัฏกานูรักษ์ ครูสง่า ศศิวิมล ครูสำเริง...ในตอนหลังต้องไปเรียนสีไวโอลิน
และถูกส่งไปอยู่งานสารบัญฑิตว...

จากคำบอกเล่าของครูกรี วรตะริน เป็นเครื่องยืนยันว่า ศิลปินต้องรอบรู้
หลายอย่าง ทำงานได้หลายชนิด ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เวลานั้น ข้าราชการกรมศิลปากร คือ ข้าราชการที่โอนมาจากกรมสรรพได้
รับอัตราเงินเดือนที่ไม่สูงนัก พร้อมกันนั้น ได้โอนครูและผู้เข้าศึกษาบางคนมารับราชการเป็นครู
นาฏศิลป์ในกรมศิลปากรครั้งนั้นด้วย ดังตารางที่ 3 รายนามครูโขน ละคร และผู้ศึกษาวิชาชีพ
นาฏศิลป์บางคนในกองโขนและละคร กรมมหรสพ

ตารางที่ 3 รายนามครูโขน ละคร และผู้ศึกษาวิชาสีหนาทศิลป์บางคน ในกองโขนและละคร
กรมมหรสพ รัชกาลที่ 7 พร้อมทั้งตำแหน่งและอัตราเงินเดือน

ชื่อ	ตำแหน่ง	อัตราเงินเดือน/บาท
คุณหญิงนฤกานุรักษ์	ครูโขนละคร	60
หมื่นพากย์ฉันทวัจน	คนพากย์	50
นายสง่า ศศิวิมล	ครูลิง	40
นายถม โฟธิเวช	ครูยักษ์	40
นายแปลง แจ่มเจียนกิจ	ครูละคร	30
นายบุญสม สายาคม	พระใหญ่	15
นายเดช ปัญญาพล	พระน้อย	12
นายวงศ์ ล้อมแก้ว	พระสามัญ	8
นายทองหล่อ ลักษณะผล	นางเอก	12
นายกลอง ทพวัฒน์	นางรอง	10
นายจำนงค์ พรพิสุทธิ	นางสามัญ	8
นายอร่าม อินทรนัฏ	ยักษ์ใหญ่	15
นายประสงค์ สันทัดไชโย	ยักษ์น้อย	12
นายเจริญ เวชเกษม	ยักษ์เสนา	8
นายนมิตร์ ทินกร ณ อยุธยา	เขนยักษ์	5
นายนิล สุนทรนัฏ	พระยาวานรโท	16
นายฉลาด พกุลานนท์	ลิบแปดมงกุฏ	8

* "ตำแหน่ง" ในที่นี้หมายถึง ชั้นยศและความสามารถ (ดูคำอธิบายในภาคผนวก ก)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ชื่อ	ตำแหน่ง	อัตราเงินเดือน/บาท
นายสมเหลิน สุวรรณเสถียร	เขนลิ่ง	5
นางสาวเนือง จันทขาว	พระเอก	16
นางสาวสมจิตร อรรถจินดา	พระรอง	15
นางสาวเจริญ สาตนวิสัย	พระมัชฌม	15
เด็กหญิงกิมจู๊	พระวิสามัญ	10
เด็กหญิงสำเนียง อรรถจินดา	พระสามัญ	8
นางสาวอนงค์ เกิดมงคล	นางเอก	15
นางสาววงศ์ แร่งไม้ลด	นางรอง	12
เด็กหญิงจาด พุทธประดับ	นางวิสามัญ	10
เด็กหญิงมณี	นางสามัญ	8

(ศร.0701.40[104-124] เรื่อง รายนามข้าราชการกระทรวงวังที่โอนมากรมศิลปากร)

เมื่อมีการโอนข้าราชการมาจากกระทรวงครั้งนั้น ข้าราชการต้องถูกบังคับให้เรียนหนังสือทุกคนอย่างน้อยให้ได้ระดับประถมศึกษา เพราะอธิบดีกรมศิลปากรถือว่า นักศิลปะมีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน เผยแพร่อารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติ การที่จะสามารถให้การศึกษาแก่ประชาชน และทำหน้าที่เผยแพร่วัฒนธรรมได้ ศิลปินเองจำเป็นต้องมีการศึกษาด้วย (หลวงวิจิตรวาทการ, 2535: 77) ทั้งนี้ หลวงวิจิตรวาทการเองก็ได้คำนึงถึงความวิตกกังวลของเหล่าข้าราชการที่จะต้องถูกบังคับให้เรียนหนังสือดังกล่าว ดังความตอนหนึ่งที่หลวงวิจิตรวาทการ (2535: 78) กล่าวต้อนรับข้าราชการที่โอนมาจากกระทรวงวังว่า

...แต่ท่านทั้งหลายอย่าตกใจ ข้าพเจ้าจะไม่บังคับให้ท่านไปนั่งเรียนกับเด็ก ๆ
ข้าพเจ้าจะไม่บังคับให้ท่านออกเงินจ้างครูสอนเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าจะไม่หัก
เงินเดือนของท่านเป็นค่าจ้างครู แต่ข้าพเจ้าจะถือว่าการเรียนเป็นราชการอันหนึ่ง

ข้าพเจ้าจะจัดครูสอนให้และการเรียนชนิดนี้ ท่านจะต้องเรียนอย่างมากเพียงวันละ 2 ชั่วโมง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่ตัวของท่านเอง ท่านไม่ต้องอายเด็ก เพราะข้าพเจ้าจะไม่จัดให้สอนในหมู่เด็ก จะจัดการสอนเป็นพิเศษให้สมกับที่ท่านทั้งหลายเป็นผู้ใหญ่แล้ว แปลว่าท่านจะได้รับการศึกษาเปล่า ๆ โดยไม่ต้องเสียอะไร นับว่าเป็นผลประโยชน์เพิ่มขึ้นจากผลประโยชน์ในทางราชการที่ท่านจะได้รับ...

การศึกษาที่จัดให้ศิลปินเหล่านี้เรียน แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งสำหรับผู้ที่ยังไม่รู้หนังสือหรือรู้ยังไม่เพียงพอ และอีกส่วนหนึ่งสำหรับผู้ที่มีความรู้ทางหนังสือ และมีความรู้ศิลปะเป็นอย่างดีแล้ว ซึ่งบุคคลใน ส่วนหลังจะได้รับการอบรมวิชาครู และหลักวิชาการศิลปากร เพื่อจะได้ให้เป็นครูสอนนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร ซึ่งการศึกษาอบรมนี้จะจัดต่างหาก ไม่ปะปนกับนักเรียนของกรมศิลปากร แต่จะถือว่าการศึกษาอบรมเป็นส่วนหนึ่งของราชการ และการพิจารณาเลื่อนขั้นเงินเดือนก็จะถือเอาการศึกษาอบรมนี้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาด้วย

จุดมุ่งหมายของการบังคับให้เรียนหนังสือเพิ่มเติม นั้น หลวงวิจิตรวาทการ (2535: 77) ได้กล่าวไว้ว่า

...มีบางคนเคยมาถามข้าพเจ้าว่า ข้าราชการที่โอบนมาคราวนี้จะต้องเรียนหนังสือหรือไม่ และดูเหมือนมีหลายคนก็กลัวว่าจะต้องถูกบังคับให้เรียนหนังสือ ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าขอตอบอย่างชัดแจ้งว่า ข้าพเจ้าจะต้องให้เรียน จะต้องให้ข้าราชการมีความรู้ในทางหนังสืออย่างน้อยก็เท่าขีดประถมศึกษา เพราะวิธีการอันสำคัญของข้าพเจ้านั้นอยู่ที่ว่านักศิลปะต้องเป็นผู้มีการศึกษาด้วย เพราะนักศิลปะมีหน้าที่ให้การศึกษากับประชาชน ถ้านักศิลปะคนใดให้การศึกษากับประชาชนไม่ได้ ก็ไม่มีประโยชน์ และการที่จะสามารถให้การศึกษากับประชาชนได้ ตนเองจำต้องมีการศึกษาด้วยอีกประการหนึ่ง พวกเราทั้งหลายมีหน้าที่ในทางเผยแผ่อารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติ ถ้าเราเป็นผู้ที่ไร้การศึกษา เราจะเผยแผ่ออกไปได้อย่างไร ข้อที่ว่านักศิลปะจักต้องมีการศึกษานั้น เป็นหลักที่ถือกันอยู่ทั่วไปในประเทศที่เจริญแล้ว เพราะเขามองเห็นอย่างชัดเจนว่า นักศิลปะที่ไม่มีการศึกษานั้นเป็นอันครายแก่บ้านเมืองยิ่งนัก...

จากความเชื่อที่ว่า "ผู้ที่ต้องทำหน้าที่เผยแพร่อารยธรรมของชาติต้องเป็นผู้มีการศึกษาคืบ" นั้น ทำให้หลวงวิจิตรวาทการได้จัดหาครูมาสอนหนังสือเป็นพิเศษวันละ 2 ชั่วโมง ซึ่งไม่ต้องไปนั่งเรียนกับเด็ก และไม่ต้องออกเงินค่าจ้างครู แต่ขอให้ข้าราชการได้เรียนหนังสือโดยจะถือว่าการเรียนเป็นหน้าที่ราชการอันหนึ่ง (หลวงวิจิตรวาทการ, 2535: 78)

นอกจากนาฏศิลป์ที่เป็นข้าราชการจากกระทรวงวังแล้ว กรมศิลปากรยังได้ขออนุมัติบรรจุครูเข้ารับราชการในโรงเรียนนาฏศิลป์ของกรมศิลปากรเป็นพิเศษอีกจำนวนหนึ่ง ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2478 (ศธ.0701.31/6 เรื่อง โรงเรียนศิลปากร) ดังข้อความว่า

...อนึ่ง โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ มีความจำเป็นจะต้องมีครูที่มีวุฒิทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์มาสอนด้วย แต่จะให้อยู่ในตำแหน่งสามัญไม่ได้ เพราะครูเหล่านี้ไม่มีประกาศนียบัตรตามที่บัญญัติไว้ในพระราชกฤษฎีกา ฉะนั้นเฉพาะครูทางนาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ กระทรวงธรรมการขออนุมัติโอนตำแหน่งสามัญมาเป็นตำแหน่งวิสามัญชั่วคราวและขออนุมัติตั้งบุคคลตามที่ อ.ก.พ. กรมได้สอบสวนเห็นว่ามีความรู้แล้วเข้ารับตำแหน่ง คือ

1. ตำแหน่งครูชั้น 1 อัตรา 80-100 ขอบรรจุน.ส. จีน ศิลปบรรเลง เป็นครูวิชาตรีและขับร้องเพลงไทยและสากล
2. ตำแหน่งครูชั้น 3 4 ตำแหน่ง ขอบรรจุนางสมุล ชมะคุปต์ เป็นครูรำบทพระ และพ็อนต่าง ๆ
นางสาวประคอง พุ่มทองสุก เป็นครูดนตรีและขับร้อง
นางสุทธิศรี เนตาพันธ์ เป็นครูดนตรีและขับร้อง
นายทองค้อ กลีบจีน เป็นครูปี่พาทย์...

ผู้สอนที่มาจากนาฏศิลป์ในยุคนั้นมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการวางรากฐานการศึกษาวิชาชีพนานาฏศิลป์ในสถาบันการศึกษาของยุคนั้น รวมทั้งเป็นแกนหลักในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการทางด้านนาฏศิลป์และการละครของไทยในอดีตให้กลับมีชีวิตยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน สมดังที่ต้องมีการกิจหลัก 2 ประการ คือ เป็นทั้งผู้สอนนาฏศิลป์ และศิลปินผู้สร้างความเบิกบาน รื่นรมย์

ตั้งข้อความที่หลวงวิจิตรวาทการ (2535: 75) กล่าวว่า

...เรามีหน้าที่ช่วยพลเมืองให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความเบิกบาน รื่นรมย์ และเห็นโลก
เป็นที่สุขสบาย เรามีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ชุมชนโดยวิธีใช้ศิลปะของเราเป็นอุปกรณ์
เรามีหน้าที่จูงใจชนชาติไทยทั้งหลายที่ยังแตกฉานเช่นอยู่ในดินแดนต่าง ๆ ให้เขา
รู้สึกว่าการหลั่งกลางแห่งอารยธรรมและวัฒนธรรมของเขาอยู่ในประเทศสยามนี้...

ตราประจำโรงเรียนศิลปากร

เป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปว่า ตราประจำกรมศิลปากรคือตรา "พระคเชนทร์"
ความเป็นมาของเรื่องนี้มาจากตราพระคเชนทร์เป็นดวงตราเครื่องหมายวรมคตีสโมสร อันเป็น
ดวงตราที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานสำหรับเป็นเครื่องหมายประทับบน
ปกหนังสือ หรือวรมกรรมดีเด่นที่ได้รับการรับรองจากวรมคตีสโมสร โดยโปรดให้สร้างเป็น
รูปดวงตราพระราชลัญจกรรูปกลม ศูนย์กลางกว้าง 3 นิ้ว 3 อนุกระเบียด ลายเป็นรูปพระคเชนทร์
นั่งพระแท่น แวดล้อมด้วยลายกนกสังวาลย์นาค หัตถ์ขวาเบี่ยงบนถือวชิระ เบื้องล่างถืองา หัตถ์ซ้าย
เบี่ยงบนถือบ่วงบาศก์ เบื้องล่างถือครอบน้ำ และเมื่อกรมศิลปากรที่สังกัดกระทรวงธรรมการได้รับ
มอบงานวรมคตีสมาตุแล กรมศิลปากรจึงอัญเชิญดวงตราของวรมคตีสโมสร คือ รูปพระคเชนทร์
นำมาเป็นสัญลักษณ์ของกรมศิลปากร โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบและลดทอนจากของเดิมเพียงเล็กน้อย
ดวงตรานี้ใช้เป็นสัญลักษณ์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์มาจนถึงปัจจุบัน ทั้ง ๆ ที่ตอนเริ่มต้นสร้างโรงเรียน
ศิลปากรขึ้น หลวงวิจิตรวาทการไม่ได้คิดว่าจะใช้ตรา "พระคเชนทร์" เป็นตราประจำโรงเรียน
แต่อย่างใด (ปรงศรี วัลลิโภคม, 2524: 1, 59) ดังหลักฐานประวัติศาสตร์ต่อไปนี้

เมื่อหลวงวิจิตรวาทการมีแนวคิดที่จะจัดตั้ง "โรงเรียนศิลปากร" ขึ้นนั้น
ได้ทำหนังสือกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทรง
ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในขณะนั้น เพื่อขอให้ทรงพระกรุณาออกแบบตราประจำ
โรงเรียนศิลปากร (ศธ.0701.31/4[89]) ตั้งข้อความในหนังสือ ลงวันที่ 22 พฤษภาคม

พ.ศ. 2478 ความว่า

...ด้วยรัฐบาลได้จัดตั้ง "โรงเรียนศิลปากร" ขึ้น อยู่ในความควบคุมของ
ข้าพระพุทธเจ้า มีความมุ่งหมายจะจัดระเบียบให้เป็นอย่าง Ecole des Beaux
Arts หรือ School of Fine Arts ของประเทศต่าง ๆ ในคอนติเนนต์ กิจการ
ของโรงเรียนศิลปากรในเวลานี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดแบ่งเป็น 3 แผนก คือ

1. แผนกประณีตศิลปกรรม ซึ่งมีการสอนช่างปั้น และช่างเขียน
2. แผนกศิลปอุตสาหกรรม ซึ่งมุ่งหมายจะให้ตรงกับ Industrial Arts
ของฝรั่ง เวลานี้เริ่มสอนการช่างรักและช่างเขียนเครื่องลายคราม

3. แผนกนาฏดุริยางค์ สอนการละครและดนตรี

ตามธรรมดาโรงเรียนต่าง ๆ จะต้องมีตราของโรงเรียน ครานี้ใช้พิมพ์บน
กระดาษเอกสารของโรงเรียนบ้าง ใช้ปักบนเสื้อนักเรียนบ้าง โรงเรียนต่าง ๆ ของ
รัฐบาลมีตราประจำโรงเรียนอยู่เสมอ สำหรับโรงเรียนศิลปากรก็จะต้องมีตราด้วย
และควรเป็นแบบที่มีความหมายครอบคลุมกิจการของโรงเรียนทั้ง 3 แผนก ข้าพระพุทธเจ้า
ได้พยายามค้นคว้าอยู่ช้านานแล้ว ก็ยังนึกหาแบบที่เหมาะสมใจไม่ได้ ทำอย่างไรจึงจะได้
แบบตราที่มีความหมายถึง ประณีตศิลปกรรม, ศิลปอุตสาหกรรม และนาฏดุริยางค์ อยู่
ด้วยกันในตราดวงเดียว ข้าพระพุทธเจ้าขัดสนจนด้วยเกล้า จำต้องขอพระบารมีเป็น
ที่พึ่ง อนึ่งมาคิดด้วยเกล้าว่า ถ้าได้รับประทานแบบตรา ซึ่งสำเร็จด้วยพระดำริและ
ฝีมือหัตถ์ของใต้ฝ่าพระบาทแล้ว ก็จะเป็นเกียรติยศ และสวัสดิมงคลแก่โรงเรียนนี้
เป็นอันมาก...

หนังสือโต้ตอบระหว่างหลวงวิจิตรวาทการและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในเรื่องตราของโรงเรียนศิลปากร ทั้งหมดมี 5 ฉบับ ดังนี้

1. หนังสือของหลวงวิจิตรวาทการ ลงวันที่ 22 พฤษภาคม, 25 มิถุนายน
และ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2478
2. หนังสือของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ลงวันที่ 9 มิถุนายน และ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2478

...ด้วยเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอประทานโอกาสกราบทูลรบกวน เพื่อทรง
พระกรุณาออกแบบตราประจำโรงเรียนศิลปากรให้ จะเป็นพระคุณแก่ข้าพระพุทธเจ้า
และโรงเรียนนี้ หาทที่สุดมิได้...

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานวชิรานุวัตตวงศ์ ทรงมี
หนังสือตามขอบเขตของกิจการของโรงเรียนทั้ง 3 แผนก ดังความบางตอนว่า (ศธ.0701.31/4
[79-80] ลงวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2478)

...หนังสือของท่าน ซึ่งขอให้ช่วยคิดตราโรงเรียนศิลปากรนั้น คนที่บ้านในกรุงเทพฯ
ส่งออกไปให้ ฉันได้รับทราบความแล้ว การที่จะคิดหาสิ่งใดมาใช้เป็นตรา ให้กินความ
ครอบคลุมกิจการของโรงเรียนทั้ง 3 แผนกนี้ จำจะต้องทราบที่สุดแห่งกิจการแต่ละแผนก
นั้นเสียให้ดีกว่าก่อน...แผนกนาฏดุริยางค์ ท่านอธิบายว่าสอนการละครและดนตรี ขอโทษ
ตรงกับ ดนตรี เป็นของคนละอย่าง ละคร หรือ เบญจดุริยางค์ นั้น เป็นเครื่องมี
องค์ห้า คือ กลองเล็ก กลองกลาง กลองใหญ่ เครื่องเป่าด้วยลม และเครื่องทอง
เช่น ม้อง เช่น ฉิ่ง ฉาบ ทั้งนี้ได้แก่เครื่องเป่าหยาบ ส่วนดนตรีนั้นเป็นเครื่องสาย ได้แก่
เครื่องมโหรี ถ้าจะพูดรวมกันทั้งสองอย่าง บราวมใช้คำว่า ดุริยดนตรี ส่วนคำ นาฏ
นั้นแปลว่ารำ เมื่อเอามาเปรียบกับคำไทยที่ว่า ละคร ถ้าเป็นแต่ก่อนก็ชอบแล้ว แต่สมัย
นี้มีละครแยกออกไปเป็นหลายอย่าง เป็นละครรำ ละครร้อง ละครพูด ละครตลก
และอะไรอีกก็นึกไม่ทัน การสอนของท่านในแผนกนาฏดุริยางค์นั้น จะมีวงแคบกว้าง
เพียงไรไม่ทราบ

การคิดหาเครื่องหมายที่จะให้ครอบคลุมได้ทุกแผนกนั้น ไม่ใช่ของง่าย แต่ลองดู ท่าน
คิดไม่ได้ฉันก็ไม่ใช่ว่าผู้วิเศษอะไรที่ควรจะเชื่อว่าคิดได้...

หลวงวิจิตรวาทการได้ทำหนังสือกราบทูลชี้แจงถึงความหมายและขอบเขตของ
แผนกประณีตศิลปกรรม แผนกศิลปอุตสาหกรรม และในส่วนของแผนกนาฏดุริยางค์นั้น ท่านได้
อธิบายไว้ว่า (ศธ.0701.31/4[76] ลงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2478)

... ส่วนแผนกนาฏดุริยางค์นั้น ได้มีระเบียบตรงตามที่ประธานพระกระแสนับสั่งไปทุกประการ กล่าวคือ การละครที่สอนในโรงเรียนนี้ สอนแต่ละครรำและโขน ซึ่งต้องใช้นาฏศิลป์ ส่วนการละครอื่น ๆ ที่ไม่ใช่วิธีรำนั้น โรงเรียนนี้มิได้สอน ส่วนการดุริยางค์นั้น โรงเรียนนี้ถือการปี่พาทย์เป็นสำคัญ ส่วนเครื่องสายและมโหรีถือเป็นส่วนประกอบเล็กน้อย ไม่ใช่ช่งงานสำคัญของโรงเรียนนี้

เป็นการแน่นอนว่าการที่จะหาเครื่องหมายให้ครอบคลุมงานทุกประเภทนั้น เป็นการยากมาก แต่ขอประธานพระกรุณาได้โปรดเกล้าฯ ในเรื่องนี้ เครื่องหมายที่ประธานมาจะเป็นอย่างไร ข้าพระพุทธเจ้า และครูฝึกเรียนทั้งหลายจะถือเป็นเครื่องสวัสดิมงคลแก่โรงเรียน และจะรู้สึกพระคุณล้นเกล้าฯ...

เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2478 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประธานตราสัญลักษณ์ของโรงเรียนและประธานคำอธิบายว่า (ศธ. 0701.31/4[67] ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2478)

... ในเรื่องตราโรงเรียนศิลปากร ฉันได้คิดค้นหนักแล้ว สิ่งใดที่ปรากฏขึ้นในใจก็เห็นไม่กินกว้างเท่ากับชื่อจางวางช่าง คือ หลวงหัตถกิจบรรหาร จางวางช่างมหาดเล็กกับ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นว่าท่านผู้ผูกชื่อนั้นท่านได้คิดรอบแล้วว่าจะเป็นช่างหมู่ใดจะนิโคใดก็ย่อมต้องทำสำเร็จด้วยมือด้วยกันทั้งนั้น ท่านจึงเอาคำ "หัตถ" เป็นที่ตั้ง ในโรงเรียนศิลปากร นอกจากช่างละเอียดช่างหยาบแล้ว ยังมีการรำการเล่นดุริยางค์ก็ย่อมสำเร็จด้วยมือเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเห็นว่าไม่มีอะไรจะกินครอบไปได้รอบ นอกจากมือ ตามที่ท่านแต่ก่อนได้คิดบัญญัติลงแล้ว จึงได้ลองเขียนเป็นตรารูปมือขึ้นดู แล้วก็ตรานั้นประสงค์จะใช้เป็นเครื่องหมายติดกระเป๋าสื่อด้วยซึ่งควรจะมีพื้น จะได้ติดได้สะดวก พื้นนั้นเหมาะที่จะเป็นรูปสี่เหลี่ยมรีปาดปลายแหลม จึงจะเข้ากันดีกับรูปมือ เมื่อเขียนพื้นรูปนั้นประกอบเข้าด้วยแล้ว เกิดความคิดต่อไป ว่าถ้าปาดข้างให้โค้งคอดเข้าเสียบหน่อย จะกลายเป็นรูปเสมา ซึ่งจะหมายว่าเป็นกระทรวงธรรมการด้วยก็ได้ ตามที่ฉันได้ส่งรูปที่คิดวาดขึ้นมาให้ท่านดูนี้แล้ว ท่านจะพิจารณาเห็นควรวาดใช้ได้หรือไม่ได้ก็แล้วแต่ท่าน

ตราที่เขียนมาให้ท่านดูนี้ ถ้าท่านเห็นชอบว่าใช้ได้ ปัญหาก็จะมีขึ้นว่าควรใช้สีอะไร อันเห็นว่ารูปมือนั้นควรจะเป็นสีขาว เพราะรูปภาพตัวสีของเราใช้สีขาวทาสีอยู่เป็นประจำ แล้วก็ตีที่หากจะพิมพ์เป็นตรากระดาษก็พิมพ์แต่สีพื้นสีเดียว กระดาษขาวที่ว่างเปล่าจะผิดเป็นรูปมือขึ้นเอง เป็นการทำที่ได้โดยง่าย ส่วนสีพื้นนั้นเห็นว่าควรใช้สีข้างมืดและแก่ เช่น สีแดงแก่ ม่วงแก่ ครามแก่ เขียวแก่ แล้วแต่ท่านจะเลือกเอาตามชอบใจ เมื่อใช้สีแก่เช่นนั้นจะส่งรูปมือซึ่งเป็นสีขาวให้เห็นเด่นมาก...

เมื่อหลวงวิจิตรวาทการได้รับประทานตราสัญลักษณ์แล้ว ได้ตีความสัญลักษณ์ "มือสีขาว" ดังนี้ (ศธ.0701.31/4[64] ลงวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2478)

...ยังมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพระพุทธเจ้าพอใจยิ่งนัก คือ รูปมือที่ทรงวาดไป ไม่ใช่มือที่อ่อนแอ ไม่ใช่มือที่กรีดกราย แต่เป็นลักษณะมือที่ทำงาน มือที่เข้มแข็งตรงกับ ความมุ่งหมาย และวิธีการอบรมของโรงเรียนศิลปากร ซึ่งพยายามให้คนเข้มแข็ง สามารถจะใช้ศิลปเป็นมือที่แข็งแรงเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชาติในอนาคต รวมความว่าแบบตราที่ทรงพระกรุณาประทานไปนั้น เป็นที่สมใจของข้าพระพุทธเจ้าทุกประการ...

ในบันทึกเดียวกันนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้แสดงความนิยมชมชื่นและแสดงความตั้งใจที่จะใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของโรงเรียนศิลปากร ดังความตอนท้ายบันทึกว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าและเจ้าหน้าที่ ครู อาจารย์ ตลอดถึงนักเรียนโรงเรียนศิลปากร ขอแสดงความรู้สึกพระคุณเป็นอย่างสูง ทุกคนมีความนิยมชมชื่น และถือว่าแบบตราที่ประทานไปนี้ จะนำมาซึ่งศิริมงคลแก่โรงเรียนตลอดกาล...

หลักฐานที่ยืนยันความตั้งใจของหลวงวิจิตรวาทการที่จะใช้ตราสัญลักษณ์นี้คือ คำสั่งให้กองสถาปัตยกรรมลอกตรา เพื่อทำหนังสือขออนุญาตกระทรวงธรรมการใช้เป็นตราของโรงเรียนศิลปากร สั่ง ณ วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2478 ความว่า (ศธ.0701.31/4[66] เรื่อง ประทานความเห็นเรื่องการจัดทำตราโรงเรียนศิลปากร)

...ให้กองสถาปัตยกรรมรีบลอกแบบพิมพ์ขึ้นหลาย ๆ อัน และบอก....(อ่านไม่ชัดเจน -ผู้วิจัย) ขออนุมัติใช้เป็นตราโรงเรียนศิลปากรต่อไป...

...เจ้าหน้าที่ได้ลอกและพิมพ์แบบตรา จากต้นฉบับซึ่งสมเด็จพระนริศฯ ประทาน มานั้นแล้ว เสนอเพื่อทำหนังสือขออนุญาตกระทรวงธรรมการใช้เป็นตราของโรงเรียน ศิลปากรต่อไป...

เอกสารสำคัญชิ้นสุดท้ายเกี่ยวกับตราสัญลักษณ์นี้ เขียนสั้น ๆ ว่า "ส่งไปกรม" ลงวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2478 (ศธ.0701.31/4[65] เรื่อง ลอกและพิมพ์แบบตราโรงเรียน ศิลปากรเสร็จแล้ว เสนอเพื่อขออนุญาตกระทรวงธรรมการใช้เป็นตราโรงเรียนต่อไป) และ จนถึงปัจจุบันนี้ ยังไม่มีใครได้เคยเห็นตราสัญลักษณ์นั้นอีกเลย

โรงเรียนศิลปากรได้สอนอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลา 2 ปี นับแต่วันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา จนกระทั่งวันเสาร์ที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2480 นาวาเอก หลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้ออกคำสั่งให้สร้างสถานที่ของ โรงเรียนนี้ด้วยเงินเป็นจำนวน 45,000 บาท ทำให้ "บรรดาครูและนักเรียนในโรงเรียนนี้รู้สึก ว่าเป็นโชคลาภอันสูงสุดที่จะพึงได้รับ เพราะในชั่วเวลา 4 ปีที่ล่วงมา โรงเรียนนี้ต้องอาศัยที่ ของพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งมีไร่ที่เหมาะสมสำหรับเป็นโรงเรียน สถานที่ต่าง ๆ โดยฉะเพาะห้องเรียน ไม่ถูกแบบ" (หลวงวิจิตรวาทการ, 2481: 8)

กรมศิลปากรได้สร้างโรงเรียนนี้เสร็จ และทำพิธีเปิดเป็นอุดมฤกษ์ ในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2481 ซึ่งความสำเร็จของการสร้างโรงเรียนนี้ ถือได้ว่าหลวงวิจิตรวาทการ ได้ใช้ความพยายามที่มุ่งยกระดับการศึกษาวิชาศิลปศาสตร์ให้สูงเท่าเทียมกับศาสตร์สาขาอื่น ดัง คำกล่าวของหลวงวิจิตรวาทการ (2481: 2-4) เขียนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ขอเชิญ ให้เปิดโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ที่สร้างใหม่ เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ.2481 โดยอ้างถึงจุดมุ่งหมายในการก่อตั้งโรงเรียนนี้ว่า

...ประเทศเราเท่าที่เป็นมาแล้ว งานทางดนตรีและละครมักเป็นงานที่ได้รับความ
 คุ้มกัน...โรงเรียนจะต้องปฏิวัติหัวใจคนให้กลับนิยมยกย่องสิ่งที่เคยได้รับความคุ้มกัน
 มาแต่ก่อน... ให้กลับเป็นงานที่มีเกียรติ จะต้องปฏิวัติวิชาชีพอันหนึ่งซึ่งเลี้ยงตัวไม่
 รอด ให้กลับเป็นวิชาชีพอันสามารถจะเลี้ยงตัวได้... ทั้งนี้เพื่อเปลี่ยนฐานะของศิลปิน
 ซึ่งแต่ก่อนเข้าใจกันว่าเป็นผู้ไร้การศึกษาชั้น ให้กลับมีการศึกษาชั้น และเป็นวิธีการ
 อันหนึ่งซึ่งทำกันมานานในประเทศที่เจริญแล้ว...

โรงเรียนนี้ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้น จะเห็นได้จากคำนิยมของนักการเมือง
 และผู้บริหารประเทศระดับสูงหลายท่าน อาทิ นายพันเอก พระบาทพลพยุหเสนา (2481: 14)
 นายกรัฐมนตรี กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า "โรงเรียนนาฏดุริยางค์ได้กระทำการก้าวหน้าไปเป็นอันมาก
 ตั้งได้ปรากฏแก่ประชาชนและได้รับความนิยมชมชื่นจากประชาชนแล้ว" สถิติของงานราชการและ
 งานต่าง ๆ ที่หลวงวิจิตรวาทการ (2481: 5) ได้กล่าวรายงานต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
 ธรรมการ ในวันเปิดโรงเรียนศิลปากร มีดังนี้

ก. แสดงในงานพระราชพิธีและงานราชการต่าง ๆ	68	ครั้ง
ข. แสดงช่วยราชการกระทรวงทบวงการอื่น ๆ	67	ครั้ง
ค. แสดงวิทยุกระจายเสียง	19	ครั้ง
ง. แสดงช่วยงานกุศลสาธารณะประโยชน์	31	ครั้ง
จ. แสดงต้อนรับแขกเมืองที่เข้ามาประเทศสยาม	15	ครั้ง
ฉ. แสดงในต่างประเทศเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของไทย (ในประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และแมนจู๊ก)	24	ครั้ง
ช. แสดงเพื่อเก็บเงินรายได้	126	ครั้ง
ซ. แสดงเพลงดนตรีให้ประชาชนฟังโดยไม่เก็บเงิน	41	ครั้ง
รวมการแสดงที่ทำมาแล้วในชั่วเวลา 4 ปี	361	ครั้ง

นับว่า การนาฏศิลป์และดุริยางค์เป็นงานที่มีคุณประโยชน์ทั้งแก่มหาชนทั่วไป สังคม
 และประเทศชาติ ความสำเร็จของโรงเรียนนั้นมียอดประกอบของความสำเร็จอยู่หลายประการ

ตามคำกล่าวของหลวงชำนาญนิติเกษตร (2481: 43) ซึ่งเป็นหัวหน้าสำนักงานโฆษณาการสมัยนั้น ในโอกาสเปิดโรงเรียนศิลปากร พ.ศ.2481 ที่ว่า

...การที่โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ ได้ตั้งขึ้นเป็นปีกแผ่นเห็นปานดังนี้ ก็ โดยที่ได้จัดและคุมขึ้นครบองค์สาม คือ หัว (Head) หัตถ์ (Hand) และหทัย (Heart)

หัว ในที่นี้ ได้แก่ การคิดอ่านด้วยความปรีชาสามารถของผู้เป็นหัวหน้าดำเนินงาน ที่ได้ผูกโยงและวางแผนการฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติ ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนศิลปากร-แผนกนาฏดุริยางค์ นี้ขึ้น

หัตถ์ ได้แก่ การร่วมมือ การประสานงานระหว่างพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อดำเนินการอนุรักษ์ตามความคิดอ่านของหัวหน้าให้เป็นรูปขึ้นโดยเหมาะสม

หทัย ได้แก่ การจ่อใจในการนาฏดุริยางค์ของบรรดานักเรียน จนแสดงได้ผลอย่างดี ความจ่อใจอันเกิดมีขึ้นนี้ ก็เนื่องด้วยการอบรมดีของโรงเรียนเป็นสำคัญ...

ถ้าบ่อนดูความสำเร็จของการจัดการศึกษาของโรงเรียนศิลปากร ตั้งแต่เมื่อเริ่มก่อตั้ง พ.ศ. 2477-2481 เป็นการจัดการศึกษาภายใต้แผนการศึกษา 2 ฉบับ คือ

1. แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2475
2. แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2479

ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2475 เป็นแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกที่ได้มีการประกาศใช้ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับหลัก 6 ประการที่ "คณะราษฎร" ได้ประกาศไว้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ว่า "จะต้องให้การศึกษารูปแบบที่แก่ราษฎร" คณะราษฎรได้ดำเนินการแต่งตั้ง "คณะกรรมการการศึกษา" ขึ้นชุดหนึ่ง ในวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 5 นาย มีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นประธานกรรมการ คณะกรรมการชุดนี้ได้ประชุมพิจารณาวางแผนการดำเนินงานของกระทรวงธรรมการ ตลอดจนพิจารณารายละเอียดในร่างแผนการศึกษาชาติที่คณะกรรมการการศึกษาได้จัดทำไว้ ซึ่งมีประเด็นสำคัญสรุปได้ อาทิ ในด้านความมุ่งหมายได้กำหนดไว้ชัดเจนว่า เพื่อให้ประชาชนพลเมืองไม่เลือกเพศ ศาสนา ได้รับการศึกษาอบรมที่เหมาะสมแก่ อรรถภาพ แนวการจัดการศึกษาก็จะแบ่งเป็น 3 ส่วนให้เหมาะสม คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และ

พลศึกษา ส่วนประเภทของการศึกษาก็จะแบ่งเป็น

1. สามัญศึกษา ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานทั่วไป แบ่งออกเป็น
 - 1.1 ประถมศึกษา 4 ปี (ป.1-4)
 - 1.2 มัธยมศึกษา 4 ปี (ม.1-4)
 - 1.3 มัธยมปลาย 4 ปี (ม.5-8)
2. วิสามัญศึกษา คือ การศึกษาวิชาอาชีพ

โรงเรียนศิลปากร ตามแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการ ในช่วง พ.ศ.2477-2485 น่าจะอนุโลมให้เป็นสถานศึกษาที่สนองนโยบายรัฐบาล และแผนการศึกษาของชาติได้อย่างผสมกลมกลืน ทั้ง ๆ ที่แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475 เป็นก้าวใหม่ที่สำคัญก้าวหนึ่งของแนวความคิดในการจัดการศึกษาของนักการศึกษาไทยเพราะการที่นักเรียนโรงเรียนศิลปากรจบไปแล้วมีงานทำนั้น บ่อมสนองตอบต่อนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้เด็กรู้หนังสือและมีความรู้ทางวิชาชีพเพื่อนำไปประกอบอาชีพได้ด้วย

การศึกษาในโรงเรียนนาฏศิลป์ นอกจากจะประสบความสำเร็จในเรื่องของ "การแก้โรคอยากเป็นเสมียน" ยังได้แก้ปัญหของการดูดุ๊กดูหมิ่นอาชีพทางนาฏศาสตร์ ดังคำกล่าวของนายพันเอก หลวงชานาญยุทธศิลป์ (2481: 66) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการสมัยนั้น ในโอกาสเปิดโรงเรียนศิลปากรที่สร้างใหม่ เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2481 ความตอนหนึ่งว่า

...การศึกษาวชิราวุธประเภทนี้ ในกาลก่อนดูเหมือนเรามีความรังเกียจว่าไม่เหมาะสม แต่ในปัจจุบันความเจริญแห่งศิลปะประเภทนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จนได้ทำความเข้าใจให้ในหมู่ท่านที่มีการศึกษาว่า อาชีพทางนาฏศาสตร์ก็เป็นอาชีพที่มีเกียรติยศอันหนึ่งเหมือนกัน นักเรียนคนใดได้ศึกษาตามหลักสูตรของโรงเรียนเสร็จสิ้นแล้ว ก็หวังได้ว่าจะ เป็นครูหรือมิฉะนั้นก็ประกอบอาชีพอย่างนี้ต่อไป...

นอกจากนั้น การเตรียมตัวผู้ที่จะจบการศึกษาจากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ภายใต้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2475 ยังได้เอื้อโอกาสให้เข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาด้วย

ตั้งมีหลักฐานจากร่างระเบียบการโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ (ศธ.0701.31/2[40]) ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า นักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 ของโรงเรียนนี้ ถ้ามีความประสงค์จะศึกษาต่อก็สามารถไปสอบเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาได้

สำหรับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2478 มีส่วนที่แปลกแตกต่างไปจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2475 บางประการ อาทิ ในด้านความมุ่งหมายได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนประการหนึ่งว่า "เพื่อให้ประชาชนพลเมืองได้รับการศึกษา เพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้อย่างเต็มที่" ส่วนการจัดระดับชั้นการศึกษาในสายสามัญศึกษา ได้แบ่งเป็น ชั้นประถมศึกษา 4 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี สำหรับผู้มีความประสงค์จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัย ต้องเริ่มชั้นเตรียมอุดมศึกษาอีก 2 ปี ด้านอาชีวศึกษาอันได้แก่ การศึกษาวิชาชีพ ก็จัดไว้ให้รับช่วงจากสามัญศึกษาทุกระดับที่จบประโยค

สืบเนื่องจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2478 ดังกล่าว ส่งผลให้มีการปรับหลักสูตรโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ มีการกำหนดรายวิชาที่จะศึกษาในแต่ละชั้นปีเด่นชัดขึ้น รวมทั้งมีการกำหนดควิชาบังคับและวิชาเลือก ซึ่งส่งผลกระทบต่อการศึกษาวิชาสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการถูกตัดออกไปด้วย และจากการปรับหลักสูตรดังกล่าว จึงต้องปรับโดยเสริมวิชาชีพครูเข้าไว้ในหลักสูตร

ส่วนทางแผนกนาฏดุริยางค์นั้น ก็ควรเป็นวิชาชีพเหมือนกัน แต่วิชาชีพของแผนกนี้ ควรเป็นไปในทางครู คือ มีอาชีพครู ไม่ใช่อาชีพที่จะไปแสดงละครคนตรี

เป็นอันว่าเมื่อสิ้นสุด พ.ศ.2481 แนวคิดในการเป็นครูหลังจากจบการศึกษาเริ่มเข้ามา มีบทบาทสำคัญจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรอีกหลายครั้ง การเพิ่มวิชาชีพครูน่าจะเป็นหนทางการแก้ไขการดูหมิ่นวิชาชีพ "การเดินกินรำกิน" ได้อีกวิธีหนึ่ง

ตั้งแต่เริ่มมีการก่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ พ.ศ.2477 จนถึง พ.ศ.2485 อันเป็นปีที่หลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เป็นปีสุดท้าย ก่อนจะย้ายไปดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศนั้น โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ได้เปลี่ยนชื่อและเปลี่ยนสังกัด ดังนี้คือ

1. พ.ศ.2477 ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ สังกัดกองศิลปวิทยาการ

2. พ.ศ.2478 เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ สังกัด
กองศิลปวิทยาการ

3. พ.ศ.2481 คงชื่อเดิม คือ โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ สังกัด
กองโรงเรียนศิลปากร

4. พ.ศ.2485 เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนสังกัดศิลป สังกัดกองการสังกัด

ถึงแม้จะเปลี่ยนชื่อและเปลี่ยนสังกัดหลายครั้ง ก็ยังนับได้ว่า การดำเนินการสอนของ
โรงเรียนประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายที่จะยกระดับวิชาดุริยางคศิลป์ไม่ให้เป็นที่
รังเกียจเหมือนแต่ก่อน และเป็นที่ยอมรับมากขึ้นว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง

นอกจากความสำเร็จในด้านการ "ปฏิวัติ" ให้อาชีพนี้เป็นอาชีพที่มีเกียรติแล้ว
การดำเนินการของโรงเรียนยังช่วยให้ผู้นิยมเรียนมากขึ้นจนมีการเสนอให้สร้างหลักสูตรหนักไปใน
ทางวิชาชีพครู ดังนั้นก็เรื่องหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนศิลปากร (ศธ.0701.31/19[76])
ที่ว่า

...เวลานี้มีผู้นิยมเรียนแผนกนาฏดุริยางค์มาก ก็โดยหวังว่า เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว
จะสามารถหางานทางครูสอนขับร้อง ดนตรี ำ ในโรงเรียนรัฐบาล ฉะนั้น ข้าพเจ้า
จึงขอประทานเสนอว่า การเรียนของแผนกนี้ให้หนักไปในทางเป็นครูมากกว่าอย่างอื่น
และควรเทียบวิทยะฐานะให้เหมือนครูวาดเขียนหรือครูวิชาชีพอื่น ๆ ของกระทรวง
ธรรมการ เป็นชั้น ป., ป.ป. ขึ้นไปด้วยกัน ถ้าหากกระทรวงธรรมการจะคงใช้
ประกาศนียบัตรครูต่อไปดังที่ทำอยู่ในเวลานี้...

บทสรุปที่ได้จากการศึกษาในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2477-พ.ศ.2485 คงไม่มีสิ่งใดที่
สำเร็จมากเท่ากับการตั้งจุดมุ่งหมายหลักว่า การตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์นี้เพื่อให้
นาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ไทยเป็นนักศิลปะที่มีการศึกษา และจะไม่ได้รับการดูถูกดูหมิ่นอีกต่อไป

4.4 จากโรงเรียนศิลปากรสู่โรงเรียนนาฏศิลป์ (พ.ศ. 2486 - 2514)

การศึกษาของโรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางคศาสตร์ระยะนี้ เป็นช่วงจัดการศึกษาระหว่างสงคราม และการปรับปรุงประเทศภายหลังสงคราม กล่าวคือ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2484 ถึงกลางปี พ.ศ. 2488 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 อันมีผลกระทบต่อประเทศไทยเป็นอย่างมาก ภายหลังสงครามสงบลง รัฐบาลจำเป็นต้องฟื้นฟูประเทศไทยในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งด้านการศึกษา การบริหารประเทศ ภายในช่วงระยะเวลา 9 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2485-2493 นั้น มีรัฐบาลเข้ามาบริหารราชการแผ่นดินถึง 14 ชุด (คณะรัฐมนตรีชุดที่ 14-23) บางรัฐบาลมีเวลาบริหารงานราชการเพียง 17 วัน ประกอบกับเป็นช่วงที่ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะสงคราม นโยบายการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลส่วนใหญ่ จึงเน้นหนักไปในด้านทางทหาร และการป้องกันประเทศเป็นสำคัญ

ในส่วนของ การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารของกรมศิลปากร ในช่วง พ.ศ. 2477-2498 อยู่ในช่วงของอธิบดีกรมศิลปากร 3 ท่าน คือ

1. พันเอก หลวงวิจิตรวาทการ (16 เมษายน 2477 - 22 มิถุนายน 2485)
2. พระยาอนุমানราชธน (10 สิงหาคม 2485 - 14 ธันวาคม 2491)
3. พันเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (7 มีนาคม 2493 - 3 ธันวาคม 2498)

4.4.1 โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า เมื่อ พ.ศ. 2485 โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ได้เปลี่ยนจากชื่อเดิม "โรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์" เป็น "โรงเรียนสังคีตศิลป์" สังกัดกองการสังคีต การศึกษาของโรงเรียนนี้ ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพื่อความก้าวหน้ามาโดยลำดับ แต่เนื่องจากอุปสรรคบางประการ และภัยจากมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาของโรงเรียนสังคีตศิลป์ จึงหยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งเนื่องจากถูกสั่งปิด

ภายหลังสิ้นสุดมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว กรมศิลปากรโดยคำสั่งของนายกรัฐมนตรีได้แก้ไขปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนสังคีตศิลป์ขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2488 และขนานชื่อใหม่ว่า "โรงเรียนนาฏศิลป์" วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร มี 3 ประการ คือ (ศธ. 0701.37/97[4] เรื่อง โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ประวัติและ

ความมุ่งหมาย)

1. เพื่อเป็นสถานศึกษานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ของราชการ
2. เพื่อบำรุงรักษาไว้ และเผยแผ่ นาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ประจำชาติไทย
3. เพื่อให้ศิลปินทางดนตรีและโขนละครคนภายในประเทศมีฐานะเป็นที่นิยม
ยกย่องดังในนานาประเทศ

โรงเรียนนี้ ได้สอนถึงระดับอนุปริญา พร้อมกับโอนย้ายไปสังกัดกระทรวง
วัฒนธรรมในปี พ.ศ. 2495 สิ่งสำคัญที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบอบนี้ คือ การเกิดหลักสูตรวิชา
ซึ่งทศุขึ้นเป็นครั้งแรกในหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลางและชั้นสูง การปรับปรุงหลักสูตรครั้งนี้ แบ่งการ
ศึกษาออกเป็น 2 แผนก ได้แก่ แผนกสามัญศึกษา และแผนกศิลปศึกษา หลักสูตรสามัญศึกษายังคง
ดำเนินการศึกษาตามหลักสูตรประมวลการสอนฝ่ายสามัญศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ให้
เว้นไม่ต้องเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ พลศึกษา อนุภาษา ลูกลี และไม่ต้องเรียนคณิตศาสตร์ใน
ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จำนวนปีการศึกษาของแต่ละชั้น ใช้เกณฑ์จำนวนปีการศึกษาของ
โรงเรียนสามัญ การปรับหลักสูตรครั้งนี้ ปรับหลักสูตรและจัดการศึกษาจนถึงระดับอนุปริญา
แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. นาฏศิลป์ชั้นต้น กำหนดเวลาเรียน 6 ปี
นาฏศิลป์ชั้นต้นปีที่ 1-3 กำหนดเวลาเรียน 3 ปี เทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ 1-3
นาฏศิลป์ชั้นต้นปีที่ 4-6 กำหนดเวลาเรียน 3 ปี เทียบเท่าชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ 4-6
2. นาฏศิลป์ชั้นกลาง กำหนดเวลาเรียน 3 ปี เทียบเท่าเตรียมอุดมศึกษา
3. นาฏศิลป์ชั้นสูง กำหนดเวลาเรียน 2 ปี เทียบเท่าอุดมศึกษา

หลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นต้นได้กำหนดให้เลือกเรียนวิชาศิลปะที่ถนัด 1 วิชา เป็นวิชาเอก
ตลอด 6 ปี ตั้งแต่ระดับนาฏศิลป์ชั้นกลางขึ้นไป ให้เลือกเรียนวิชาศิลปะได้อีก 1 สาขา เป็นวิชาโท

หลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นสูง เริ่มเปิดสอนตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2493

ส่วนหลักสูตรศิลปศึกษา ซึ่งเปิดสอน 5 สาขา คือ นาฏศิลป์ไทย ดุริยางค์ไทย คีตศิลป์ไทย ดุริยางค์สากล คีตศิลป์สากล หลักสูตรศิลปศึกษาทั้ง 5 สาขานี้ เปิดสอนทั้งภาค ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ได้มีการแบ่งชั้นและกำหนดจำนวนปีการศึกษา อนุโลมตามหลักสูตรสามัญศึกษา และได้มีการแบ่งเวลาในการศึกษา คือ ภาคเช้าศึกษาวิชาสามัญ และภาคบ่ายจะศึกษาวิชาศิลปะ (ศธ.0701. 37/46[1-2])

การรับนักเรียนชายหญิงเข้าเรียนนั้น โรงเรียนได้กำหนดคุณสมบัติ ดังนี้
 นาฏศิลป์ชั้นต้น รับนักเรียนชายหญิง จากโรงเรียนทั่วไป มีอายุไม่เกิน 13 ปี เพื่อเข้าศึกษาในนาฏศิลป์ชั้นต้นปีที่ 1 (มัธยมศึกษาปีที่ 1) และศึกษาต่อไปตามหลักสูตรสามัญศึกษา จนถึงนาฏศิลป์ชั้นต้นปีที่ 6 รวม 6 ปี เมื่อได้มีการปรับปรุงการศึกษาใหม่ คือ เพิ่มการศึกษา ระดับนาฏศิลป์ชั้นกลาง รับนักเรียนชายหญิง ผู้เรียนจบตามหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นต้นของโรงเรียนนี้ เข้าศึกษาตามหลักสูตรสามัญ 2 ปี

การเปิดรับนักเรียนระดับนาฏศิลป์ชั้นสูง ทั้งชายและหญิงนั้นได้เปิดเมื่อ พ.ศ. 2493 เปิดรับจากผู้จบการศึกษานาฏศิลป์ชั้นกลาง สอบได้รายวิชาละไม่ต่ำกว่า 60 % ทั้งสาย วิชาสามัญและวิชาศิลปะ มีกำหนดเวลาเรียน 3 ปี (ศธ.0701.31/10[8] เรื่องรายงานการประชุมอาจารย์เรื่องการเทียบความรู้และการสอบไล่ประโยคมัธยมศึกษา)

ผู้ที่จบจากโรงเรียนนาฏศิลป์ในช่วงนั้น ส่วนใหญ่จะเข้ารับราชการใน กรมศิลปากรอนั้นจะเป็นเจ้าของคณะละคร หรือประกอบอาชีพส่วนตัวอื่น ๆ ถึงแม้ว่าในระยะนั้น ค่านิยมของการเข้ารับราชการยังเป็นค่านิยมของคนไทยส่วนใหญ่ แต่ความขาดแคลนศิลปินก็ยัง ปรากฏเห็นได้ชัด ดังที่หัวหน้ากองการสังคีตขณะนั้น (นายธนิต อยู่โพธิ์) ได้มีบันทึกข้อความถึง อธิบดีกรมศิลปากรว่า (ศธ.0701.40/2[22] เรื่อง ขอให้ปรับปรุงข้าราชการที่มีเงินเดือนน้อย พ.ศ.2488)

...นาฏศิลปินซึ่งในเวลานี้มีทางไปประกอบอาชีพส่วนตัว มีรายได้มากกว่าเงิน เดือนมากนัก... เพราะเวลานี้ ทางกรมศิลปากรทุกแห่งหนกำลังต้องการศิลปินอยู่ ทั่วไป และให้รายได้อย่างงาม ๆ ที่เดียว เมื่อศิลปินของเราซึ่งมีเงินเดือนน้อย อยู่แล้วเพียง 22 บาท เป็นอย่างต่ำและอย่างสูงไม่เกิน 50 บาท ซึ่งเวลานี้ หากรายได้ภายนอกเพียงวันเดียวก็จะเท่ากับจำนวนเงินเดือนเสียแล้ว...

คณะละคอน ต่าง ๆ กำลังจะประมูลคนของเราไปเรื่อยๆ เช่น เป็นครูรำหรือครูดนตรี หรือนักรำ นักดนตรี...เมื่อเช่นนี้เราก็ถึงคนไว้ไม่ได้...ยิ่งกว่านั้น ศิลปินที่สำเร็จ มาจากโรงเรียนของกอง ได้บรรจุเข้าไว้รับราชการเป็นรุ่นแรก 20 คน ออกไป บ้าง มีครอบครัวเสียบ้าง...คงเหลือที่จะปฏิบัติราชการได้ในราว 15 คน...

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ผู้อำนวยการกองการสังคีต มีความวิตกกังวลว่า ศิลปินกรมศิลปากรจะถูกดึงตัวออกไปจากกรมศิลปากรจนเกิดความขาดแคลนศิลปินอย่างมาก นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่า อาชีพศิลปินเริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในสังคมไทย

4.4.2 โรงเรียนนาฏศิลป์ ภายใต้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494

สงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อประเทศไทยในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ศิลธรรมจรรยา ของประชาชนไทยเสื่อมโทรม ในด้านการศึกษาเอง ก็มีการเคลื่อนไหวและมีการปรับปรุงอย่างเร่งด่วน ในช่วงเวลานั้น ประเทศไทยได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ (UNO) และเจ้าหน้าที่องค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้เดินทางเข้ามาสำรวจสภาพการศึกษาของไทย เพื่อหาแนวทางหรือวิธีการปรับปรุงให้ดีขึ้น รัฐบาลไทยชุดที่ 17 (วันที่ 11 มิถุนายน 2489 - 4 สิงหาคม 2489) ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี นายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มีนโยบายที่จะปรับปรุงแผนการศึกษาแห่งชาติใหม่ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น (ระลึก ธาณี, 2522: 130)

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 แบ่งจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาเป็น 4 ส่วน เรียกว่า "องค์สี่ของการศึกษา" โดยเพิ่มคำว่า หัตถศึกษา เพื่อมุ่งเน้นทางด้านอาชีพ มีการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี เนื่องจากเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ยังไม่มี

*คำว่า "ละคอน" สอดคล้องตามต้นฉบับเดิมที่นายชนิต อยู่โพธิ์ ได้ค้นคว้าและนำมาใช้ ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร

ความรู้พอที่จะประกอบอาชีพได้ ในช่วงนี้ มีการจัดการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาพิเศษขึ้นด้วย เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสได้เรียน เน้นให้มีการสอนวิชาชีพในระดับมัธยม และอาชีวศึกษา โดยจัดให้สอดคล้องกับอาชีพในท้องถิ่น เพื่อให้ให้นักเรียนกลับไปประกอบอาชีพในท้องถิ่นของตนเอง

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในช่วงนี้ของโรงเรียนนาฏศิลป์ เพื่อให้รับกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2494 ตั้งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น คือ การปรับระดับชั้นการศึกษา และเพิ่มรายวิชาที่ครูเข้ามาในหลักสูตร ในปี พ.ศ.2496 เป็นการเปลี่ยนแปลงระยะเวลาในการศึกษา ระดับนาฏศิลป์ชั้นกลาง ปีที่ 1-2 ซึ่งเทียบเท่ากับประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ (ม.ศ.4-5) ระดับนี้เพิ่มวิชาการศึกษาและวิชาจิตวิทยา

ส่วนทางนาฏศิลป์ชั้นกลางปีที่ 3 เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพ (ม.ศ.6) เพิ่มวิชาการศึกษา 5 ชั่วโมง ได้แก่ วิชาจิตวิทยา หลักการศึกษา หลักการสอน วิธีสอนวิชาเฉพาะ และในภาคกลางให้ทำการออกฝึกสอน ทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะ

ในระดับนาฏศิลป์ชั้นสูงปีที่ 1 เพิ่มวิชาการศึกษา 3 วิชา ได้แก่ จิตวิทยา หลักการศึกษา หลักการสอน และเพิ่มวิชาวิธีสอนวิชาเฉพาะ ในระดับนาฏศิลป์ชั้นสูง ปีที่ 2 ภาคกลาง ออกทำการฝึกสอน ทั้งวิชาการ และวิชาศิลปะ ไม่ต่ำกว่าระดับละ 120 ชั่วโมง ทั้งยังต้องเขียนศิลปนิพนธ์ (Term Paper of Art) ซึ่งกำหนดไว้ในหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง ปีที่ 3 และนาฏศิลป์ชั้นสูง ปีที่ 2 ด้วย (ศธ.0701.37/58[18] เรื่อง กระทรวงกลาโหม ขอรทราบบหลักสูตรการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ และรายชื่อนักศึกษา)

จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา และการจัดหลักสูตร ได้ขยายการศึกษาไปในระดับที่สูงขึ้น โดยสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ชัดคือ การเปลี่ยนจุดมุ่งหมายจากการมุ่งผลิตศิลปินมาเป็นการผลิตครู ทั้งระดับประโยคประถม (ป.ป) และระดับประโยคมัธยม (ป.ม) ซึ่งเป็นไปตามความต้องการของสังคมในขณะนั้น หลักสูตรนี้ ได้ใช้เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ.2521 จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง

ตลอดระยะเวลา ตั้งแต่ พ.ศ.2488-2496 โรงเรียนนาฏศิลป์ ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า การเรียนการสอน ประสบผลสำเร็จอย่างดีจนเป็นที่นิยมของประชาชน นักเรียนที่เรียนจบไปแล้วไม่ว่าในระดับนาฏศิลป์ชั้นกลาง หรือนาฏศิลป์ชั้นสูง ปรากฏว่าสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษามาประกอบอาชีพได้ผลดี (ศธ.0701.37/97[6] เรื่อง โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ประวัติและความมุ่งหมาย)

ความสำเร็จของโรงเรียน อาจดูได้จากสถิติแสดงผลงานของกองการสังคึกกรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ.2496 ซึ่งมีการแสดงร่วมกันทั้งศิลปิน ครู และนักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ จากหลักฐานที่ปรากฏคือ สุจิบัตรการแสดง ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2490-2498 ดังตัวอย่างบางส่วน ดังนี้

...นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ ประจำปี 2495 นักเรียนชาย 153 คน และนักเรียนหญิง 314 คน แยกจำนวนตามสาขาศิลปะที่สมัครเรียนเป็นเอก

1. นาฏศิลป์ไทย	ก. นักเรียนชายฝึกหัดโขน	95	คน
	ข. นักเรียนหญิงฝึกหัดละคร	264	คน
2. ดุริยางค์ไทย	ก. นักเรียนชายฝึกหัดปี่พาทย์	22	คน
	ข. นักเรียนหญิงฝึกหัดเครื่องสาย	16	คน
3. ดุริยางค์สากล		41	คน
4. คีตศิลป์ไทย		18	คน
5. คีตศิลป์สากล		11	คน
	รวม	467	คน

มีชั้นเรียนแบ่งออกเป็น 9 ชั้น คือ

ก. นาฏศิลป์ชั้นต้น 6 ชั้น	จำนวนนักเรียน	441	คน
ข. นาฏศิลป์ชั้นกลาง 3 ชั้น	จำนวนนักเรียน	26	คน

จำนวนครู

1. ครูวิชาสามัญ	19	คน
2. ครูวิชานาฏศิลป์ไทย: โขน	24	คน
3. ครูวิชาดุริยางค์ไทย: ปี่พาทย์	6	คน
4. ครูดุริยางค์สากล	8	คน
5. ครูคีตศิลป์ไทย	4	คน
6. ครูพิเศษ	11	คน
รวม	105	คน...

สังเกตได้ว่า จำนวนนักเรียนหญิงฝึกหัดละครมีมากที่สุดถึง 264 คน นักเรียนชายฝึกหัดโขนมี 95 คน แสดงว่าสาขาวิชานาฏศิลป์ไทย (ละคร) ได้รับความนิยมสูงสุด นักเรียนเหล่านั้น เป็นกำลังสำคัญมากในการจัดการแสดงผลงาน ซึ่งในรอบปี พ.ศ.2495 นั้น สถิติการแสดงสูงมากจนไม่น่าเชื่อว่าจะจัดการแสดงได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

4. จัดแสดงนาฏศิลป์ภายนอกสถานที่ โดยทางราชการหรือเอกชนขอให้จัด (ระหว่างมกราคม-ธันวาคม) 115 ครั้ง

5. จัดบรรเลงดนตรีภายนอกสถานที่ โดยทางราชการหรือเอกชนขอให้จัด (ระหว่างมกราคม-ธันวาคม)

ก. ดุริยางค์สากล 39 ครั้ง

ข. ดุริยางค์ไทย 223 ครั้ง

ค. โรงเรียนนาฏศิลป์ 7 ครั้ง รวม 269 ครั้ง

รายได้จากรายการที่ 4 และ 5 รวมกัน 245,534.00 บาท

7. จัดแสดงซิมโฟนีคอนเสิร์ต 2 ครั้ง

มีรายได้รวมทั้งสิ้น 11,795.00 บาท

8. จัดบรรเลงดนตรีสำหรับประชาชน

ก. ระหว่างเดือน มกราคม-พฤษภาคม 40 ครั้ง

ข. ระหว่างเดือน พฤศจิกายน-ธันวาคม 12 ครั้ง

มีรายได้รวมทั้งสิ้น 34,119.00 บาท

9. การแสดงโขนประจำปี (เริ่ม 4 มกราคม - 28 ธันวาคม)

ก. การแสดงโขน ชุด ปราสาทนาสุร 7 รอบ

มีรายได้ 18,775.50 บาท

* คำว่า "คอนเสิร์ต" สอดคล้องตามต้นฉบับเดิม จากวารสารศิลปากร 6 (12)

ข. จัดแสดงละครเรื่องพระอภัยมณี	64 รอบ
มีรายได้	198,538.50 บาท
ค. จัดแสดงละครเรื่องราชาธิราช	
ตอนสมิงพระรามอาสา	112 รอบ
มีรายได้	645,047.00 บาท...

สิ่งที่น่าสนใจมากที่สุดตามหลักฐานที่ปรากฏ คือ การแสดงโขนละครประจำปี ที่เป็นการแสดงทั้งหมด นับตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม - 28 ธันวาคม พ.ศ. 2496 เป็นจำนวนถึง 238 รอบ ละครที่ทำลายสถิติการแสดงทั้งหมดคือ ละครเรื่อง ราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ที่แสดงถึง 112 รอบ ซึ่งแสดงว่าเป็นละครที่ได้รับความนิยมสูงสุด สะท้อนให้เห็นไปถึงยุคของความเจริญรุ่งเรืองของนาฏศิลป์และดนตรีที่เริ่มปรากฏชัดเจนในช่วงนั้น

4.4.3 กรมศิลปากร ระยะที่ 2 พ.ศ. 2485-2498

อนุสนธิ์จากการตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ (พ.ศ. 2477) จนถึงการเปลี่ยนแปลงมาเป็นโรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์ (พ.ศ. 2481) นั้น บุคคลสำคัญผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องในฐานะปูชนียบุคคลผู้วางรากฐานอย่างมั่นคงแก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน คือ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรอยู่ถึง 9 ปี (พ.ศ. 2476-2485) งานสำคัญมากที่สุดที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์และโรงเรียนศิลปากร

ในปัจจุบัน ละครที่ได้รับความนิยมมากที่สุด คือละครพันทางเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศ ผู้ประพันธ์บทละคร คือ นายเสรี หวังในธรรม

หลวงวิจิตรวาทการ เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2485 และย้ายไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำในประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ ภายหลังกลับมาดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นตำแหน่งสุดท้ายในชีวิตราชการ

ในช่วงการเป็นอธิบดีกรมศิลปากร 2 ประการหลัก ๆ คือ

1. การริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ เพื่อเป็นการปฏิบัติ "การเดินกินรำกิ้น" ซึ่งถูกคหบดีคนคลนว่าเป็นอาชัพชั้นต่ำ ได้ถูกยกย่องเชิดชูให้สูงขึ้น ประชาชนนิยมมากขึ้น
2. การปลูกฝังความรักชาติ โดยประพันธ์บทละครจำนวน 22 เรื่อง แต่ละเรื่องใช้เวลาแสดงประมาณ 3 ชั่วโมง

ในบทละครมีเพลงปลุกใจให้รักชาติ แนวคิดของท่านเห็นว่าดนตรีและละครมีประโยชน์มากในยามสงครามทำให้เกิดความรักชาติ ละครที่จัดแสดงเป็นครั้งแรกคือ ละครประวัติศาสตร์ เรื่อง "เลือดสุพรรณ" ซึ่งแสดงโดย ครูและนักเรียนโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ มีคนเข้าชมมากที่สุดและทำรายได้สูง จนกระทั่งรัฐบาลได้ให้งบประมาณ 6,500 บาท เพื่อสร้างโรงละคร โดยท่านเล่าว่า (หลวงวิจิตรวาทการ, 2535: 59)

... "เลือดสุพรรณ" ทำให้หมดทุกอย่าง ทำให้โรงละครมีฝารอบขอบชิด มีรูปร่างซึ่งเป็น "หอประชุมศิลปากร" ที่ใช้มาจนทุกวันนี้ เก้าอี้ที่นั่งดูละครทั้งหมดเป็นรายได้ของ "เลือดสุพรรณ" เครื่องใช้ในโรงเรียนที่มีราคาแพง เช่น เปียโน เครื่องแต่งตัวละคร และสัมภาระทุก ๆ อย่าง "เลือดสุพรรณ" เป็นผู้ทำให้ การละครและดนตรีของกรมศิลปากรตั้งตัวขึ้นได้ด้วย "เลือดสุพรรณ"...

เมื่อ "เลือดสุพรรณ" เป็น "จุดเริ่มต้น" ของโรงเรียนนาฏดุริยางคศิลป์นั้น ได้มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ละครเรื่องนี้เป็นอย่างมาก และมีอิทธิพลต่อโรงเรียนมากมาย ดังคำวิพากษ์ของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรธรรม ความตอนหนึ่งว่า (หลวงวิจิตรวาทการ, 2535: 120)

...ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดีเป็นอย่างจริงใจต่อหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นผู้แต่งและนำแสดงละครเรื่องนี้ นับว่าเป็นชิ้นโบแดงอันหนึ่ง ของกรมศิลปากร ข้าพเจ้าขอแสดงความหวังไว้ด้วยว่า เมื่อโรงเรียนนาฏดุริยางค์ได้แสดงความก้าวหน้าไปเช่นนี้แล้ว จะได้มีโรงแสดงที่เหมาะสมแก่ความก้าวหน้านั้นต่อไปในเวลาอันควร เพราะโรงละครและเวทีเป็นปัจจัยอันสำคัญแห่งการแสดงนาฏศิลป์เหมือนกัน...

อีกท่านหนึ่งที่พอใจในผลงานของโรงเรียนนาฏดุริยางค์ คือ คุณพระศรีธรรมา
วิศวกรรม ปลัดกระทรวงธรรมการ ซึ่งกล่าวว่า (หลวงวิจิตรวาทการ, 2535: 121)

...ข้าพเจ้าได้ดูละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" ของโรงเรียนศิลปากรแล้ว 2 ครั้ง และ
เวลานี้ก็รู้สึกว่ายังจะดูซ้ำได้อีกโดยไม่เบื่อ ทั้งนี้เพราะ "เลือดสุพรรณ" เป็นเรื่อง
ที่ดีมีคติ แต่ไม่จืด และนักเรียนผู้แสดง แสดงบทบาทได้ดียิ่ง รู้สึกว่ามาตรฐานการแสดง
ละครของโรงเรียนนี้ สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว...

จากข้อความข้างต้น จะเห็นคำว่า "โรงเรียนได้แสดงความก้าวหน้า" และ
"มาตรฐานของโรงเรียนนี้สูงขึ้น" เป็นคำยืนยันความมั่นคงของโรงเรียนอย่างดียิ่ง ช่วงนี้ พิสูจน์
ได้ว่า จุดมุ่งหมายของนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ ไม่ได้แสดงเพียงสร้างความบันเทิง จุดมุ่งหมาย
ยังใช้ประโยชน์เรื่องของการให้การศึกษา อบรมพลเมืองเพื่อปลูกสำนึกความรักชาติ เชิดชูเกียรติ
ของประเทศได้อีกด้วย เมื่อถึงวาระของการเปลี่ยนแปลงรากฐานเดิม ยังส่งผลให้ผู้บริหารการ
ศึกษาชุดใหม่ได้ช่วยกันพัฒนาโรงเรียนต่อไป

ในขณะนี้ (พ.ศ. 2485) การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของโครงสร้างการ
บริหารในกรมศิลปากร คือการเปลี่ยนชื่อของดุริยางคศิลป์เป็นกองการสังคีต เปลี่ยนชื่อแผนกตำรา
เป็นแผนกวิชาการ โอนแผนกนาฏดุริยางค์จากกองโรงเรียนศิลปากรขึ้นมาอยู่ในกองการสังคีต
และเปลี่ยนชื่อเป็นแผนกนาฏศิลป์

ในช่วง พ.ศ. 2485-2489 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ
สังคมและการเมือง และถือว่าเป็นช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 จากบันทึกประวัติศาสตร์
ทางนาฏศิลป์และดนตรีไทย จัดว่าเป็นยุค "เสื่อม" คำว่า "เสื่อม" นั้นมีสาเหตุหลายอย่าง ดังที่
อาคม สหายคม (อ้างถึงใน กรกฎ หลักเพชร, 2520: 15) ได้เล่าว่า

...ส่วนข้อที่ว่าเสื่อมนั้น ได้แก่ด้านวิชาการซึ่งสูญหายไปบ้างพอสมควร เพราะ
ครูบาอาจารย์รุ่นเก่าท่านสิ้นไป พร้อมทั้งได้นำศิลปติดตัวไปด้วย ทางด้านคนดู
ในสมัยนี้ ก็ดูเพื่อความสนุกสนานเป็นส่วนใหญ่ ต่างกับคนโบราณซึ่งดูกันในลักษณะ
วิจิตร ประณีต คือดูไปคิดไปหรือรู้เรื่อง อ่านเรื่องมาก่อน การเล่นโขนปัจจุบัน

จึงจำเป็นต้องรวบรัดไปตามสภาพสังคม จำเป็นต้องคล้อยตามไปบ้างในบางโอกาส เหตุที่คนรุ่นใหม่ดูโชนไม่เข้าใจหรือสนใจน้อยนั้น เนื่องมาจากไม่เคยรู้ไม่เคยได้ศึกษาถึงข้อมูลอันเป็นเอกลักษณ์ของนาฏกรรมไทย จึงเข้าใจไม่ถึงศิลปะของโชน เห็นว่าการศึกษาน่าจะมีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจ...

ศิลปินโชนที่โชนมาจากกระทรวงวังเข้ามาอยู่ในกรมศิลปากร เมื่อไม่มีงานทำ แต่เมื่อเป็นข้าราชการ ผู้บังคับบัญชาต้องหางานอื่นให้ทำ เช่น นายหัตถ์ ช้างทอง เมื่อศึกษาจากประวัติชีวิตท่าน จากหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท่อครุหัตถ์ ช้างทอง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โชน) (2539: 26) มีความตอนหนึ่งว่า

...หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นาฏศิลป์โชนเสื่อมลง เนื่องจากขาดผู้สนับสนุน และประชาชนก็หันไปสนใจการแสดงแบบตะวันตกมากขึ้น ผู้บังคับบัญชาในกรมศิลปากรขณะนั้น จึงให้ศิลปินโชนไปหัดดนตรีสากล เพื่อจะได้ออกบรรเลงในงานต่าง ๆ แทนการแสดงโชน นายหัตถ์ ช้างทอง ไปฝึกหัดเป่าบาสซูน (BASSOON) ตามปกติ นายหัตถ์ ช้างทอง เคยหัดโชน และมีนิสัยรักการแสดงโชน เมื่อต้องเปลี่ยนไปหัดดนตรีสากล ซึ่งตนเองไม่ถนัดและไม่เคยสนใจมาก่อน จึงทำให้เป่าบาสซูนได้ไม่ดีเท่าที่ควร...

นอกจากนายหัตถ์ ช้างทอง ไปหัดเป่าบาสซูนแล้ว ศิลปินโชนอีกหลายท่านต้องไปหัดเครื่องดนตรีอื่น ๆ แต่ในที่สุด บุคสมัยการฟื้นฟูโชนละครต่อมา ศิลปินเหล่านั้นก็กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการช่วยฟื้นฟูนาฏศิลป์และดนตรีสมัยต่อมา

4.4.4 จันคอนในการฟื้นฟูนาฏศิลป์และดนตรีไทย (พ.ศ.2485 - 2498)

เมื่อใกล้จะสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในกรมศิลปากรก็มีศิลปินผู้แสดงโชน โดยเฉพาะเพียง 4-5 คน ซึ่งในจำนวนนี้มีหลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรนฤ) ผู้เป็นครูผู้ใหญ่ฝ่ายโชนรวมอยู่ด้วย ส่วนผู้แสดงละครรำ รวมทั้งครูและศิษย์ก็มีเหลืออยู่ไม่กี่คน ขณะนั้นได้มีเสียง

ว่าร้องขอของชนชาวไทยส่วนหนึ่ง ซึ่งมีความห่วงใยเกรงว่าศิลปะดั้งเดิมของไทยจะเสื่อมสูญไป ประกอบทั้งรัฐบาลไทยในสมัยนั้น ซึ่งมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2487-2488) ก็ได้เห็นความสำคัญของศิลปะด้านนี้ด้วย จึงมอบถวายให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ ยุคล มาทรงช่วยดำเนินการฟื้นฟูปรับปรุงงานศิลปะในละครและดนตรีในกรมศิลปากร ซึ่งขณะนั้น พระยาอนุমানราชธรรมาธิบดีดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร และรัฐบาลได้ตั้งกรรมการวางโครงการขึ้น หนึ่ง มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็นประธานกรรมการ มีพระยาอนุমানราชธรรมาธิบดี อธิบดีกรมศิลปากร และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลกับท่านอื่น ร่วมเป็นกรรมการ ชนิด อยู่โพธิ์ ได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการของกรรมการคณะนี้ด้วย (ชนิด อยู่โพธิ์, 2507: 14) คณะกรรมการได้ประชุมปรึกษากันหลายครั้ง เมื่อได้วางโครงการและนโยบายแล้วมอบให้กรมศิลปากรดำเนินการต่อมา นายชนิดได้ดำเนินการฟื้นฟูปรับปรุงศิลปะทาง ละครและดนตรีในกรมศิลปากร ร่วมกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล และ พระยาอนุমানราชธรรมาธิบดี ตลอดสมัยที่พระยาอนุমানราชธรรมาธิบดีดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรจนกระทั่ง เกษียณอายุราชการเมื่อ พ.ศ.2491 ในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ความผันผวนทาง การเมืองและความเป็นไปในทางสังคมของบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปมาก เมื่อได้มีการเปลี่ยน รัฐบาลใหม่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ก็ต้องออกจากราชการไป นายชนิด อยู่โพธิ์ จึงต้องรับภาระอันหนักในการฟื้นฟู และปรับปรุงศิลปะด้านนี้ของไทยด้วยความลำบาก ตลอดมา และต้องประสบอุปสรรคนานาประการ จนไม่สามารถดำเนินงานไปตามโครงการและ นโยบายที่วางไว้ให้ลุล่วงไปภายในระยะเวลาที่คาดหมายได้

เหตุการณ์ในช่วงนั้น นางสาวจำเรียง พุทธประดับ (สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2539) ได้กล่าวไว้ว่า "พระองค์ชายใหญ่มากุแลอยู่พักหนึ่ง ตอนนั้นทางโรงเรียนไม่มีอะไรเลย เครื่องแต่งเนื้อแต่งตัว ท่านก็เอาเครื่องอะไรของท่านมาให้ใช้ทุกสิ่งทุกอย่าง ตำรับตำรา ท่านซื้อ ให้หมด ท่านสอนแต่งหน้าด้วย"

ปัญหาสำคัญในช่วงนั้นอีกปัญหาหนึ่งคือ การขาดแคลนศิลปิน รวมทั้งนักเรียน วิทยาลัยศิลปด้วย ดังที่อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ (ปราณี สาธารณวงศ์, สัมภาษณ์ 25 มกราคม 2539) เล่าว่า

...หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว ผู้คนหายไปหมด นักเรียนก็หายไปหมด เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการรณรงค์เอานักเรียนมาเรียน เมื่อเอานักเรียนมาเรียนแล้ว สิ่งที่สำคัญก็คือในยุคนั้นเป็นยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมใหม่ ๆ เพราะต้องการนักเรียน นักศึกษาที่จะแสดงเผยแพร่แลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมมาก...

งานฟื้นฟูปรับปรุงเบื้องต้นนั้น สิ่งแรกที่ทำก็คือ หาทางชักจูงให้มีเด็กเข้ามารับการฝึกสอน โดยความร่วมมือของครูโชนละคร ซึ่งมีตัวอยู่ในกรมศิลปากรขณะนั้นช่วยฝึกหัด ซึ่งในการนี้ได้อาศัยหลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรนฤ) เป็นหัวหน้าครูผู้ใหญ่ฝ่ายโชน และหม่อมครู (ครูสุภลักษณ์ ภักธนาวิก) กับครูมัลลีย์ คงประภัสร์ และครูลมูล บมะคุปต์ เป็นครูผู้ใหญ่ฝ่ายละคร ซึ่งเป็นกำลังสำคัญมาแต่แรกเริ่ม และในระยะเดียวกันนั้นก็ได้พยายามติดต่อกับศิลปินผู้มีฝีมือทางละครและดนตรีภายนอกเข้ามาเป็นครูฝึกสอน และถ่ายทอดศิลปะให้แก่ศิษย์ในโรงเรียนนาฏศิลป์ร่วมกับครูศิลปินซึ่งมีตัวอยู่ในกรมศิลปากรดังกล่าวแล้ว เช่น ครูผัน โมรากุล (ครูละคอน) และพระประณีตวรศัพท์ กับหลวงบำรุงจิตร์เจริญ (ครูดนตรี) และบุคคลที่สำคัญก็คือหม่อมแก้ว สนิทวงศ์เสนี (ปัจจุบันคือ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี) เข้ามาร่วมงานฟื้นฟูศิลปะด้านนี้ด้วยอีกผู้หนึ่ง วิธีการที่ฟื้นฟูโชนละครดนตรี ฆานิต อยู่โพธิ์ (สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2539) เล่าว่า

...เอาพวกโชนเก่าๆ มาเป็นครู...คุณทวี บุญยเกตุ รองนายกรัฐมนตรี ท่านอนุมัติเงินให้ก้อนหนึ่ง เราก็จัดตั้งเป็นเบี้ยเลี้ยงสำหรับนักเรียน และประกาศให้นักเรียนมาหัดโชนโดยเฉพาะ เขาก็ประกาศที่แรกจะให้คนละ 10 บาทต่อเดือน ปรากฏว่ามีนักเรียนมากเกินกว่าเงินที่เรามี เราก็เลยลดเหลือคนละ 6 บาท...

วิธีการเชิญชวนให้คนมาดูในขณะนั้นวิธีหนึ่ง คือ ส่งการ์ดเชิญผู้ปกครองเด็กมาดูและในระยะหลัง ๆ มีผู้มาร่วมงานมากขึ้น เช่น หม่อมเจ้าหญิงพัฒนาบุ ดิศกุล ทรงเข้ามาช่วยกรมดนตรี ตรีอาโมท ฝึกซ้อมคีตศิลป์และปรับเพลงดนตรี หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงร่วมออกแบบและสร้างเครื่องแต่งกายกับนางจีน ไชยพรรค (คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง) และหม่อมเจ้าหญิงพิลลียเลขา ดิศกุล ทรงช่วยนายโหมท ว่องสวัสดิ์ ออกแบบและสร้างฉากการแสดง

โฉนดละครของกรมศิลปากรหลายเรื่อง ดังปรากฏรายพระนามและรายชื่อท่านเหล่านั้นในสูจิบัตร การแสดงโฉนดละครของกรมศิลปากรในช่วงเวลา พ.ศ. 2491-2495 หลายเรื่องด้วยกัน

เมื่อมีนักเรียนเข้ามารับการฝึกหัดโฉนด ละครและดนตรีตามความต้องการแล้ว งานสำคัญขั้นต่อมาก็คือ การหาทางให้นักเรียนเหล่านั้นได้ออกแสดงบนเวทีต่อหน้าประชาชนผู้ดูเพื่อ ฝึกให้เกิดความชำนาญ เพราะงานศิลปะเป็นงานที่ต้องปฏิบัติให้เกิดผลด้วยตนเองจริง ๆ แต่เมื่อ ไม่มีสถานที่แสดงโดยเหมาะสม คงมีแต่หอประชุมเก่า สร้างด้วยไม้หลังคาสังกะสี ซึ่งเคยใช้ เป็นโรงแสดงของกรมศิลปากรมาแต่ก่อน แต่ทรุดโทรมมาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ภาณุพันธุ์ยุคล จึงต้องทรงสละทรัพย์ส่วนตัวพระองค์มาปรับปรุงขึ้นใหม่ ให้ออกแสดงโฉนด ละครได้ สะดวก ต่อมาก็ได้ซ่อมแซมเพิ่มเติมอีก และเปลี่ยนเรียกชื่อจากหอประชุมศิลปากรว่า "โรงละครศิลปากร"

ส่วนเรื่องโฉนด ละครที่จัดออกแสดง นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้ประชุมปรึกษากับ ครูอาจารย์เพื่อพิจารณาเลือกคัดเฉพาะชุดและตอนซึ่งครูบาอาจารย์ทางนาฏศิลป์ไทยแต่ก่อนยกย่อง กันว่ามีชั้นเชิงทางนาฏศิลป์ และมีลีลาท่าทางศิลปะในการแสดงที่น่าเรียนรู้และน่าชม เพื่อให้ นักเรียนได้รับการอบรมฝึกฝนไว้ และเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสได้ชมและได้รับความรู้ความเข้าใจ ไปพร้อมกับความบันเทิงด้วย ด้วยเหตุนี้ ชุดของโฉนดก็ดี ตอนของเรื่องละครก็ดี จึงมิได้มุ่งหมาย คำเนินเรื่องให้ติดต่อกัน หลังจากที่กรมศิลปากรได้หาคนเฝ้าปรุพยายามจัดให้มีการแสดงเป็นประจำ ฤดูกาลมาเกือบทุกปีปรากฏว่าได้รับความนิยมแพร่หลายขึ้นโดยลำดับ

งานสำคัญอีกประการหนึ่งในการฟื้นฟูปรับปรุงโฉนด ละคร และดนตรี สมัยหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 ก็คือ การชี้แจงให้ผู้ดูได้เรียนรู้และเข้าใจในศิลปะแบบฉบับของชาติ ใน สมัยก่อน เมื่อมีการแสดงโฉนด ละคร และบรรเลงดนตรีให้ประชาชนชมและฟัง ก็มีกู่และฟังกันอยู่ แต่ในหมู่คนไทย ซึ่งส่วนมากไม่รู้และเข้าใจเรื่องได้ดี ไม่จำเป็นต้องมีสูจิบัตรหรือคำอธิบายเล่าเรื่อง แต่ในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สถานการณ์เปลี่ยนไป มีชาวต่างประเทศผ่านเข้ามาใน ประเทศไทยมากขึ้น ซึ่งมีไม่น้อยที่สนใจในศิลปะของไทย จึงจำเป็นต้องจัดทำสูจิบัตรประกอบการ แสดงขึ้นทั้งภาษาไทยและอังกฤษ ชี้แจงให้ผู้ดูได้เรียนรู้ถึงลักษณะ ประเภทและหลักวิชาของโฉนด ละครและดนตรี พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พราหมณ์ ป.ศ ศาสตรี และนาง สุตา บุษปถุภษ์ ช่วยจัดทำเป็นภาษาอังกฤษประทาน โดยเฉพาะพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น

พิทยลาภพฤฒิยากร ทรงเมตตาโปรดช่วยจัดทำประทานแต่แรก และจะเห็นได้ว่าสุจิตร์ประกอบ การแสดงเหล่านั้น เป็นส่วนประกอบสำคัญยิ่งที่ช่วยให้งานศิลปะ ซึ่งกรมศิลปากรฟื้นฟูปรับปรุงขึ้น ได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างกว้างขวางไปจนถึงนานาประเทศ ส่วนการวิเคราะห์ข้อความ รายละเอียดของสุจิตร์นั้น จะได้วิเคราะห์ในตอนต่อไป

งานสำคัญเกี่ยวกับศิลปะที่ขาดไม่ได้อีกอย่างหนึ่ง ก็คือ พิธีไหว้ครูและ พิธีครอบ ซึ่งพิธีดังกล่าวไม่ได้ทำมาเป็นเวลาหลายปี ต่อมากรมศิลปากรได้ฟื้นฟูปรับปรุงศิลปะ ประเภทนี้ขึ้นภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 นายธนิต อยู่โพธิ์ มอบให้หลวงวิลาศวงงามเป็น ผู้ทำพิธีไหว้ครูและทำพิธีครอบขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2488 ณ โรงละครอนศิลปากร ก็ปรากฏว่ามีเจ้านายเสด็จมาทอดพระเนตร และทรงพาโอรสธิดามา ร่วมพิธีและรับครอบ ทั้งมีบุคคลสำคัญและศิลปินภายนอกมาร่วมพิธีและรับครอบด้วย จนมีศิษย์เพิ่ม ขึ้นทุกปี ตั้งแต่นั้นมา จึงเป็นแบบอย่างให้มีประเพณีไหว้ครูประจำปีตามสถานศึกษาต่าง ๆ แม้มิใช่ สถานศึกษาศิลปะทางโขน ละครและดนตรีก็ตาม เหตุการณ์สำคัญที่มีผลกระทบต่อการฟื้นฟูนาฏศิลป์ และดนตรีให้เป็นที่ยกย่อง และได้รับความนิยมแพร่หลายได้ประจักษ์ชัด และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็น ถึงความเอาพระทัยใส่ในสาขาวิชานาฏดุริยางคศาสตร์ก็คือ เมื่อวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2505 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรจัดพิธีไหว้ครูและพิธี ครอบขึ้นเป็นครั้งพิเศษ ณ โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร และได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับ เป็นประธานในการพิธีครั้งนั้นด้วย (ธนิต อยู่โพธิ์, 2510: 64)

4.4.5 การเผยแพร่ นาฏศิลป์และดนตรี พ.ศ. 2490

รูปแบบของการเผยแพร่

การเผยแพร่ นาฏศิลป์ในช่วง พ.ศ. 2490-2491 หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เท่าที่หาได้ คือสุจิตร์ การแสดงละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง "อิเหนา" พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อวันที่ 15-23 พฤศจิกายน 2490 และสุจิตร์การแสดงละครดึกดำบรรพ์เรื่องอุณรุท ระหว่างวันที่ 30 มีนาคม - 6 เมษายน

พ.ศ. 2491 ผู้วิจัยได้พิจารณา และมีข้อสังเกตดังนี้

4.4.5.1 การใช้ภาษาอังกฤษประกอบ

(1) หน้าปก สূจิบัตรทั้ง 2 ฉบับ นอกจากจะมีรูปอิเหนา และนาง
บุษบาแล้ว ยังมีคำภาษาอังกฤษกำกับไว้ด้วย เช่น ใต้คำว่า "ศิลปากร" จะมีคำ SILPAKORN
THEATRE ใต้คำว่า "อิเหนา" จะกำกับว่า INAO และเรื่อง "อุรุทรจะกำกับว่า "UNARUT"
และด้านล่างของปก สূจิบัตรกำกับด้วยคำภาษาอังกฤษ ว่า SIAMESE DANCE-DRAMA

(2) ข้อความโฆษณาการแสดง เฉพาะเรื่อง "อิเหนา" และการ
แจ้งการจำหน่ายบัตร จะมีการแปลข้อความภาษาอังกฤษกำกับไว้ตลอดดั่งตัวอย่าง

ศิลปากร

ดึกคำบรรพ์ - อิเหนา

15 ถึง 23 พฤศจิกายน

เพลงเพราะ - ระบำสวย

ฉากมหัศจรรย์

จองบัตรล่วงหน้าได้

THE SILPAKORN THEATER

PRESENTS

CLASSICAL PLAY : "INAO"

Saturday 15 th - Sunday 23 rd November

DELIGHTFUL SONG

ENCHANTING DANCES

MAGNIFICENT SCENERY

Seats may be reserved in advance

คำที่โฆษณาจะเป็นข้อความเชิญชวนที่ดึงดูดใจ เช่น "เพลงเพราะ-
ระบำสวย" และ "ฉากมหัศจรรย์" จึงคำเหล่านี้ก็ได้มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษเช่นกัน

(3) การใช้ภาษาอังกฤษ อธิบายการแสดงฉากต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

The Performance of
Siamese Classical Play

INAO

3 Acts - 5 Scenes

1. Flower Cutting and Dagger Flashing.
 - a. Flower Cutting.
 - b. Admiring the Shrine - Dagger Flashing.
2. Paying Homage to the Shrine.
 - a. Enjoying the game of "the Serpent Swallowing it's own tail.
 - b. Paying Homage to the Shrine.
3. The Thanksgiving Ceremony.

สำหรับเรื่องอุณรุท ที่แสดงในปี พ.ศ. 2491 ไม่มีข้อความภาษาอังกฤษประกอบมากเท่าเรื่อง "อิเหนา" จะมีแต่เพียงเนื้อเรื่องย่อเท่านั้น

(4) อธิบายตำนานละครเรื่องอิเหนา วิธีการใช้การอธิบายภาษาอังกฤษเสียก่อนในหน้า 14 และเป็นข้อความภาษาไทยคู่กันไป ดังตัวอย่างที่ปรากฏในสูจิบัตร หน้า 15 ดังนี้

THE CLASSICAL ROMANCE OF INAO

The romance of Inao is considered a Siamese classic both from dramatic and literary point of view. The play has been based upon the famous Javanese Panji tale, which relates the life

story of Sri Panji or Radin Inu of Kuripan, whom the Siamese call Inao or Raden Montril...

ตำนานละครเรื่องอิเหนา

...บทละครเรื่องอิเหนา เป็นนาฏยคดีชั้นสูง ก่อให้เกิดรสนิยมทั้งในเชิงวรรณคดีและนาฏศิลป์ไทย เราได้เค้าเรื่องเดิมมาจากนิยายลือชื่อของชะวาที่เรียกว่า นิทานปัญหี (Panji Tale) ซึ่งกล่าวด้วยชีวิตประวัติของศรีปัญหี (Sri Panji) หรือมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ระดินอินุแห่งกูริปัน (Radin Inu of Kuripan) แต่ไทยเราเรียกว่า อิเหนา หรือ ระเด่นมนตรี...

จากสุจิตร์ตั้งกล่าวไม่ได้บอกว่าใครเป็นผู้เขียนภาษาไทยและใครเป็นผู้เขียนภาษาอังกฤษ

(5) บ่อเรื่องและลำดับการแสดง ตั้งตัวอย่างดังนี้

Act I - Flower Cutting and Dagger Flashing.

Scene 1. - A hilly wood.

Inao, with Sankamarata, his adopted brother, and other attendants, is admiring beautiful scenery and merry chirps of various kinds of birds in the neighbourhood. Meanwhile women's singing voices are heard from a distance, Actually they are Busba's maids enjoying themselves while picking flowers at the other side of the hill...

ฉาก 1 ป่าเขา

อิเหนาเสด็จมาประพาสพร้อมด้วยสังคามาระตา กับพี่เลี้ยงเสนาดาหชั้น ชมนกชมไม้ไปด้วยความเพลิดเพลิน ในตอนนี้ จะได้ยินเสียงนกและไก่สอดประสานกันกับท่านองร้องและดนตรีอย่างสนิทสนม สักครู่ก็แล้วเสียงผู้หญิงร้องเพลงกันมาแต่ไกล จึงพากัน

ดรับฟัง ที่จริงเสียงที่ได้ยินนี้ คือเสียงของพวกนางข้าหลวงของนางบุษบา จึงพากันมาเที่ยวเก็บดอกไม้ไปถวายอยู่ทางหลังเขาอีกด้านหนึ่ง...

สตูจิบัตรที่มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในปัจจุบันไม่ปรากฏ นอกจากจะเป็นการแสดงของกรมศิลปากรที่เดินทางไปแสดงยังต่างประเทศ โดยการดำเนินการของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทั้ง ๆ ที่ชาวต่างประเทศได้เข้าชมการแสดงของกรมศิลปากรอยู่ตลอดเวลา

4.4.5.2 คำนำของผู้จัดคือ กรมศิลปากร มีข้อสังเกต ดังนี้

(1) ในเรื่อง อีเหนา (พ.ศ. 2490) ผู้เขียนคำนำ คือ "เสฐียรโกเศศ" ซึ่งเป็นนามปากกาของพระยาอนุমানราชชน วิธีที่ท่านเขียน จะเป็นการให้ความรู้กับคนดู โดยท่านใช้หัวเรื่องว่า "ศุนาฏศิลป์" เน้นให้คนดูเข้าใจว่า การดูละครคืออะไร และเวลาที่ดูละครนี้ หัวใจของละครคืออะไร ดังข้อความบางตอนที่ว่า (เสฐียรโกเศศ, 2490: 5)

...เรื่องอีเหนาเมื่อว่าถึงเนื้อเรื่อง ก็ไม่แปลกหรือวิเศษไปกว่าเรื่องอื่น แต่ที่แปลกและวิเศษก็อยู่ที่ใช้ถ้อยคำลุ่มละไม เหมาะจะจะได้ดีถึงทั้งเสียงและความหมาย อ่านแล้วทำให้เกิดความรู้สึกเห็นเป็นอารมณ์ขนาดสะเทือนใจ หนังสืออย่างนี้แหละที่ท่านเรียกว่าวรรณคดี เพราะมีศิลป์ในการประพันธ์ซึ่งเรียกว่าวรรณศิลป์ และเป็นวรรณศิลป์ชนิดงามพิศ ไม่ใช่งามผาด...

ข้อความดังกล่าวให้ความรู้ให้แง่ของวรรณศิลป์ และข้อความต่าง ๆ ที่ท่านกล่าวมา จะเห็นว่า จากการนำศิลปะมาเล่นเป็นละครนั้น คนดูจะดูอย่างไร ดังตัวอย่างบางตอน ดังนี้ (เสฐียรโกเศศ, 2490: 6-7)

...เมื่อนำเอาเรื่องมาเล่นเป็นละคร ความสำคัญจึงไม่ได้อยู่ที่เรื่องเพราะรู้กันแล้ว แต่อยู่ที่การแสดงซึ่งเป็นศิลป์ ซึ่งในที่นี้ได้แก่การแสดงบทบาท การรำ

การขับร้องและทำเพลง ตลอดจนทำฉากและสิ่งอื่นๆ เป็นส่วนประกอบ เพราะฉะนั้น การตระลึง และรวมทั้งดูโชน ซึ่งเล่นเรื่องที่ใคร ๆ ก็รู้แล้วโดยมาก จึงอยู่ที่ศิลปะ เรื่องเป็นแต่ส่วนประกอบของการแสดงเท่านั้น... เพราะฉะนั้นการแสดงละครจึง อยู่ที่สามารทำให้ผู้ดูนึกเห็นไปเอง ว่านั่นโกรธ นั่นรัก นั่นดีใจ นั่นทำสง่า นั่นทำ แข็งแรง เพราะความรู้สึคนึกเห็นนี้เองคือตัวศิลปะ ถ้าการแสดงละครไม่สามารถ ทำให้ผู้ดูบังเกิดความรูสึกนึกเห็นเป็นอารมณ์สะเทือนใจอย่างที่ว่า ก็เป็นการแสดงที่ บกพร่องทางศิลปะ...

จากคำนำดังกล่าว ถ้าผู้ชมได้เข้าใจอ่านให้ดีแล้ว จะมีความ เข้าใจเพิ่มมากขึ้นว่าศิลปะคืออะไร และละครเป็นศิลปะอย่างไร ในสุจิตร์เรื่องอิเหนา พระยา อนุমানราชชนกตั้งใจจะเล่าให้ผู้อ่านสุจิตร์ ให้เข้าใจว่าการแสดงละครครั้งนี้ มีฉากและแสง ประกอบ จึงจะเป็นละครที่สมบูรณ์ ขอบกตัวอย่างสรุปจบท้ายคำนำของท่านจาก "สุจิตร์ละครอน ดิศาบรพธ์เรื่องอิเหนา" (2490: 9-10) ที่ว่า

...เมื่อก่อนนี้การแสดงละครอนยังไม่มีฉากประกอบเรื่องที่เล่นเหมือนอย่างในปัจจุบัน คนดูไม่มีอะไรช่วยเพื่อทำให้นึกเห็นว่ามันเป็นปราสาท เบนป่า, เบนถ้ำ, ต้องอาศัย แต่การแสดงบทบาท และการร้องรำทำเพลงเท่านั้น แต่ถ้าแสดงได้ดีก็สามารถทำให้ คนดูนึกเห็นภาพ เห็นเรื่องไปได้เอง มาบัดนี้มีฉากประกอบด้วยสีสรรและแสงไฟ ซึ่งถ้าทำให้ประสาน เข้ากันกับเครื่องแต่งตัวของนักแสดงและเรื่องที่เล่นตอนนั้นได้พอดี ไม่ยิ่งหรือไม่หย่อนไปกว่ากัน ก็ช่วยคนดูให้เกิดความรูสึกนึกเห็นเป็นศิลปะมากขึ้นเพราะ ศิลปะที่แท้คือเรื่องของความนึกเห็นเป็นอารมณ์สะเทือนใจ ซึ่งเขาถอดออกมาด้วยความ สามารถทางฝีมือและปัญญาความรู้ที่เรียกว่าเทคนิค สร้างให้เป็นรูป เป็นสี เป็นเสียง และเป็นความเคลื่อนไหว ที่แสดงออกมาได้อย่างงามและตรึงใจ เพราะฉะนั้น การ ตูนาฏศิลป์จึงเท่ากับได้ศิลปะหลายประเภทที่นำเอามารวมประพันธ์ให้ประสานเข้ากัน เป็นอันหนึ่งอันเดียว ฉะนั้นแล.

เสฐียรโกเศศ

31 ต.ค. 90

4.4.5.3 การบรรยายเนื้อเรื่องในสุจิตร์

(1) คำอธิบาย เนื้อเรื่องย่อจากสุจิตร์ ละคอนตีกคำบรर्थ อีเหนานั้น (ไม่มีหลักฐานว่าพระยาอนุমানราชชนบรर्थายเองหรือมอบหมายให้ผู้ใดช่วย - ผู้วิจัย) ไม่ได้เล่าเรื่องย่อแต่เพียงอย่างเดียว ในคำอธิบายจะเชิญชวนให้ผู้ชมติดตามชมละครด้วยถ้อยคำภาษาที่น่าตื่นเต้น ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2490ข: 33)

... ในฉากนี้ ท่านจะได้ชมเทวรูปอันมหัศจรรย์ และได้ฟังเพลงขับร้องกระทบกระเทียบ เปรียบเปรยอันไพเราะกินใจระหว่างอีเหนากับจรกา จะได้ดูการรำอันเต็มไปด้วย ศิลป์ชั้นสูงยิ่ง ต่างกันถึง 3 แบบ ล้วนเป็นท่ารำที่งดงามน่าชมทั้งสิ้น ปราชญ์ทาง นาฏศิลป์ไทยมักกล่าวกันว่า ถ้าผู้ดูหัวไม่ถึงศิลปจริงๆ ก็อาจเบือของดีได้เหมือนกัน แต่จิตรกรรมของนายช่างผู้ฉลาดในการให้แบบและการสร้างฉาก ประกอบกับความ เสนาะของวง "ปี่พาทย์ตีกคำบรर्थ" จะช่วยนำอารมณ์ให้ท่านรู้สึกถึงละลานตา และครึกครื้นกระหึ่มใจอยู่ตลอดเวลา...

ในช่วงของการบรรยายเนื้อเรื่อง ดังที่ปรากฏด้วยข้อความ ที่ชวนอ่านชวนติดตามนี้ในสุจิตร์ ไม่ได้บอกเช่นกันว่าใครเป็นผู้เขียน

(2) ในสุจิตร์ "ละคอนตีกคำบรर्थ เรื่องอีเหนา" ส่วนของ การบรรยาย "ตำนานละคอนเรื่องอีเหนา" ก่อนจะเข้าสู่การบรรยายเนื้อเรื่องย่อ นั้น ผู้บรรยาย (ไม่มีการอ้างว่าผู้จัดเป็นผู้บรรยาย อาจจะเป็นพระยาอนุমানราชชนเอง - ผู้วิจัย) ได้ให้ความรู้ เป็นภาพรวมของวรรณคดีอีเหนาทั้งหมดและขยายความในเชิงของการนำพระราชนิพนธ์ รัชกาล ที่ 2 มาดัดแปลงเป็นบทละคร ดังคำบรรยายว่า (กรมศิลปากร, 2490ก: 21, 23)

... ครั้นภายหลังเมื่อราว 50 ปีมานี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระราชนัดดา (หลานปู่) ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงดัดบท จากพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ฉะเพาะตอน "ตัดดอกไม้ฉายกฤษ" จนถึง "ท้าว ตาหาบวงสรวง" ซึ่งเป็นตอนที่นิยมกันว่าดีที่สุด มาปรับปรุงทั้งบท ท่ารำ และบรรจุ

เพลงดนตรีชิ้นใหม่เรียกกันว่า "ละคอนตีกดาบรर्थ" ได้นำออกมาแสดง ณ โรงละคอนตีกดาบรर्थ ในบ้านท่านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์หลายครั้ง ได้รับการต้อนรับจากประชาชนเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ละคอนเรื่องอิเหนา แม้จะได้เนื้อเรื่องมาจากต่างประเทศ แต่ก็ได้รับการปรับปรุงให้เป็นไทยทั้งจาริตประเพณี และชีวิตจิตใจของเรื่อง จึงเป็นละคอนที่แสดงถึงชีวิตของคนไทยในด้านศิลปะชั้นสูง...

จะเห็นได้ว่า สัจฉิบัตรละครเรื่อง"อิเหนา" เป็นหนังสือเล่มบาง ๆ มีความหนาเพียง 34 หน้า แต่ถ้าได้อ่านทุกหน้าทุกตัวอักษร ผู้อ่านจะได้รับความรู้ทางด้านวรรณศิลป์ นาฏศิลป์ครบถ้วน

(4) ข้อความแสดงการเชิญชวนให้ช่วยกันบำรุงส่งเสริมด้วยวัฒนธรรมของชาติจากสัจฉิบัตรการแสดงละครตีกดาบรर्थ เรื่อง "อิเหนา" เมื่อปี พ.ศ. 2490 หน้า 12 ด้านล่างจะมีข้อความในกรอบ ความว่า "นาฏศิลป์, ดุริยางคศิลป์ของไทย เป็นวัฒนธรรมที่สำคัญส่วนหนึ่งของชาติ จึงต้องช่วยกันบำรุงส่งเสริมให้วัฒนาถาวรไว้" ซึ่งข้อความดังกล่าว เรียกร้องให้ช่วยกันบำรุง ส่งเสริมนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ อันเป็นวิธีการหนึ่งในการฟื้นฟูนาฏศิลป์และดนตรี

ส่วนหน้าต่อไป (หน้า 13) ของสัจฉิบัตรท้ายรายการแสดง ยังมีข้อความที่เชิญชวนให้ลงโฆษณาในสัจฉิบัตรนี้ด้วยว่า "ลงแจ้งความในสัจฉิบัตรนี้ ได้ประโยชน์เกินค่า เพราะได้ทั้งส่วนการค้าของท่าน และบำรุงรักษาวัฒนธรรมของชาติ" อีกข้อความหนึ่งในกรอบ (หน้า 32) เขียนไว้ว่า "ลงแจ้งความในสัจฉิบัตรการแสดงนาฏศิลป์ไทย เท่ากับท่านได้ช่วยชาติส่วนหนึ่ง ในอันที่ได้ช่วยธำรงรักษาไว้ซึ่งศิลปะ อันเป็นวัฒนธรรมของชาติที่สำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนกว่าวัฒนธรรมด้านอื่น"

การโฆษณาแบบนี้ ไม่ปรากฏในสัจฉิบัตรใด ๆ นอกจากของกรมศิลปากร เมื่อปีพ.ศ. 2490 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่รัฐบาลเริ่มหันมาถือฟื้นฟู และปรับปรุงนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ไทยกันอย่างเต็มที่ นับเป็นวิธีการเชิญชวนให้ประชาชนชาวไทยมาร่วมกันบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยการมาชมนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และลงแจ้งความในสัจฉิบัตรที่น่าสนใจมาก โดยอาศัยสิ่งที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

4.4.6 รูปแบบของการเผยแพร่ทางศิลปะ และครุขางศิลปะ (พ.ศ. 2491-2492)

การศึกษาหลักฐานในช่วงนี้ ผู้วิจัยได้มีหลักฐานเพื่ออ้างอิงดังนี้คือ การพิมพ์สูจิบัตรการแสดงละครในช่วง พ.ศ. 2491 ถึง พ.ศ.2492 นอกเหนือจากสูจิบัตรการแสดงละครเรื่องอิเหนา และอุรุต ดังที่อ้างแล้ว การนำสูจิบัตรมาอ้างอิงเพื่อวิเคราะห์การฟื้นฟูทางศิลปะและครุขางศิลปะได้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยถือว่าสูจิบัตรการแสดงละครทั้ง 3 เรื่องที่ยกมาอ้างอิงเป็นหลักฐาน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างมากสำหรับการวิจัยนี้

รูปแบบของสูจิบัตรที่ผู้วิจัยค้นพบจากหลักฐานที่ยังพอมืออยู่ 3 เล่ม ในช่วงนี้ คือ

1. สูจิบัตรละคร เรื่อง "พระลอ" แสดงทุกศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ เริ่มตั้งแต่วันศุกร์ที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2491 เป็นต้นไป
2. สูจิบัตรละคร เรื่อง "ไกรทอง" พระนิพนธ์ของเสด็จในกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พ.ศ. 2492 แสดงในวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ (ส่วนวันที่เท่าไร และเดือนใดนั้น มิได้แจ้งในสูจิบัตร - ผู้วิจัย)
3. สูจิบัตรละคร เรื่อง "ศึกวิรุญจำบัง" แสดงทุกศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ ในพ.ศ. 2492 (ไม่ระบุวันที่และเดือน - ผู้วิจัย)

จากสูจิบัตรทั้ง 3 เล่ม พอจะประมวลข้อสังเกตต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ

1. ไม่มีการบอกรื้อผู้เขียนหรือผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน ดังที่พระยาอนุমানราชธน ได้บอกนามของท่านชัตเจน ดังตัวอย่างจากสูจิบัตรเรื่องพระลอ ในหน้าค่านำซึ่งเมื่อได้อธิบายตำนานสังเขปเรื่องพระลอ แล้ว จะลงบันทึกไว้ว่า "กองการสังคีต" กรมศิลปากร และลงวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2491 เท่านั้น
2. ในสูจิบัตรละครเรื่อง "ไกรทอง" กองการสังคีตได้บรรจุ "โครงการสังคีตของกรมศิลปากร" ที่มีหลักการ 3 ชั้นใหญ่ ๆ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก) คือ
 - ชั้นที่ 1 ฟื้นฟูและปรับปรุง
 - ชั้นที่ 2 สร้างสรรค์ และเผยแพร่
 - ชั้นที่ 3 วางมาตรฐาน

มีข้อสังเกตว่า การบรรจุหลักการของ "โครงการสังคีต" ดังกล่าว อยู่ในสูจิบัตรนั้นมีข้อความที่น่าสนใจ ตอนท้ายของโครงการ คือ

...อนึ่ง ถ้าองค์การอื่นใด มีความประสงค์จะรับศิลปินที่สำเร็จโรงเรียนนาฏศิลป์ไป
ประจำ กรมศิลปากรก็ยินดีช่วยเหลือ โดยขอให้องค์การนั้น ๆ สนับสนุนศิลปินให้มี
มาตรฐานการครองชีพอย่างต่ำเท่ากับมาตรฐานที่กรมศิลปากรกำหนดไว้...

คำว่า "มาตรฐานการครองชีพ" คงจะหมายถึงเงินเดือนที่ราชการ
กำหนด สำหรับเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ในบทต่อไป

3. การให้ความรู้เพิ่มเติม ในสุจิตร์แต่ละเล่ม ผู้จัดพิมพ์จะเขียนคำอธิบาย
ตามเนื้อหาของละคร หรือโขน ซึ่งเป็นเรื่องปกติเหมือนสุจิตร์ของการแสดงโดยปรกติ แต่ใน
ช่วงปีพ.ศ. 2491-2492 ดังตัวอย่างสุจิตร์ที่ยกมาอ้างอิงนั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าผู้เขียนสุจิตร์
บางท่าน (ไม่ทราบนาม-ผู้วิจัย) ได้พยายามเขียนบทความอธิบายบริบทต่าง ๆ อาทิ ภูมิศาสตร์
ภูมิประเทศ เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง ความรู้เพิ่มเติมอื่นๆ ที่ผู้ชมละครน่าจะได้นำมาประกอบการ
ชมโขน ละคร ดังตัวอย่างเช่น สุจิตร์ละครเรื่องไกรทอง (หน้า 1-12) จะเล่าความเป็นมา
ของจังหวัดพิจิตร รวมไปถึงสถานการณ์สำคัญต่าง ๆ ผู้เขียนได้แสดงความรู้อย่างลึกซึ้งในการ
วิเคราะห์และเชื่อมโยงเหตุผลต่างๆ อันเป็นที่มาของเรื่อง "ไกรทอง"

ส่วนคำบรรยาย "ตำนานสังเขปของละคร เรื่องพระลอ" ในสุจิตร์
การแสดงละครเรื่อง "พระลอ" นั้น ผู้เขียน (ซึ่งไม่ปรากฏนามเช่นกัน - ผู้วิจัย) ก็ได้อธิบาย
ภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ความรู้ และเกร็ดความรู้ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งเป็นพื้นฐาน
ว่าน่าจะเป็นสถานที่กำเนิดเรื่องพระลอ ก่อนที่จะบรรยายเนื้อเรื่อง "พระลอ"

สำหรับสุจิตร์โขน ตอน "ศึกวิรุญจำบัง" (พ.ศ.2492) นั้น นอกเหนือ
จากการให้ความรู้เพิ่มเติมซึ่งเป็นบทความสั้น ๆ 2 บท คือ เรื่อง "โขนชุดศึกวิรุญจำบัง" และ
เรื่อง "เรื่องสำหรับแสดงโขน" แล้ว (ไม่ทราบนามผู้เขียน - ผู้วิจัย) ในท้ายเล่มมีบทความสั้นๆ
3 หน้า เรื่อง "ลักษณะแตกต่างระหว่างโขนกับละครรำ" เขียนโดย ครูมนตรี ตราโมท
ซึ่งนอกจากจะอธิบายความแตกต่างระหว่างโขนกับละครรำแล้ว ท่านยังให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่อง
"ละครนอกเสียงภษณี" ซึ่งคนดูไม่เคยมีความรู้เรื่องนี้มาก่อน และไม่ทราบว่า จะตามหาอ่านเกร็ด
ความรู้เรื่องนี้ได้ที่ใด ดังความว่า (มนตรี ตราโมท, 2492: 27-28)

...ยังมีละคอนอีกแบบหนึ่ง ซึ่งแต่งเรื่องให้มียักษ์ มีลิง อย่างในเรื่องรามเกียรติ์ และสวมหน้าอย่างโขนกับออกทำบ้าง แต่ก็ไม่ใช่เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก ข้าพเจ้าใคร่จะเรียกละคอนแบบนี้ว่า "ละคอนเลียงภาสี" เหตุที่มีละคอนเลียงภาสีนี้ เกิดขึ้นก็เพราะว่าเมื่อ พ.ศ.2402 สมัยรัชกาลที่ 4 มีภาสีชนิดหนึ่งเรียกว่าภาสีโขนละคอน เก็บจากเจ้าของโขนละคอน โดยอัคราลดหลั่นกันตามประเภทการแสดงและเรื่อง เช่น เล่นโขน เก็บภาสีวันละ 4 บาท เล่นละคอนใน เรื่องรามเกียรติ์ วันกับคืน หรือวันหนึ่งเก็บภาสี 20 บาท...ด้วยเหตุนี้ เจ้าของละคอนนอกบางโรงจึงให้แต่งเรื่องขึ้นใหม่ให้มีทั้งยักษ์ทั้งลิง แสดงเทียบโขนและเรื่องรามเกียรติ์ เพื่อเลียงภาสี... จึงเรียกว่า "ละคอนเลียงภาสี"...

เหตุที่ผู้วิจัย ยกตัวอย่างต่าง ๆ มาประกอบการวิจัย ณ ที่นี้ น่าจะเป็นข้อสังเกตของการเปลี่ยนแปลงการเริ่มต้น ซึ่งเป็นความประสงค์ของกรมศิลปากร ที่จะรื้อฟื้นและปรับปรุงนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์อย่างเต็มที่ และสิ่งที่เน้นอย่างมากคือ การให้ข้อความรู้ต่าง ๆ กับคนดู เพื่อที่คนดูจะได้ดูโขน ละครอย่างผู้มีความรู้ความเข้าใจเป็นพื้นฐานแล้ว จะได้ทำให้การดูโขน ละคร ดูได้อย่างซาบซึ้ง และดูด้วยความเข้าใจในศิลปะมากขึ้น ทั้งนี้จะได้เป็นการชำระรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยอีกทางหนึ่ง

4. สุจิตร์ทุกเล่มที่นำมายกตัวอย่างนี้ จะมีคำอธิบายเนื้อเรื่องของโขน ละคร เป็นภาษาอังกฤษคู่กับภาษาไทยตลอดมา คำบรรยายภาษาอังกฤษนั้นไม่ได้แปลคำต่อคำ เพราะบางตอนผู้บรรยายภาษาอังกฤษจะอธิบายเรื่องราวต่างๆ เพิ่มเติม

ความเป็นมาของสุจิตร์ประกอบการแสดงนั้น ชนิด อยู่โพธิ์ (2531: 24) ได้กล่าวว่

...พูดถึงสุจิตร์ แต่ก่อนมา การแสดงโขนละคอนของไทยไม่ต้องมีสุจิตร์ประกอบการแสดง เพราะประชาชนคนไทยย่อมรู้เรื่อง และสามารถสร้างจินตนาการติดตามเรื่องได้เป็นอย่างดีดังกล่าวแล้ว เข้าใจว่าสุจิตร์ประกอบการแสดงในเมืองไทย จะเกิดขึ้นเมื่อปลายรัชกาลที่ 5 โดยคณะโขนสมัครเล่นของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นเสด็จดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงตั้ง โจนส์มัตสึ ชื่นแสดง แล้วทรงเรียบเรียงสุจิตร์ประกอบ
การแสดงตีพิมพ์ขึ้น เป็นการเล่าเรื่องและประกาศนามผู้แสดงให้เป็นที่รู้จักกัน หลังจากนั้น
นั้นมา เมื่อมีการแสดงเป็นทางราชการ ก็มีสุจิตร์บ้าง ไม่มีบ้าง แม้แต่ในการแสดงของ
กรมศิลปากรแต่ก่อน ก็ได้จัดทำสุจิตร์ประกอบการแสดง นอกจากจะมีแทรกอยู่ใน
สุจิตร์เรื่องอื่น หรือในสมุดโฆษณาเรื่องการแสดงละคอน...

จากข้อความดังกล่าว ทำให้เราทราบว่าสุจิตร์การแสดงนั้น มีมาตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ 6 แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเริ่มต้นฟื้นฟูการแสดง โจน ละคร ชื่นใหม่ จึง
ต้องมีการพิมพ์สุจิตร์ประกอบการแสดงขึ้นอีก ดังที่ ธนิต อยู่โพธิ์ (2531: 24-25) เล่าต่อไปว่า

...เมื่อข้าพเจ้ามารับราชการในหน้าที่จัดการแสดงโขนละคอนที่อนราชมณฑล
สังคีต กรมศิลปากร และต้องจัดไปแสดงต้อนรับแขกเมืองของรัฐบาล ๓ ทำเนียบ
รัฐบาลเนื่อง ๆ แม้ในการแสดงนั้น จะต้องมีผู้ประกาศชื่อเรื่องและตอนไปแล้ว แต่
ท่านผู้ดูทั้งฝ่ายเจ้าภาพ และแขกเมืองมักไม่ทราบเรื่องที่แสดงว่าเป็นเรื่องอะไร
ศิลปินที่กำลังแสดงอยู่นั้นแสดงเป็นตัวอะไร และใครแสดง ในเรื่องโขนหรือละคอน
ชุดใดและตอนไหน และบางท่านก็มาซักถามข้าพเจ้าขอทราบเรื่องราวด้วย ด้วย
เหตุนี้ ต่อมาเมื่อทางราชการสั่งให้จัดนาฏศิลป์ไปแสดงต้อนรับแขกเมือง ข้าพเจ้า
จึงชวนขวายจัดทำและพิมพ์สุจิตร์ขึ้น มีข้อความทั้งภาษาไทยและอังกฤษ และนำ
ไปแจกทั้งเจ้าภาพและแขกเมืองก่อนเริ่มแสดง...

การแสดงเหตุผลถึงการนำรายการ การบรรเลงดนตรีสำหรับประชาชน
มาบรรเลงเป็นครั้งแรกนั้น พระยาอนุমানราชธนะ (2491: 8-9) ได้เล่าหรืออธิบายอย่าง
สนุกสนาน โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ดังบทความเรื่อง การบรรเลงเพลงดนตรีสำหรับประชาชน
ของอธิบดีกรมศิลปากร พิมพ์ในสุจิตร์ละครเรื่องอุรุท ดั่งนี้

... เหตุไร กรมศิลปากรจึงจัดให้มีการบรรเลงดนตรีขึ้นเป็นครั้งแรกในครั้งนี้ แต่ก่อนนี้ทำไมจึงไม่มี ตอบได้ว่าไม่มีกำลังและโอกาสที่จะทำเช่นนั้นได้ เพราะกรมศิลปากรมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปวิทยาของชาติ เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมทางกายและจิตใจให้ดีขึ้น จึงไม่มีความประสงค์จะเป่าแตรให้เป็นไปในทางการค้าหากำไร อย่างสนุกสนาน เพราะถ้าทำเช่นนั้น ถึงทำได้ก็ไม่ทำ ถ้ายังรู้ไม่ได้แน่ก็ไม่แน่แข็งอย่างที่ได้ทำหรือยังไม่ได้ ก็เป่าแตรมันไว้ให้ครึกโครมก่อนเป็นดี คนจะได้สนใจ เป่าแล้วทำไม่ได้ ก็ไม่เป็นไร เพราะไม่ช้าก็ลืม แล้วก็เป่ามันใหม่ อย่างนี้เป็นความก้าวหน้าแห่งการเป่ามากกว่าเป็นการก้าวหน้าแห่งการทำ อ๊ะ! ไม่เป่าทำไม เขาจะรู้ได้เล่าว่า ทำอะไรกัน ตอบว่าเป่าซิ ทำไมจะไม่เป่า แต่ว่าเป่าเมื่อเห็นน้ำแล้วจึงตัดกระบอก ไม่ใช่ไม่เห็นกระบอกก็งั้นนี่ เพราะฉะนั้นในโอกาสที่จะจัดให้มีการบรรเลงเพลงดนตรีขึ้นในครั้งนี้ จึงเท่ากับได้ตัดกระบอกเป็นขั้นเตรียมไว้ให้พร้อมสรรพ สำหรับจะตักน้ำได้ทันที...

ข้อความที่กล่าวมา เป็นแนวคิดของพระยาอนุমানราชชนที่ประกาศความพร้อมของการบรรเลงดนตรี เพราะกรมศิลปากรคงแน่ใจว่า การซ้อมการบรรเลงดนตรีที่จะบรรเลงสู่สายตาประชาชนได้แน่แล้ว และแน่ใจว่าเมื่อออกบรรเลง ประชาชนจะนิยมชมชอบอย่างแน่นอน

พระยาอนุমানราชชน (2491: 10) อธิบายต่อไปว่า ท่านมักจะถูกถามอยู่เสมอว่า "ทำไมกรมศิลปากรจึงไม่ก้าวหน้า" ท่านอธิบายว่า

... ก็ก่อนนี้ท้องมันหิว เมื่อมีหิวใครบ้างที่จะมีแก่ใจร้องเพลงหรือเต้นรำได้ มาบัดนี้ มีกำลังวังชาขึ้นบ้าง ประกอบทั้งได้กำลังใจจากท่านที่เห็นคุณค่าและรักศิลปะของชาติ ช่วยส่งเสริมและอุดหนุน กรมศิลปากรจึงสามารถจัดให้มีการบรรเลงเพลงดนตรีเพิ่มขึ้น เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้รับความชื่นบานจากการฟังดนตรีตามสมควรแก่กำลัง...

ข้อความข้างบนแสดงให้เห็นว่า หลังจากผ่านพ้นวิกฤตการณ์ความชบเซาของนาฏศิลป์ดนตรี มาระยะหนึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว บัดนี้ กรมศิลปากร "มีกำลัง

วังชา" ขึ้นมา จนสร้าง "ความขึ้นบาน" ได้บ้างแล้ว และในสุจิตร์เล่มนี้ พระยาอนุমানราชชน (2491: 13) ได้สรุปคำกล่าวที่ว่า

...ขึ้นชื่อว่าศิลปินแล้ว เขาย่อมถือเป็นหน้าที่และกรณียกิจที่จะรักษาศิลปะของตนไว้ให้อยู่ในระดับดีเสมอเพื่อให้ท่านทั้งหลายได้รับแต่ความบันเทิง ได้ยินแต่เสียงที่ไพเราะอ่อนหวาน เหตุฉะนั้น ในนานาชาติที่เจริญ เขาจึงยกย่องและทำให้เกิดเกียรติแก่ศิลปิน เพราะมีหน้าที่แต่ทำความเป็นหูเป็นใจสัมผัสทุกข์ สัมความกังวล ไม่มีหน้าที่ทำให้ใครได้รับความเดือดร้อนเหมือนกับคนกลางจำพวก ข้าพเจ้าเชื่อว่า ขณะนี้คงมีมาก ท่านที่มาชุมนุมกันที่สนามหญ้า หน้าโรงละครอนกรมศิลปากร เพื่อหาความสำราญจากการฟังดนตรี ซึ่งในวันนี้ วงดนตรีฝรั่งแห่งกรมศิลปากรได้บรรเลงเพลงดนตรีมาเป็นปฐมฤกษ์แล้ว...

การแสดงการบรรเลงดนตรีและละครเรื่อง "อุรุท" เป็นปฐมฤกษ์ เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2491 นับเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สำคัญของการแสดง ณ สังกัดศาลาที่กรมศิลปากรยังปฏิบัติสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

ตลอดระยะเวลาที่นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองการสังคีตจนถึงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรนั้น ท่านได้พยายามฟื้นฟูส่งเสริมนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ที่พอสรุปได้ชัดเจนคือ

1. การฟื้นฟูส่งเสริมการเขียนตำราเกี่ยวกับวิชาความรู้ทางโขนละคร ฟ้อนรำ และดนตรีปี่พาทย์ ในช่วงนั้นหาตำรารับตำรา "แทบเลือกตามทบกกระเด็น" ท่านเล่าว่าท่านได้ถามพระยาอนุমানราชชน ถึงสาเหตุนี้ พระยาอนุমানราชชนจึงเขียนหนังสือกราบทูลถามสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระองค์ท่านได้ทรงมีพระเมตตาตอบอธิบายมาเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2480 (ธนิต อยู่โพธิ์, 2515: 35-36) ดังความว่า

...ท่านอยากได้ตำราร้องรำ แต่ท่านหาไม่ได้ เห็นก็ชอบกล ที่ตำราหมดและตำรายาทำไม่จึงมีตกดิน ส่วนตำราร้องรำ ทำไม่จึงไม่มี คิดดูก็เห็นเหตุ อันตำรานั้นก็เหมือน

กับสิ่งทั้งปวง เมื่อมีต้องการจึงมีจำหน่าย อันวิชาหมอคุหมอยานั้น เป็นวิชาอาชีพนั่ง
พลเรือน มีคนต้องการรู้ จึงมีคนเขียนจำหน่ายให้แก่กัน ส่วนวิชาร้องรำ นั้นเป็น
วิชาของทาส สำหรับบำเรอความสุขให้แก่นาย คนพลเรือนย่อมเกลียดกลัว จนมีคำ
สอนว่า อย่าตีกลองแขก พาให้ใจแตก มันไม่เป็นผล (เที่ยวติดตามบ้าน รำคาญหูคน
เขาว่าเขาบ่น ผู้คนนินทา) ดังนี้เป็นต้น เพราะเห็นกันว่าไม่ดี ไม่มีใครต้องการจึงไม่
มีคนเขียนตำราเพื่อสั่งสอน...

จากเหตุผลดังกล่าว ประกอบกับการที่คนไทยโบราณที่ถือว่าคนที่เป็น
ผู้ดี ยังพลอยรังเกียจ เหยียดหยามพวกเล่นโจนละครว่า "เป็นพวกเต็นกินรำกิน" อันเป็นผลทำให้
ตำรับตำราทางด้านนาฏศิลป์ ดนตรีในช่วงนั้น หายากมาก ทำให้การแก้ปัญหาหนึ่งของการยกฐานะ
ศิลปินให้รอดพ้นจากการดูถูกเหยียดหยาม คือการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ รวมไปถึงตำรับตำราทั้ง
หลายที่ตัวท่านเองได้พยายามจดบันทึกและเรียบเรียงตำราทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ พร้อมทั้ง
สนับสนุนให้คนอื่นค้นคว้าเขียนขึ้นด้วยมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูมนตรี ตราโมท ซึ่ง
ผลิตตำรับตำราทางด้านนาฏศิลป์ ดนตรีที่มีคุณค่ามากมาย และตำรับตำราเหล่านั้น ยังเป็นคัมภีร์
ต้นแบบที่ไม่มีใครมีความสามารถเทียบได้แม้ในปัจจุบัน ดังตัวอย่าง การโฆษณาหนังสือความรู้
ทางศิลปะทางนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ที่มีจำหน่ายที่โรงละครแห่งชาติ ในสมัยรัตนโกสินทร์ เรื่อง
ราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา (กรมศิลปากร, 2495: 29) ดังนี้

...หนังสือความรู้ศิลปะทางนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ มีจำหน่าย

1. อธิบายนาฏศิลป์ไทย (มีภาพมาก พิมพ์ด้วยกระดาษอาร์ตตลอดเล่ม)
ราคาเล่มละ 40 บาท
2. ดนตรีสำหรับประชาชน (ฉบับรวมเล่ม) ราคาเล่มละ 30 บาท
3. THE PRELIMINARY COURSE OF TRAINING IN SIAMESE
THEATRICAL ART ราคาเล่มละ 25 บาท
4. งานสังคีตศิลป์ ราคาเล่มละ 20 บาท
5. ตำราไหว้ครูโจนละคร ราคาเล่มละ 10 บาท
6. เครื่องแต่งตัวโจนละคร ราคาเล่มละ 5 บาท

7. บทละคร เรื่อง อิเหนา ราคาเล่มละ 3 บาท
8. บทละคร เรื่องสุวรรณหงส์ ราคาเล่มละ 3 บาท
9. บทโขน-ชุดปราบกานาสูร ราคาเล่มละ 3 บาท
10. บทละคร ตอนพระอภัยมณีพบนางละเวง ราคาเล่มละ 3 บาท
11. บทละคร เรื่อง ราชาริราช ราคาเล่มละ 3 บาท
12. บทละคร เรื่องอุณรุท ราคาเล่มละ 2 บาท
13. บทละคร เรื่อง ตันรามาเกียรติ ราคาเล่มละ 2 บาท
14. สูจิบัตรละครเรื่องต่างๆ (บางเรื่องหมด) ราคาเล่มละ 2 บาท

เชิญเรียกซื้อได้ที่โรงละครอนิลปากร...

กรมมนตรี ตราโมท เป็นศิลปินอีกท่านหนึ่ง ซึ่งผลิตผลงานตำรับตำราทางนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์มากมายในช่วงนั้น ทำให้เขาชาวชนรุ่นหลังได้มีตำราศึกษามาจนทุกวันนี้

2. ธนิต อยู่โพธิ์ ได้ดำเนินรอยตามนโยบายของ หลวงวิจิตรวาทการ ในการสร้างความรู้ที่ถึงทางศิลปะให้เกิดแก่ประชาชน โดยพยายามใช้วิธีการต่างๆ ดังนี้

- (1) นำเอาคำ "ศิลปะ" มาใช้ควบกับโขน ละครคน ฟ้อนรำ และดนตรี ปี่พาทย์ว่า "นาฏศิลป์โขน" "นาฏศิลป์ละครคน" "ดุริยางคศิลป์" "คีตศิลป์" และ "นาฏศิลป์"
- (2) เรียกผู้มีอาชีพทางนี้ ในทางราชการว่า ศิลปิน
- (3) จัดให้มีการแสดงโขน ละคร และดนตรีที่มีมาตรฐาน ให้ประชาชนได้ดู ได้ฟังเป็นประจำ ณ โรงละครอนิลปากร และสังคีตศาลา และเมื่อโรงละครอนิลปากรถูกไฟไหม้แล้ว ก็จัดขึ้นในโรงละครแห่งชาติ และจัดงานดนตรีมหกรรมเป็นประจำปี แต่ได้งดไปในปี พ.ศ. 2513 และ 2515 ดังสถิติการแสดงที่ได้แสดงไว้ในสูจิบัตรละคร เรื่อง ราชาริราช ตอนสมิงพระรามอาสา ปีพ.ศ. 2495 ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2495: 18)

...ดนตรีสำหรับประชาชนและการแสดงเบ็ดเตล็ด ณ สังคีตศาลา

1. ประจำปี พ.ศ. 2491 ตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม ถึง 8 เมษายน บรรเลง 23 ครั้ง

2. ประจำปี พ.ศ. 2491-2492 ตั้งแต่วันที่ 6 พฤศจิกายน 2491 ถึง 14 พฤษภาคม 2492 บรรณเลข 54 ครั้ง
3. ประจำปี พ.ศ. 2492-2493 ตั้งแต่วันที่ 5 พฤศจิกายน 2492 ถึง 13 พฤษภาคม 2493 บรรณเลข 55 ครั้ง
4. ประจำปี พ.ศ. 2493-2494 ตั้งแต่วันที่ 11 พฤศจิกายน 2493 ถึง 13 พฤษภาคม 2494 บรรณเลข 54 ครั้ง
5. ประจำปี พ.ศ. 2494-2495 ตั้งแต่วันที่ 17 พฤศจิกายน 2494 ถึง 18 พฤษภาคม 2495 บรรณเลข 41 ครั้ง

การแสดงเบ็ดเตล็ด แสดง 13 ครั้ง

รวมทั้งหมคมรร เลงมาแล้ว 227 ครั้ง และแสดงเบ็ดเตล็ด 13 ครั้ง

หมายเหตุ:- เริ่มการแสดงเบ็ดเตล็ด เมื่อ พ.ศ. 2494-2495...

(4) จ่ายเบี้ยเลี้ยงให้แก่ผู้ปฏิบัติงาน เพื่อเป็นรายได้ช่วยค่าครองชีพ ซึ่งถือเป็นเรื่องตอบแทนที่สำคัญ ด้วยว่าศิลปินก็ต้องมีกินมีใช้ และเพื่อเป็นกำลังใจในการปฏิบัติงาน

(5) พยายามนำชื่อเสียง และเกียรติประวัติของศิลปินทางละคร และดนตรีของต่างประเทศมาเผยแพร่ พร้อมกันนั้น ได้พยายามจัดศิลปิน และนักเรียนนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร เข้าร่วมแสดงกับศิลปินชาวต่างประเทศ เพื่อจะได้มีประสบการณ์การแสดงที่ดีมาก

(6) พิมพ์หนังสือความรู้เกี่ยวกับศิลปะทางนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ ออกเผยแพร่ ดังตัวอย่างจากกรอบโฆษณาในสุจิตร์ละครเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา (กรมศิลปากร, 2495: 10) ความว่า

...ภาพแสดงเครื่องแต่งกายโขนละคอนไทย ภาพแสดงส่วนของเครื่องแต่งกายโขน และละคอน บอกรื้อเครื่องแต่งกายโดยละเอียด ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ พิมพ์ไว้ทั้งฉบับปลีกและฉบับรวมเล่มด้วยกระดาษอย่างดี เป็นประโยชน์มากแก่ผู้สนใจ ใคว้ศึกษาศิลปะและวรรณคดี มีจำหน่ายที่หน้าโรงละคอนศิลปากร...

(7) พยายามหาทางเลื่อนชั้น เลื่อนอันดับในทางราชการให้ศิลปินผู้มี
ความสามารถให้ขึ้นไปถึงชั้นเอก และชั้นพิเศษ

(8) หาทางเผยแพร่ศิลปะทางนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ของไทย ให้
รู้จักแพร่หลายในต่างประเทศ โดยนำและส่งศิลปินไทยไปแสดงในต่างประเทศบ้าง พิมพ์เป็นหนังสือ
เผยแพร่บ้าง ทำแผ่นเสียงเพลงไทยออกเผยแพร่บ้าง ทำภาพยนตร์นาฏศิลป์ไทยชุดต่าง ๆ ออก
เผยแพร่บ้าง ดังปรากฏในโฆษณา ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2495: 6)

... เพื่อให้ นาฏศิลป์ไทย ได้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายไปในโลกสากล และเพื่อสนองความ
ต้องการของชาวต่างประเทศ ผู้สนใจใคร่รู้และติดต่อขอให้จัดทาวรรณกรรมเกี่ยวกับ
นาฏศิลป์ไทย ผู้แต่งหนังสือ "อธิบายนาฏศิลป์ไทย" ได้มอบให้ ร้านหัตถทิพย์ แผนก
จัดพิมพ์ จัดพิมพ์หนังสืออธิบายนาฏศิลป์ไทยฉบับภาษาอังกฤษ หรือ CLASSICAL
SIAMESE THEATRE BY DHANIT YUPHO WITH AN INTRODUCTION BY PHYA
ANUMAN RAJADHON (Profusely Illustrated) ได้เป็นครั้งแรกโดยเฉพาะ
จะเสร็จภายในเร็ว ๆ นี้...

ตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ยกมา ณ ที่นี้ เป็นเพียงส่วนน้อยที่แสดงถึง "ความ
พยายาม" ของนายธนิต อยู่โพธิ์ ที่ได้ใช้วิธีทุกรูปแบบที่จะส่งเสริมฟื้นฟูนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ให้
เป็นที่รู้จัก เป็นที่นิยมยกย่องแพร่หลายทั้งในและต่างประเทศ มีการโฆษณาเชิญชวนผู้ที่กำลังจะ
เดินทางไปต่างประเทศให้หันไปเป็นของฝากของขวัญแก่ชาวต่างประเทศ ซึ่งมีข้อความโฆษณา
ดังกล่าวอีกมากมายที่ผู้วิจัยไม่ได้ยกมาอ้าง ณ ที่นี้

จากการวิเคราะห์หลักฐาน และการวิเคราะห์เหตุการณ์ของการฟื้นฟูศิลปะโขน
ละครและดนตรี ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงประมาณ ปี พ.ศ. 2498 จากหลักฐาน
ทางเอกสารนั้น ผู้วิจัยได้ข้อมูลต่าง ๆ เพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้ง
ศิษย์เก่า จึงได้นำมาเป็นข้อสรุปวิวัฒนาการของการพัฒนานาฏศิลป์ ดนตรี ในช่วง พ.ศ. 2477-
2498 ดังมีประเด็นสำคัญต่าง ๆ ดังนี้

1. การสืบทอดเจตนารมณ์ ในการเสริมสร้างนาฏศิลป์ และดนตรี จากแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการ และนายชนิด อยู่โพธิ์ มีผู้แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ดังนี้ (ปราชญ์ สาราญวงศ์, สัมภาษณ์ 25 มกราคม 2539)

... ต่างกันตรงที่ว่า สองท่านนี้ อาจจะมีจุดมุ่งหมายตรงกัน อย่างหนึ่งคือ มุ่งที่จะฟื้นฟูในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี แต่ของท่านหลวงวิจิตรนั้น ท่านเน้นไปในเรื่องของการปลุกใจให้รักชาติ... เพราะฉะนั้น นำหน้าในการที่สร้างบท นำหน้าในการที่จะแสดง รูปแบบในการแสดง มันก็จะเป็นอย่างหนึ่งอย่างที่เรารู้จักกันว่า เป็นละครประวัติศาสตร์หรืออะไรอย่างนี้ ส่วนของท่านอธิบดีชนิดนั้น ท่านเน้นในเรื่องของการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ซึ่งท่านเกรงว่าจะสูญหายไปถ้าเผื่อไม่ได้รับการถ่ายทอดที่ถูกต้อง...

นิตยา จามรมาน (สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2539) ได้เล่าความเปลี่ยนแปลงการจัดการแสดงในระบุนั้นว่า

...การแสดงเปลี่ยนไปจากบทละครของหลวงวิจิตร บางเรื่องก็แต่งขึ้นใหม่ เช่น นำบทพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 6 เรื่องสาวิตรี หรือละครดึกดำบรรพ์ กรุงเทพฯชมทวีป นั้น นำเอาของเก่ามาเล่น เรื่องที่แต่งบทใหม่จริง ๆ คือ พญาผานอง ส่วนเรื่องที่มาประชุมกัน แล้วเอาเค้าเรื่องเก่ามาแต่งใหม่คือเรื่อง รถมเสน มโนราห์...ถือว่าเป็นการพัฒนาเพราะเอาบทละครเก่ามา แล้วตัดคำให้มันกระชับ เพื่อให้เป็นที่สนใจพอใจของคนดู...

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่าในยุคของนายชนิด อยู่โพธิ์ นั้น ได้เปลี่ยนแปลงแนวความคิดจากการนำบทละครปลุกใจมาแสดงแต่เพียงอย่างเดียว ยังเพิ่มเติมและปรับบทละครเก่า "ของใหม่" และ "ของเก่า" นี้ เสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2539) เล่าเพิ่มเติมว่า

...แปลกกว่ากันมาก หลวงวิจิตรจะสร้างของใหม่เข้ามาเทียบ คือสร้างละครขึ้นมา แล้ว เอามารำนิตๆ หน่อย ๆ ไปใส่ เช่น ละครมหาเทวี ซึ่งเป็นละครรำ ส่วน ท่านธนิศท่านก็จะเป็นผู้พื้น หมายความว่า เอารามเกียรติเป็นหลัก มีละครนอก ละครใน ซึ่งจะพื้นของเก่าแต่ปรับให้เข้ากับยุคสมัย เช่น มีระบบแสง เสียง ซึ่งตอนนั้น เทคโนโลยียังไม่เจริญ ถ้าจะเทียบให้เห็นชัด คุณธนิศ จะดึงเอาของเก่าขึ้นมา แต่ หลวงวิจิตรท่านเอาของเก่าตั้งของใหม่เทียบ ของเก่าจึงไม่ได้ถูกรื้อพื้นมากมาย ในสมัยนั้น...

2. รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูนาฏศิลป์และดนตรี ในยุคของนายธนิศ อยู่โพธิ์นั้น จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ได้ยกย่องนายธนิศ อยู่โพธิ์ ในแง่ของการ "รักษาของเก่า" อาทิ จำเริญ พุทธประดับ ศิลปินแห่งชาติ (สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2539) ให้ความเห็นว่า

...ยุคท่านอธิบดีธนิศ ใครมาก็ไม่เท่า ทางด้านโขนละครนี้ ทางด้านรักษาของเก่า ทางด้านรักษาวัฒนธรรม รวมไปถึงการเผยแพร่ไปต่างประเทศ แล้วแลกเปลี่ยน วัฒนธรรมจากต่างประเทศ กับประเทศไทย...

เสรี หวังในธรรม ((สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2539) เน้นว่า การ รักษาของเก่า นั้น อาจารย์ธนิศ อยู่โพธิ์ ต้องศึกษาให้ครบเสียก่อนแล้วจึงประยุกต์หรือดัดแปลง พัฒนาต่อไป ดังข้อคิดเห็นของท่านจากการสัมภาษณ์ว่า

...ถ้าศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปกรรมในด้านสังคีตศิลป์นั้น หัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญมากจะอยู่ในยุคนายธนิศ อยู่โพธิ์ ท่านจะทำได้มากเพราะ (1) ท่านอยู่ยาวนาน (2) ท่านสัมผัสมาทุกสเต็ม ท่านเป็นตั้งแต่สมัยนึ่งรู้ทันลึกหนาบาง และเป็นคนศึกษาของเก่าอย่างคนสมัยใหม่ ท่านไม่มั่งงาย เพราะฉะนั้นหลาย ๆ อย่าง เราจะเห็นว่าท่านปล่อยโขนตอนต้นรัง ก็ปล่อยครูให้ถอนไป ทำ 1, 2, 3, 4, 5, 6 ถอนกันตั้ง 1 ชั่วโมง หลังๆ จึงตัดลง เอาทำ 1 ชั่วโมงไปทำ 4 เหตุนี้เองท่านจึงเป็นนักพัฒนาที่เก่ง ท่านจะศึกษาให้ครบเสียก่อน แล้วความยาวท่านจึงตัดลง ผมเอง

ก็ใช้ชีวิตนี้เหมือนกัน คือให้เขาทำกันเสียก่อนแล้วเราก็ก้าวเข้าไปแทรก ไม่ใช่ไปบงการว่าเอาท่า 1 ท่า 5 ท่า 7 อย่างนี้ไม่เอา ลองให้เขาทำกันดูเสียก่อนแล้วเราก็กสังเกตเช่น จับพิภพนี้ จะตีกัน 1 ชั่วโมง เราจะบอกว่าจุดนี้ทันสมัยเอาไว้ และที่ซำหนักก็ตัดออกไป นี่คือทฤษฎี คุณธนิต...

นิตยา จามรมาน (สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2539) เล่าเพิ่มเติมว่า

...แล้วมีการปลุกฝังมา ในสมัยของคุณธนิตนี้มีการปลุกฝังในเรื่องของมรดกวัฒนธรรมจริง ๆ แต่ในสมัยของคุณหลวงวิจิตรนั้น ท่านเริ่มเพียงแต่เริ่มที่จะให้คนรู้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ก็ยังไม่ทุ่มลงไปเต็มที่ ไม่ว่าจะกฎเกณฑ์ ไม่วางระบบอะไรที่มันยาก...

นอกจากแนวคิดหลักและพื้นที่แล้ว การปรับวิธีการแสดงให้สมัยใหม่ มีฉากพร้อม แสงสี เสียงและความทันสมัยอันยังเป็นสิ่งที่ควรจะนำมากล่าว ณ ที่นี้ ดังที่ จำเรียง พุฒประดับ (สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2539) เล่าว่า

...นอกจากท่านทำเลละครแล้ว สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ฉาก แสง สี ต้องสวยด้วย ท่านชมครุโหมตมาก ตอนไหนชมดี ๆ อย่างกับดี ๆ เพรชพลอย... โจนตอนหนุมาน เผากรุงลงกา ไอ้โห ไฟลุกพริบ ๆ ยิ่งกับไฟลุกจริง ๆ คุณโหมตนี้เป็นสถาปนิกชั้นยอดเลย...

สถาพร สันทอง (สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2539) ได้เล่าความทรงจำว่า

...มีการพัฒนาขึ้นเยอะ ตั้งแต่การจัดท่าบท บทก็มีความกระชับ มีโคลงแม่จิ้งของเรื่อง มีอะไรต่ออะไร แล้วฉากก็วิจิตรพิสดารมาก แล้วสมัยนั้น ครุโหมตทำ เพราะฉะนั้นเรียกว่ามันเป็นสุดยอดของทุกอย่าง คือศิลปะการออกท่ารำก็สวยงาม เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายก็ดีขึ้น คือครุชินจะทำ แม้แต่ดนตรีทุกอย่างดีหมด มีการเตรียมงาน มีการวางรูปแบบกันไว้ แต่ละอย่าง ทำให้มันดี...

คุณครูจีน ในที่นี้คือ คุณหญิงจีน ศิลปินรณรงค์ ศิลปินแห่งชาติ สาขา
ศิลปการแสดง (ดนตรีไทย) ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของกรมศิลปากรคนหนึ่งในยุคนั้น

ครูโหมค ในที่นี้ คือ นายโหมค ว่องสวัสดิ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขา
ทัศนศิลป์ (จิตรกรรม)

สถาพร สนทอง ได้เน้นเรื่อง "การเตรียมงาน มีการวางรูปแบบ" ซึ่งตรงกับ
คำบอกเล่าของอาจารย์จิรัส อัจฉรงค์ (สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2539) อดีตผู้เชี่ยวชาญดนตรี
ไทยของกรมศิลปากร ท่านเล่าว่า

...ตอนซ้อม ถ้าไม่เรียบจริง ๆ ทั้งร้อง ทั้งรำ ทั้งละคร ทั้งฉาก ถ้าไม่เรียบ
จริงๆ ไม่มีทางออกไปได้เลย ไม่ใช่ซ้อมเช้าเล่นเย็น ซ้อมวันนี้ เล่นพรุ่งนี้ ไม่มีทาง
ดูกระทิงฉาก ใครจัดฉาก โหนโพล่น้ำมาดูซิ นี่ใครเป็นคนรับรอง ก็ว่ามา ผมจำได้
เวลาซ้อมก็มีผู้เชี่ยวชาญพร้อม อาจารย์มนตรี หม่อมมณีฯ ครูละมุน ต้องพร้อมหมด...

3. การปรับรูปแบบของการแสดงนาฏศิลป์และดนตรีในสมัยนั้น อธิบดีกรม
ศิลปากร นายชนิด อยู่โพธิ์ ท่านมีผู้ช่วยสำคัญหลายท่าน คือ ครูมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ
ผู้บรรจเพลง แต่งเพลง และควบคุมดุริยางค์ไทยทั้งหมด ส่วนทางด้านนาฏศิลป์ ท่านมีผู้เชี่ยวชาญ
ที่ให้คำปรึกษาและควบคุมการฝึกซ้อม อาทิ หม่อมมณีฯ สนิทวงศ์เสนี, ครูสุภลักษณ์ ภทรนาวิก
ครูมัลลีย์ คงประภักดิ์ ครูละมุน ยมะคุปต์ ครูผัน โมรากุล และครูสอาด แสงสว่าง เป็นต้น
รูปแบบการจัดการแสดง ปรับหลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น การแสดงมีหลายชุด ทั้งชุดครู และชุด
นักเรียน ปราวณี สภาราญวงศ์ (สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2539) เล่าว่ามีการแสดงต้องมีทั้งชุดครู
และนักเรียน ทั้งนี้มีเหตุผลว่า

...จุดประสงค์ของผู้ใหญ่ เห็นท่านพูดกัน บางทีเราสอนไม่เต็มที่ เด็กไม่สามารถ
จะสัมผัสอารมณ์ของครูผู้สอนได้ว่า จะถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก บทบาทตัวละครเหล่านี้
เพราะฉะนั้นก็ให้เด็กได้มีโอกาสดูครูเล่น และในขณะที่เดียวกัน เด็กจะได้รับความรู้
นั้น มาฝึกฝนฝีมือ แล้วก็แสดงด้วยตัวของตัวเองด้วย เพราะทำเป็นชุดผู้ใหญ่ ชุดเด็ก

พอต่อมาก็ทำเป็นชุดผสม บางทีทำสามชุด อีกชุดหนึ่งเป็นชุดผสมระหว่าง
เด็กกับผู้ใหญ่ แม้แต่งดนตรีอะไรก็เช่นกัน...

ด้วยเหตุนี้ ถ้าเปิดสุจิตนาการแสดงโขน ละครในช่วงนี้ จะเห็นว่า
รายชื่อผู้แสดงปรากฏจำนวนทั้งครูและนักเรียนจะมีจำนวนมาก บางครั้งถึง 300 คน นักเรียน
ได้มีโอกาสแสดงทุกคน

ส่วนการปรับวิธีการแสดงอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากจนถึงปัจจุบันคือ
การแทรกระบำต่าง ๆ ไว้ในเนื้อเรื่อง ซึ่งทำให้ ครูมนตรี ตราโมท ผู้แต่งเพลงระบำ ได้
ชื่อว่าเป็น "เจ้าแห่งเพลงระบำ" ดังคำบอกเล่าของท่านผู้เชี่ยวชาญหลายท่านที่เล่าว่า

...วิธีของคุณธนิศ ร่วมกับอาจารย์มนตรี ซึ่งร่วมกันพัฒนาโดยมีระบำแทรกอยู่ทุก ๆ
เรื่อง เช่น เอาเรื่องอุษุมมาเล่น ก็ให้ทำระบำจันทราหัตถ์ คุณธนิศ ให้อาจารย์มนตรี
ท่านแต่งใหม่ว่า หน้าร้อนทินกรเจ็ดแจ่มแอร่มศรี ซึ่งแต่งตามเทศกาล เพราะเรา
เปิดเล่นในฤดูร้อน ส่วนเรื่องกรุงพาดชมทวีป ก็ให้อาจารย์มนตรี ท่านแต่งเป็นระบำ
นันทอุทยานแทรกไว้ นอกจากนั้น ในเรื่องอิเหนา เป็นระบำเทพบันเทิง เมื่อเอา
เรื่องสุวรรณหงส์มาเล่น ตอนชมกั๊ก ก็แต่งเป็นระบำนพรัตน์ขึ้นมา...

การสร้างและแทรกระบำเข้าไปในละครนั้น ทำให้เด็กนักเรียนได้
มีโอกาสแสดงร่วมด้วย เป็นการฝึกเด็กไปด้วย เรื่องการเพิ่มระบำเข้าไปนี้ สถาพร สุนทอง
(สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2539) อธิบายเพิ่มเติมว่า

...มีละครออกมาทุกรูปแบบ วิวัฒนาการของการออกแบบทำรำก็ดี เพลงระบำอะไร
ต่อมืออะไรที่หอมดนตรีแต่ง นี้ก็ท่านก็เล่าให้ฟังว่า ทั้งแต่งด้วยความเต็มใจ และแต่งด้วย
การถูกบังคับว่าตรงนั้นตรงนี้ต้องมีระบำ เพราะว่าละครสมัยก่อนไม่มี เพราะฉะนั้น
ระบำต่าง ๆ ที่เราทำทุกวันนี้ เกิดจากละครทั้งนั้น ถ้าเราไม่มีละครใหม่ ก็จะไม่
มีระบำใหม่ อย่างระบำนพรัตน์ เกิดจากละครเรื่องสุวรรณหงส์ ระบำม่านมวงเกิด
จาก สมิงพระรามอาสา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นวิธีการพัฒนาละครที่ถูกต้อง โดยอิงข้อมูล
หลักฐาน และระเบียบประเพณีของการละครไว้ทุกอย่าง...

สถาพร สนทอง (สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2539) ยืนยันว่า แม้จะมีการปรับปรุงรูปแบบ แต่ก็ยังมีระเบียบประเพณีของการละครไว้ทุกประการ

4. โรงเรียนสังคีตศิลป์ ในยุค นายธนิต อยู่โพธิ์ นั้น ท่านผู้เชี่ยวชาญและศิษย์เก่าได้ทบทวนความทรงจำและมีประเด็นสำคัญที่น่าจะหยิบยกมาอภิปราย ณ ที่นี้ หลายประเด็นด้วยกัน ประเด็นหนึ่งที่พูดกันมาก คือ การแก้คำกล่าวหาเรื่อง "การเต้นกินรำกิน" ซึ่ง ปรากฏสารานุกรม (สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2539) ให้ความเห็นว่า

...ตอนนั้น ต้องยอมรับว่า แม้จะมีการปรับปรุงเกี่ยวกับเรื่องการเรียนการสอนทางวิชานาฏศิลป์ ในความรู้สึกขณะนั้นเข้มขันทั้งด้านวิชาสามัญ ทั้งด้านวิชาศิลปะ เพื่อไม่ให้เหนื่อยหอบ ให้พ้นจากคำกล่าวหาที่เรียกว่า เต้นกินรำกิน...หาเลี้ยงตัวด้วยการใช้วิชาชีพเป็นหลักสำคัญอย่างเดียว ความคิด ความอ่าน ความทันสมัย อะไรต่าง ๆ นี้ ถูกเหยียดหยามว่า คงไม่มีหรือมีน้อย แล้วกว่าเราจะฟันฝ่าตรงจุดนี้มา ใช้เวลานานที่จะประกาศให้ทั่วประเทศเขาทราบว่า โรงเรียนนาฏศิลป์นั้น ได้สอนทั้งด้านวิชาสามัญ วิชาศิลปะ และตอนหลังก็ได้เพิ่มวิชาการศึกษาเข้าไป ใช้เวลานานพอสมควร...

การยกฐานะให้พ้นจากคำกล่าวหาที่เรียกว่า "เต้นกินรำกิน" วิธีหนึ่งคือเพิ่มหลักสูตรวิชาครู และให้มีวุฒิครูกำกับความเป็นศิลปินเข้าไปด้วย สถาพร สนทอง (สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2539) เล่าว่า

...แนวความคิดของท่านอธิบดีธนิต ที่ท่านพัฒนาสถาบันนี้ขึ้นมา คิดว่าท่านคงต้องการให้เป็นทั้งครู เป็นทั้งศิลปิน เพราะว่าการเป็นครูโดยที่ไม่มีความเป็นศิลปินอยู่ มันทำไม่ได้สำหรับโรงเรียนศิลปะ คือจากประสบการณ์ที่ท่านให้เราเล่นละครมา ทำอะไร มันเป็นการเก็บประสบการณ์ เก็บความชำนาญเอาไว้ จนกระทั่งที่เราไม่สามารถจะแสดงได้แล้ว เราก็จะถ่ายทอด เพราะฉะนั้น สิ่งที่วิทยาลัยกำหนดให้ในสมัยนั้นก็คือ ต้องเรียนวิชาครู เรียนวิธีการถ่ายทอด เรียนประวัติของศิลปะ เรียนประวัติทางด้านการฝึกสอน การถ่ายทอด จิตวิทยา ต้องเรียนหมด...

ส่วนกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น เสรี หวังในธรรม (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2539) เล่าเพิ่มเติมในด้านของกิจกรรมในหลักสูตร และความผูกพันระหว่างศิษย์กับครูว่า

...กิจกรรมในหลักสูตรค่อนข้างสมบูรณ์ เพราะมีเวลามาก ครูถ่ายทอด ผมอยากเปรียบว่ายุคที่ผมเรียนในวิทยาลัยนาฏศิลป์ เหมือนเรียนในสำนักศิลปะปาโมกข์ คือจะอยู่ในสายตาครูตลอดทั้งวัน สอนก็สอน เวลาครูไปเล่นเราก็ตามไปด้วยไปนั่งดู เวลาเราไปเล่นครูก็จะตามไปสอน คอบบอกคอยเสียมกันตลอดเวลา ในยุคนั้น ผมรู้สึกว่าการผูกพันระหว่างครูกับศิษย์ โดยเฉพาะทางนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ค่อนข้างมาก ผูกพันกันมากจน ชนิดที่ว่าครูกับศิษย์ ศิษย์กับครู เป็นพ้องกับลูก เป็นลูกกับพ้องกัน แต่ในระยะหลัง รู้สึกว่าจะสูญหายไปมาก แทบจะไม่เหลือ...

คำว่า "สำนักศิลปะปาโมกข์" นี้ รวมทั้งเรื่อง "ความผูกพันของครูและศิษย์" นั้น น่าจะเป็นจุดยืนของสถาบันการศึกษาแห่งนี้ ทั้งนี้เพราะในเรื่องของ "กระบวนการเรียนการสอน" ของสถาบันแห่งนี้ จะเป็นลักษณะการเรียนการสอนแบบ "ไทยโบราณ" การสอนแบบถ่ายทอดวิชาเฉพาะ บางครั้งการถ่ายทอดจะเป็นลักษณะ "ตัวต่อตัว" อันเป็นหนทางไปสู่ความ "ผูกพัน" ระหว่าง "ครูกับลูกศิษย์" ซึ่งมักไม่ค่อยเกิดในสถาบันการศึกษาอื่น นอกจาก "สำนักศิลปะปาโมกข์" แห่งนี้

4.4.7 โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร (พ.ศ.2497- พ.ศ.2504)

องค์การนาฏดุริยางคศิลป์

เมื่อโรงเรียนนาฏศิลป์สามารถผลิตศิลปินทางนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์เพิ่มมากขึ้น ดังที่ไต้กล่าวมาแล้วนั้น กรมศิลปากร (ขณะนั้นขึ้นอยู่กับกระทรวงวัฒนธรรม) ได้เลือกคัดผู้มี

คำว่า "องค์การนาฏดุริยางคศิลป์" สอดคล้องตามต้นฉบับเดิม

ฝีมือเข้ารับราชการในกรมศิลปากร แต่อัตราในกรมศิลปากรมีจำกัด ผู้สำเร็จการศึกษาจึงไปสอบเข้ารับราชการในตำแหน่งครูตามที่ต่าง ๆ และเมื่อจำนวนผู้สำเร็จการศึกษามีมากขึ้น นายธนิต อยู่โพธิ์ จึงได้ดำริจัดตั้งองค์การนาฏดุริยางคศิลป์ขึ้น

ดังนั้น เมื่อ พ.ศ. 2497 เมื่อทางรัฐบาลเห็นความสำคัญของนาฏศิลป์ คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์ของไทยเป็นศิลปะที่เชิดชูวัฒนธรรมของชาติ ตามที่ได้มีการเสนอผลงานและกิจกรรมต่าง ๆ และมีความเห็นว่าสมควรที่จะฟื้นฟูและบำรุงรักษาไว้มิให้เสื่อมสูญ และศิลปินผู้แสดงก็สมควรจะได้รับการส่งเสริมให้มีฐานะดี และทรงไว้ซึ่งเกียรติภูมิสมกับที่เป็นผู้รักษาศิลปะของชาติ จึงได้ตราพระราชกฤษฎีกา จัดตั้ง องค์การนาฏดุริยางคศิลป์ ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2497 ในมาตรา 6 ได้ระบุวัตถุประสงค์ขององค์การนี้ว่า (ราชกิจจานุเบกษา, 2497: 74-84)

1. ฟื้นฟู บำรุง รักษา นาฏศิลป์ คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ของไทย และจัดทำสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่การมหรสพเพื่อให้ถูกต้องตามแบบแผน และเพื่อเป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรมของชาติ
2. ผดุง ส่งเสริมฐานะและเกียรติศักดิ์ของนาฏศิลปิน คีตศิลปิน และดุริยางคศิลปิน
3. จัดให้มีการแสดงละคร ฟ้อนรำ ขับร้อง ดนตรี เพื่อเผยแพร่ เพื่อความบันเทิงแก่ประชาชน หรือเพื่อหารายได้ ทั้งนี้ ตลอดจนการถ่ายทำ และฉายภาพยนตร์ เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติ
4. จัดดำเนินการใด ๆ อันนำมาซึ่งความเจริญแก่กิจการขององค์การ...

องค์การนาฏดุริยางคศิลป์ ได้ดำเนินการจัดการแสดงและรับงานแสดง มีรายได้เป็นทุนโดยมิต้องรบกวนงบประมาณแผ่นดินตลอดมาระยะหนึ่ง องค์การนาฏดุริยางคศิลป์มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับโรงเรียนนาฏศิลป์ในแง่ของการฟื้นฟูศิลปะและวัฒนธรรมของชาติและรองรับผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนาฏศิลป์ ซึ่งนายธนิต อยู่โพธิ์ (2536: 20) กล่าวว่า "เป็นสถาบันช่วยพยุงส่งเสริมให้ศิลปินที่กรมศิลปากรผลิตออกได้อิงอาศัยอีกหน่อหนึ่ง ก็อาจช่วยส่งเสริมกำลังใจและเป็นศูนย์ผดุงฐานะศิลปินตามควร" องค์การนาฏดุริยางคศิลป์ได้ถูกยุบเลิกไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารงานกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2504

ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารราชการกรมศิลปากรในปี พ.ศ.2504 โรงเรียนนาฏศิลป์ได้มีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรโรงเรียนวิสามนัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดหลักการศึกษาเป็น 2 ภาค คือ

1. ภาควิชาการ (Academic)
2. ภาคศิลปะ (Technical Subject)

ความมุ่งหมายทั่วไปของโรงเรียนนาฏศิลป์ จากประกาศหลักการศึกษาของโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร วันที่ 20 สิงหาคม 2502 มีดังนี้

1. เพื่อเป็นที่ศึกษาวิชานาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์
2. เพื่อบำรุง รักษา และเผยแพร่ นาฏศิลป์ของชาติ
3. เพื่ออบรมให้เกิดความซาบซึ้ง ในคุณค่าของศิลปะประจำชาติ อันเป็นทางนำไปสู่การปลูกฝังรสนิยมแก่เด็กได้ตามความเหมาะสม
4. เพื่อให้รู้จักนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ ไปใช้ให้สัมพันธ์ กับวิชาการ
5. เพื่อให้มีความรู้ในด้านวิชาการตามหลักสูตรวิสามนัญศึกษาของ กระทรวงศึกษาธิการ
6. เพื่อเป็นแหล่งผลิตครูที่มีความสามารถทางนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์

หลักสูตรภาควิชานั้น โรงเรียนได้ดำเนินการสอนตามหลักสูตรประมวล การสอนฝ่ายวิชาการ (Academic) ของกระทรวงศึกษาธิการ เว้นแต่ 5 วิชา คือ วิทยาศาสตร์ พลศึกษา อนุภาษา และลูกเสือในมัธยมต้น และเว้นวิชาคณิตศาสตร์อีก 1 วิชา ในชั้นมัธยมศึกษา ตอนปลาย (ศธ.0701.37/58[10] เรื่อง กระทรวงกลาโหมขอทราบหลักสูตรการศึกษาของ วิทยาลัยในสาขาวิชาต่าง ๆ และรายชื่อนักศึกษา หรือนิสิตที่เรียนสำเร็จตามหลักสูตรของวิทยาลัย ที่มีมาตรฐานชั้นปริญญา อนุปริญญาหรือเทียบเท่า)

4.4.8 โรงเรียนนาฏศิลป์ พ.ศ.2502

ก่อนที่จะมีการประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 โรงเรียนนาฏศิลป์ได้ขออนุมัติการเทียบวิทยฐานะของผู้สำเร็จวิชานาฏศิลป์ขั้นต้นแล้ว โดยที่กระทรวงศึกษาธิการได้ตอบรับรองการขอเทียบหลักสูตรและวิทยฐานะ โดยหนังสือที่ 3654/2490 ลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2490 (ศธ.0701.37/6[3] เรื่อง หลักสูตรและวิทยฐานะของโรงเรียนนาฏศิลป์) ว่า "ผู้สำเร็จนาฏศิลป์ขั้นต้นปีที่ 6 ของโรงเรียนนาฏศิลป์ มีวิทยฐานะเทียบเท่าผู้ที่สำเร็จประโยคอาชีวชั้นกลางของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเทียบเท่าประโยคมัธยมศึกษาปีที่ 6"

ส่วนการเทียบวิทยฐานะนาฏศิลป์ชั้นกลางและนาฏศิลป์ขั้นสูงนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้ส่งหนังสือที่ 361/2499 ลงวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2499 ได้อนุมัติให้ผู้สำเร็จวิชานาฏศิลป์ชั้นกลางเทียบเท่ากับประกาศนียบัตรครูประถมการช่าง (ป.ป.ช) ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลว่าผู้ที่สำเร็จชั้นกลางของโรงเรียนนี้ มีระยะเวลาศึกษา 9 ปี และมีหลักสูตรและวิธีการศึกษาล้าหลังกับหลักสูตรและวิธีการศึกษาของโรงเรียนครูประถมเพาะช่าง (ป.ป.ช.) และได้อนุมัติให้ผู้สำเร็จวิชานาฏศิลป์ขั้นสูงเทียบเท่ากับประกาศนียบัตรครูมัธยมศึกษาการช่าง (ป.ม.ช.) อีกด้วย

วิวัฒนาการของโรงเรียนนาฏศิลป์ช่วงนี้ หลังจากที่ได้รับการเทียบวิทยฐานะทุกระดับแล้ว โรงเรียนได้ปรับปรุงงานของโรงเรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ กิจกรรมที่เด่นมากกิจกรรมหนึ่งของโรงเรียนคือ การจัดพิธีไหว้ครูประจำปี 2502 คือ พิธีไหว้ครูสามัญและพิธีไหว้ครูทางนาฏศิลป์ คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์ ซึ่งได้มีการเผยแพร่พิธีดังกล่าวทางวิทยุกระจายเสียงและลงข่าวหนังสือพิมพ์หลายฉบับ (ศธ. 0701.37/57[13] เรื่อง ผลงานของโรงเรียนนาฏศิลป์ ในระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2502 - 31 มีนาคม 2503)

การบริหารการสอนของโรงเรียน โดยการส่งนักเรียนไปฝึกสอนในช่วงนี้น่าจะเป็นเหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่น่าจะนำมาวิเคราะห์ห่อภิปราย เพราะนักเรียนฝึกสอนมีความรู้ความสามารถ ฝึกสอนได้ทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะด้านนาฏศิลป์ คีตศิลป์และดุริยางคศิลป์ ทั้งในระดับชั้นกลางปีที่ 3 และชั้นสูงปีที่ 2 แต่มาในระยะหลัง โรงเรียนนาฏศิลป์(เมื่อเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์) ได้ส่งนักเรียนไปฝึกสอนเฉพาะวิชานาฏศิลป์ คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์เท่านั้น ไม่ได้ทำการฝึกสอนวิชาสามัญ โดยจัดให้เฉพาะนักเรียนชั้นสูงปีที่ 2 ที่มีโอกาสออกฝึกสอน แต่นักเรียนชั้นกลางปีที่ 3 ไม่ได้ออกฝึกสอน ในส่วนของการฝึกสอนนี้ โรงเรียนได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ว่า

...(ก) เพื่อฝึกหัดให้นักเรียนได้เป็นศิลปินของชาติ ในอันที่จะผดุงรักษาแบบแผนมาตรฐานศิลปะทางนาฏศิลป์ ดนตรีศิลป์ และตรียางคศิลป์ไทยไว้ให้มั่นคง เพื่อให้ได้รับการบ่งบองเช่นศิลปินในต่างประเทศ

(ข) เพื่อฝึกหัดอบรมให้นักเรียนได้เป็นครูศิลปะ ในอันที่จะนำความรู้ที่ได้ศึกษา มาเผยแพร่ด้วยการสอน

(ค) รู้จักนำวิชาศิลปะไปใช้ให้สัมพันธ์กับวิชาการต่าง ๆ...

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า นักเรียนนาฏศิลป์ มีความรู้ ความสามารถในการฝึกสอนให้แก่นักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีตามข้อ(ข) และข้อ(ค) และสามารถนำความรู้ทางด้านศิลปะไปใช้ให้สัมพันธ์กับวิชาการต่าง ๆ ได้ด้วย โดยเฉพาะด้านหลักภาษาไทย วรรณคดี ประวัติวรรณคดี และวิชาสังคมศึกษา ทำให้นักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ ได้รับความรู้ด้านศิลปะควบคู่ไปกับวิชาสามัญ เป็นผลให้เกิดความนิยม และเป็นที่ยอมรับของโรงเรียนต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงด้วย

ในปี พ.ศ. 2502 โรงเรียนได้ส่งนักเรียนฝึกหัดครูของโรงเรียนนาฏศิลป์ ออกฝึกสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ (ศธ.0701.37/57[15] เรื่อง ผลงานของโรงเรียนนาฏศิลป์ ในระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2502 - 31 มีนาคม 2503) คือ

โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา	3 คน
โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพิเศษ คลองจั่น	3 คน
โรงเรียนเตรียมสามพราน	1 คน
โรงเรียนสตรีวิทยา	3 คน
โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์	3 คน
โรงเรียนมัธยมสาธิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา	2 คน
โรงเรียนห้วยขวาง	3 คน
โรงเรียนสาธิต ปทุมวัน	4 คน
โรงเรียนประถมสาธิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา	2 คน
โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย	6 คน
โรงเรียนศึกษานารี	4 คน

โรงเรียนจิโนรส	3 คน
โรงเรียนสตรีมหาพฤฒาราม	4 คน
โรงเรียนศรีสุวิทย์	6 คน

โรงเรียนดังกล่าว นับว่าเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดี ตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบัน เมื่อศึกษาถึงขั้นตอนการเตรียมงานการส่งนักเรียนไปฝึกสอนนั้น โรงเรียนได้มีการเตรียมงาน (ศธ.0701.37/57[15-17] เรื่อง ผลงานของโรงเรียนนาฏศิลป์ ในระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2502 - 31 มีนาคม 2503) พอสรุปได้ดังนี้

1. ติดต่อผู้เชี่ยวชาญการศึกษามาอบรมนักเรียนก่อนออกทำการฝึกสอน 3 ครั้ง อาจารย์ใหญ่อบรมเอง 6 ครั้ง
 2. ติดต่อศึกษานิเทศก์ กรมวิสามัญศึกษา มาทำการปรุมนิเทศเกี่ยวกับปัญหาทั่ว ๆ ไป ก่อนออกฝึกสอน 2 ครั้ง รวมทั้งชี้แจงวัตถุประสงค์ในหลักสูตรวิชานาฏศิลป์ คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์เกี่ยวกับวิชาสามัญ ปรากฏผลเป็นที่พอใจกับนักเรียนฝึกหัดครูเป็นอย่างดี ทั้งหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมวิสามัญศึกษาได้ทำเอกสาร เรื่อง "การสอนภาษาไทยสัมพันธ์กับนาฏศิลป์ อย่างไร" ให้กับโรงเรียน 100 ชุด เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าเป็นการเตรียมตัวก่อนออกฝึกสอน
 3. ออกทำการสังเกตการสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ 7 แห่ง คือ
 - วิทยาลัยครูพระนคร (บางเขน)
 - โรงเรียนสาธิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน
 - โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
 - โรงเรียนประถมสาธิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร
 - โรงเรียนมัธยมสาธิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร
 - โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์
 - โรงเรียนวัดชนะสงคราม
- หลังจากนั้น ให้นักเรียนทำรายงานผลของการออกสังเกตการสอนดังกล่าว

สิ่งที่น่าสังเกตคือการทำเอกสารเรื่อง "การสอนภาษาไทยสัมพันธ์กับนาฏศิลป์อย่างไร" เพื่อให้ให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าเป็นการเตรียมตัวก่อนออกฝึกสอนนั้น เป็นตัวอย่างหนึ่งที่จะสนองวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ที่ว่า "รู้จักนำวิชาศิลปะไปใช้ให้สัมพันธ์กับวิชาการต่าง ๆ" แต่สำหรับการสังเกตการสอนก่อนการไปฝึกสอนนั้น จากหลักฐานไม่ได้บอกไว้ว่าสังเกตการสอนวิชาอะไรบ้าง และต้องสังเกตกี่ครั้งจึงจะออกฝึกสอนได้

ขั้นตอนของการฝึกสอน อันเป็นหัวใจของวิชาชีพครู โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูศิลปะ เป็นขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง การที่จะถ่ายทอดนาฏศิลป์ คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์ ทยอยให้เป็นที่เข้าใจเพื่อจรรโลง หรือตำรงความเป็นไทยไว้นั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จัดดำเนินการได้ง่าย ๆ อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ ในหลักสูตรวิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบันจึงมีแต่การฝึกสอนเฉพาะด้านนาฏศิลป์ คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์ ขาดการฝึกสอนวิชาสามัญ ความรู้ที่จะต้องถ่ายทอดไปยังเยาวชนรุ่นหลังจึงค่อย ๆ น้อยลง ดังที่ปรากฏเป็นวิกฤตการณ์ในปัจจุบัน

ศิลปนิพนธ์

แนวคิดในเรื่องการผลิตตำราทางนาฏศิลป์และดนตรี เพื่อช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนตำรา ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจังเพราะในขณะนั้น ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นกำลังทางด้านนี้ มีเพียง 2 ท่าน คือ นายธนิต อยู่โพธิ์ และครูมนตรี ตราโมท เท่านั้น ดังนั้นเมื่อ พ.ศ.2502 โรงเรียนได้วางระเบียบว่าด้วยการเขียนศิลปนิพนธ์ เพิ่มเติมเข้าไปในหลักสูตรสำหรับนักเรียนที่จะจบหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลางปีที่ 3 และชั้นสูงปีที่ 2 โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ (ศธ.0701.37/7[18] เรื่อง ระเบียบการแต่งศิลปนิพนธ์)

- ...1. เพื่อให้นักเรียนที่จะจบหลักสูตรการศึกษาไปดำเนินชีวิตต่อไปได้ เป็นผู้ที่มีความรู้กว้างขวางออกไปจากที่ได้ศึกษามาแล้ว โดยการค้นคว้าไปตาม และใช้วิจารณ์พิจารณาของตนเองตลอดจนการประพันธ์
2. เพื่อเป็นหลักฐานว่า นักเรียนมีความรู้ความสามารถในอันที่จะช่วยสร้างสรรค์ และส่งเสริมศิลปะให้ก้าวหน้าสืบไปในอนาคต อันเป็นหน้าที่ซึ่งเป็นตัวอย่างแก่นักเรียนรุ่นหลัง ๆ ต่อไป
3. เพื่อให้บังเกิดหนังสือที่กล่าวด้วยศิลปะมีปริมาณเพิ่มขึ้น เป็นการช่วยเผยแพร่วิชานาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ให้กว้างขวางออกไป...

ทั้งนี้จากวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ เป็นการส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้และใช้
 วิจารณญาณของตนเองในการที่จะจบหลักสูตรการศึกษา ออกไปดำเนินชีวิตต่อไป ประกอบกับมีจุด
 มุ่งหมายให้ผู้เรียนมีความรู้กว้างขวางในวิชาศิลปะที่ได้เล่าเรียนมา จะได้ช่วยกันเผยแพร่ความรู้
 ต่อไป ในการวางระเบียบนี้ โรงเรียนได้วางหลักเกณฑ์ในการเขียนอธิบายรายละเอียด อาทิ
 สารัตถประโยชน์แห่งศิลปนิพนธ์ รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับส่วนต่าง ๆ ของศิลปนิพนธ์ เนื้อหา
 ของศิลปนิพนธ์ ส่วนวัสดุอุปกรณ์ การวางระเบียบนี้อยู่ในความดูแลของกรรมการที่ปรึกษาที่มีความ
 รู้ทางศิลปะและเคยปฏิบัติงานเขียนนี้มาแล้ว กรรมการคณะนี้จะได้รับการอบรมงานในหน้าที่ของ
 กรรมการชั้นหนึ่งก่อน การอบรมจะมีวิธีการให้คะแนน ต่อจากนั้น วิทยากรจะอบรมนักเรียนที่จะ
 ต้องเตรียมการเขียน แล้วแยกไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา

ผลที่ได้รับในปีการศึกษา 2502 นั้น คือโรงเรียนได้ทำராประกอบการศึกษา
 วิชาศิลปะสาขาต่าง ๆ จำนวน 47 เล่ม เป็นทำராเกี่ยวกับนาฏศิลป์โขน-ละคร 31 เล่ม
 ทำராเกี่ยวกับดุริยางค์-คีตศิลป์ไทย 12 เล่ม และดุริยางค์ คีตศิลป์สากล 4 เล่ม (ศธ.0701.
 37/57[17] เรื่อง ผลงานของโรงเรียนนาฏศิลป์ในระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2502 - 31
 มีนาคม 2503) ในปัจจุบันศิลปนิพนธ์ดังกล่าว ได้สูญหายไปหมด จนผู้วิจัยไม่สามารถนำมาศึกษา
 เพื่อประกอบการวิเคราะห์ได้

ในปี พ.ศ. 2502 ครูในโรงเรียนเริ่มได้รับทุนการศึกษาในด้านวิธีสอนภาษา
 อังกฤษ ๗ ประเทศออสเตรเลีย 1 ทุน และทุนรัฐบาลอินเดีย ในด้านนาฏศิลป์อินเดีย 1 ทุน
 โรงเรียนได้อบรมนักศึกษาลาว 5 คนเป็นระยะเวลา 2 เดือน รับแขกชาวต่างประเทศซึ่งมา
 เข้ามชมกิจการของโรงเรียน 13 ครั้ง นับเป็นการเริ่มต้นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับ
 ต่างประเทศได้อย่างดียิ่ง นอกเหนือจากการแสดงดนตรีและนาฏศิลป์รับพระราชอาคันตุกะ และ
 แขกวีรอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก (ศธ.0701.37/57[19-20] เรื่อง ผลงานของโรงเรียนนาฏศิลป์
 ในระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2502 - 31 มีนาคม 2503)

4.4.9 โรงเรียนนาฏศิลป์ในช่วงแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503

ในระยะเวลาแห่งการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของกรมศิลปากร โดย นายธนิต
 อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรนั้น ประวัติศาสตร์การศึกษาไทยได้บันทึกเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่ง

คือ การประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 โดยมีสาระสำคัญของแผนการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 มีแนวการจัดการตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 โดยยึดตามแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองของประเทศ แต่แผนการศึกษาแห่งชาติในฉบับนี้ มีประเด็นที่แตกต่างจากแผนการศึกษาแห่งชาติ ปีพุทธศักราช 2494 คือ อายุของเด็กที่ต้องเข้าเริ่มศึกษาเริ่มมีอายุน้อยลง ในระดับอนุบาลเริ่มเข้าเมื่ออายุ 3 ขวบ ส่วนในระดับประถมศึกษาเริ่มเข้าเมื่ออายุ 7 ขวบ และในแผนฉบับนี้พูดถึงการศึกษาของผู้ใหญ่เพื่อเปิดโอกาสให้แก่ผู้ด้อยโอกาสในตอนที่เด็กได้เข้ามาศึกษา
2. ประเด็นที่น่าสนใจคือในแผนฉบับนี้ พูดถึงเรื่องจิตใจเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นผลมาจากในช่วงปี พ.ศ. 2475 นั้น ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมาเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขของประเทศ ระบอบการปกครองนั้นล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด จนกระทั่งปี 2501 ยังมีการปฏิวัติอยู่ ชนชั้นปกครอง จึงใช้การศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมในด้านประชาธิปไตย จึงบรรจุนโยบายนี้ลงในแผนฉบับนี้
3. ประเด็นต่อมา ในแผนฉบับนี้ มีการพูดถึงเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากองค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติที่ได้ส่งผู้แทน และผู้เชี่ยวชาญมาช่วยเหลือปรับปรุงแก้ไขการศึกษาเมื่อปีพุทธศักราช 2491 อีกทั้งมีการขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น เป็นการเตรียมคนให้มีความรู้สูงขึ้น เพื่อรองรับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ และยังเน้นการผลิตบุคลากรเข้าสู่ระบบราชการ เพื่อให้ทันกับภาคเศรษฐกิจ ในการจัดการศึกษามีการจัดแบ่งการศึกษาออกเป็นสายสามัญและสายวิชาชีพก่อนข้างชัดเจนขึ้น ในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาเริ่มมีการจัดการศึกษาเพื่อการวิจัยซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากชาวตะวันตก เพราะช่วงนี้ นักศึกษาของไทยที่ได้รับทุนไปศึกษาต่างประเทศเริ่มกลับมา และเข้าสู่ระบบการศึกษา
4. ประเด็นสุดท้าย นโยบายการจัดการศึกษานั้นได้พูดถึงการจัดการศึกษาเพื่อให้คนที่อยู่ในสภาพซึ่งไม่อาจรับการศึกษาตามปกติ เช่น การศึกษาสงเคราะห์ชาวเขา การศึกษาของลูกชาวเรือ

จากแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับพุทธศักราช 2503 กรมศิลปากรจึงได้ปรับปรุงหลักสูตรวิชาศึกษานาฏศิลป์ พ.ศ.2503 ขึ้นใหม่ และได้ยกร่างหลักสูตรขยายการศึกษาไปจนถึงระดับปริญญาตรีศึกษานาฏศิลป์ (แต่ไม่ปรากฏว่ามีการเปิดสอน) ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ พอสรุบได้ดังนี้ (ศธ.0701.37/58[18,22] หลักสูตรสอนนาฏศิลป์ขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นสูง ของโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร)

... นาฏศิลป์ขั้นต้น กำหนด 6 ปี

ความมุ่งหมาย

หลักสูตรประกาศนียบัตรนาฏศิลป์ขั้นต้นเป็นหลักสูตรการเรียนต่อจากชั้นประถมปีที่ 4 มีกำหนด 6 ปี เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถในวิชาสามัญ และวิชาศิลปะ เพื่อที่จะออกไปประกอบอาชีพหรือการเตรียมตัวเข้าศึกษาต่อในนาฏศิลป์ขั้นกลาง และขั้นสูงต่อไป...

หลักสูตรนาฏศิลป์ขั้นกลาง กำหนด 3 ปี และนาฏศิลป์ขั้นสูง กำหนด 2 ปี

ความมุ่งหมาย

หลักสูตรประกาศนียบัตรนาฏศิลป์ขั้นกลางและนาฏศิลป์ขั้นสูง เป็นหลักสูตรเพื่อการฝึกหัดครู ต่อจากนาฏศิลป์ขั้นต้นปีที่ 6 และนาฏศิลป์ขั้นกลางปีที่ 3 ตามลำดับ โดยมีความมุ่งหมายให้บรรลุผลดังนี้

1. ให้เป็นผู้มีความรู้ดีในทางนาฏศิลป์, คีตศิลป์, และดุริยางคศิลป์ ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
2. ให้เป็นผู้รู้จักผูกตุงรักษาและเผยแพร่ศิลปประจำชาติโดยการจัดเก็บรักษาของศิลปกรรมตามแบบแผนเพื่อความเป็นศิลปินและครูศิลปิน
3. ให้เป็นผู้รู้จักคุณค่าของศิลปและวิเคราะห์ส่วนสำคัญของศิลปและสามารถนำไปใช้ให้เป็น
4. เพื่อให้มีความสามารถในการสอนศิลปทางด้านนาฏศิลป์, คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์ ตามขั้นพัฒนาการทางศิลปของเด็ก
5. เพื่อให้มีความสามารถในการนำศิลปไปใช้ให้สัมพันธ์กับวิชาการต่าง ๆ ตามหลักสูตรแผนใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ...

จากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลางและชั้นสูง ซึ่งยังเน้นการฝึกสอน เพื่อเป็นครูที่ดี โดยเน้นทั้งทางเทคนิควิธีสอน และการสอนศิลปะตามพัฒนาการทางศิลปะของเด็ก แสดงว่าได้มีการนำวิชาจิตวิทยาเข้ามาใช้ และยังเน้นความสามารถในการนำศิลปะไปใช้ให้สัมพันธ์ กับวิชาต่าง ๆ ตามหลักสูตรแผนใหม่ พ.ศ. 2503 ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในส่วนของความมุ่งหมายทั่วไปของโรงเรียนนาฏศิลป์ ใน พ.ศ. 2503 นี้ จะ สังเกตว่ามีความชัดเจนขึ้น ในด้านของสถาบันการผลิตครูทางนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ ที่มีความ สามารถ เป็นการปลูกฝังรสนิยมในเรื่องคุณค่าของนาฏศิลป์และดนตรีให้แก่เด็ก และเป็นการนำ วิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ไปใช้ให้สัมพันธ์กับวิชาการ และสำหรับการให้นักเรียนได้มีความรู้ ด้านวิชาการตามหลักสูตรวิชาสามัญศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ได้นำมาใช้เป็นความมุ่งหมาย หนึ่งของโรงเรียนด้วย

โรงเรียนนาฏศิลป์ พ.ศ. 2504

เมื่อ พ.ศ. 2504 กรมศิลปากรได้ออกพระราชบัญญัติตั้งกองศิลปศึกษา จากหนังสือ การจัดการศึกษาศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ ดนตรี และช่างศิลป์ (กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร, 2538: 5-6) ได้ระบุหน้าที่ความรับผิดชอบของกองศิลปศึกษาดังนี้

...กองศิลปศึกษามีหน้าที่ในการจัดการศึกษาอบรมและวิจัย เพื่อการอนุรักษ์ พัฒนา ทำนุบำรุง ส่งเสริมเผยแพร่วัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ ดนตรี ช่างศิลป์ไทยทั้งแบบ ประเพณี และแบบร่วมสมัย การให้บริการทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมแก่สังคม และชุมชน รวมทั้งควบคุมมาตรฐานการให้การศึกษอบรม ทั้งวิชาสามัญ วิชาการ ศึกษา และวิชาชีพพิเศษด้านนาฏศิลป์ ดนตรี และช่างศิลป์ของสถานศึกษาในสังกัด ซึ่ง ได้แก่ วิทยาลัยนาฏศิลป์และวิทยาลัยช่างศิลป์ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดย ดำเนินงานให้การศึกษอบรม วิชาสามัญ วิชาการศึกษา และวิชาชีพทางด้านศิลปะ ซึ่งการศึกษาวชิชาชีพทางด้านศิลปะได้แยกการศึกษาเป็น 2 ประเภท คือ

1. การศึกษาศิลปะด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ทั้งไทยและสากล

2. การศึกษาศิลปะด้านช่างศิลป์ เป็นการศึกษาวิชาศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ ทั้งศิลปะไทยแบบประเพณีและศิลปะร่วมสมัย...

นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้า รวบรวมหลักฐานทางศิลปะแต่ละสาขาในสมัยต่าง ๆ รวมทั้งศิลปะพื้นเมืองของแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อการทำงานอนุรักษ์รักษา ส่งเสริม เผยแพร่ศิลปวิทยาการและวัฒนธรรมของชาติสืบไป

การจัดการศึกษาทั้ง 2 ประเภทดังกล่าว มีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาดังนี้

1. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะ สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพ หรือศึกษาต่อ โดยมุ่งหมายให้ผู้เรียนฝึกทักษะความถนัด และพัฒนาความสามารถ ความสนใจเพื่อให้เกิดความชำนาญอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเองและสังคม
2. เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดสุนทรียภาพและจินตนาการ ตลอดจนรู้คุณค่าของ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และช่างศิลป์ เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของชาติ
3. เพื่อให้การศึกษาและฝึกอบรมงานช่างฝีมือต่างๆ ของไทย ส่งเสริมให้ผู้ใฝ่ใจรักในเชิงช่างได้ศึกษาเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ รวมทั้งเป็นการธำรงรักษาสืบทอดงานศิลปกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และผลิตช่างฝีมือของไทยที่มีคุณภาพไปใช้ประกอบอาชีพ สามารถให้บริการสังคม ประเทศชาติได้

ในส่วนของจุดมุ่งหมายข้อ 2 นั้น กองศิลปศึกษาได้ดูแลโรงเรียนนาฏศิลป์ ซึ่งแต่เดิมสังกัดกองการสังคีต ซึ่งในขณะนั้นโรงเรียนนาฏศิลป์มีเพียงแห่งเดียว โดยตั้งจุดมุ่งหมายของโรงเรียน (ศธ.0701.37/62 เรื่องการส่งมอบงานให้กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร) ดังนี้

- ...1. เพื่ออนุรักษ์รักษาและผดุงส่งเสริมศิลปและวิทยาการโดยเฉพาะ
2. เพื่อต่อต้านและตั้งรับกระแสแห่งศิลปวัฒนธรรมจากภายนอก ซึ่งกำลังท่วมท้นเข้ามาไม่ขาดสาย
3. เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นเอกราชทางศิลปะ และวัฒนธรรมของชาติให้มั่นคงถาวร

4. เพื่อเชิดชูไว้ซึ่งสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติ ที่เคยมีสมบัติทางศิลปอันสูงส่งของตนเองมาแต่เบื้องบรรพกาล
5. เพื่อเผยแพร่ศิลปและวิทยาการให้เข้าถึงประชาชน หรือให้ประชาชนเข้าถึงศิลปวิทยาการ
6. เพื่อหาวิธีชักจูงให้เกิดความรู้ ความนิยมทั้งในด้านการฝีมือและวิชาการของบรรดาศิลปินและผู้เชี่ยวชาญในวิทยาการสาขาต่าง ๆ เหล่านั้น ไปตามความประณีตของศิลปด้วย
7. เพื่อยกระดับทางจิตใจให้สูงขึ้นไปตาม อันเป็นการทำให้เกิดความเจริญทางจิตใจของประชาชนในชาติ
8. เพื่อปรับปรุงศิลปวิทยาการบางอย่าง
9. เพื่อสร้างวิทยาการขึ้นใหม่
10. เพื่อแก้ไขให้มีทางก้าวหน้า
11. เพื่อแสวงหาสัญลักษณ์อันเป็นเนื้อแท้ของไทยให้ปรากฏและเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายไปในนานาประเทศทั่วโลก

เสรี หวังในธรรม (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2539) กล่าวว่า การปรับปรุงศิลปวิทยาการขึ้นใหม่ คือ การผลิตตำรา และการแสวงหาสัญลักษณ์อันเป็นเนื้อหาของไทยนั้น หมายถึง การฟื้นฟูนาฏศิลป์และดนตรีราชสำนักนั่นเอง

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2503 โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ได้ดำเนินการจัดการศึกษาปลูกฝังและเผยแพร่เยาวชนของชาติในเรื่องของนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ มาอย่างต่อเนื่อง มีกิจกรรมเผยแพร่มากมาย ไม่สามารถยกตัวอย่างได้หมด นอกจากเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์เหตุการณ์หนึ่ง คือ พิธีไหว้ครูสามัญ และครูศิลปะของนักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ.2507 (ศธ.0701.37/80[6] เรื่องพิธีไหว้ครูสามัญและครูศิลปะของโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร) ดังข่าวที่ว่า

...ในพิธีไหว้ครูฝ่ายศิลปะของโรงเรียนนาฏศิลป์เมื่อวานนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงสิรินธร เทพรัตนราชสุดา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณวลัยลักษณ์ กับพระสหาย ร่วมชั้นเรียนในโรงเรียนจิตรลดาเข้าร่วมในพิธีไหว้ครูศิลปะและครอบในครั้งนี้ด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ เสด็จถึงพระอุโบสถบวรสถานสุทธาวาส (โบสถ์วัดพระแก้ววังหน้า) แล้ว พิธีไหว้ครูศิลปะได้เริ่มขึ้นเมื่อเวลา 10.00 น. นายอาคม สาขาคม ครูใหญ่ฝ่ายศิลปะเป็นประธานในพิธีไหว้ครูและครอบโขน ละคอน และในเวลาเดียวกันนี้ นายมนตรี ตราโมท ครูผู้ใหญและผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยได้เป็นประธานในพิธีไหว้ครูและครอบดนตรี ๗ หอประชุมโรงเรียนนาฏศิลป์ด้วย พิธีไหว้ครูของโรงเรียนนาฏศิลป์ได้ยุติลงเมื่อเวลา 13.00 น. ในงานนี้ได้มีข้าราชการ ครู และศิลปินของกรมศิลปากรไปร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก...

การที่ทั้งสองพระองค์เสด็จมาไหว้ครูศิลปะและครอบในครั้งนั้น เนื่องจากความสนพระทัย และทรงเรียนนาฏศิลป์ ดนตรี มาแต่ยังทรงพระเยาว์ที่โรงเรียนจิตรลดา กับทั้งได้ทรงร่วมแสดงในงานประจำปีของโรงเรียนอยู่เสมอ เพื่อความถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่โบราณในการเรียนศิลปะด้านนาฏศิลป์และดนตรี ทั้งสองพระองค์จึงเสด็จมาเข้าร่วมพิธีดังกล่าว การเสด็จครั้งนั้น ยังความปลื้มปิติยินดีให้แก่ศิลปิน ครู นักเรียน และบุคลากรของกรมศิลปากรโดยทั่วหน้าหาที่สุดมิได้ ทำให้วิชาการด้านนาฏศิลป์และดนตรี ได้เจริญรุ่งเรืองสืบมาจนทุกวันนี้ นอกจากนั้น การที่นาฏศิลป์และดนตรี มีความเจริญก้าวหน้ามาได้ ก็ด้วยความเอาพระทัยใส่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงอุปถัมภ์มาโดยตลอด (จาเรียง พุทธะดับ, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2539)

4.5 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร (พ.ศ.2515-2539)

วิวัฒนาการของโรงเรียนนาฏศิลป์ในช่วงต่อมา เป็นรอบต่อสำคัญต่อการยกฐานะของโรงเรียนนาฏศิลป์ สังกัดกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร เป็น "วิทยาลัยนาฏศิลป์" ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2515 โดยมีเหตุผลดังนี้ (ศธ.0701.37/97[3] เรื่อง โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ประวัติและความมุ่งหมาย)

...การศึกษาจากโรงเรียนนาฏศิลป์นับว่าได้ผลดีเป็นที่นิยมยินดีของประชาชน ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนที่มาสมัครสอบคัดเลือกเพื่อเข้าโรงเรียนนี้ ในปีหนึ่ง ๆ ไม่น้อยกว่า 700-800 คน ซึ่งโรงเรียนก็จะสามารถรับเข้าเรียนได้เพียง 1 ใน 4 ของจำนวนผู้สมัครเท่านั้น นักเรียนที่เรียนจบสำเร็จการศึกษาไปแล้ว ไม่ว่าจะในระดับนาฏศิลป์ชั้นกลาง หรือ นาฏศิลป์ชั้นสูง ปรากฏว่าสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษามาไปประกอบอาชีพได้ผลอย่างดียิ่ง ในทางความรู้ด้านวิชาสามัญก็มีได้น้อยหน้าโรงเรียนรัฐบาลแห่งอื่นในระดับเดียวกัน ในทางวิชาการศึกษา ก็ปรากฏว่านำไปใช้ในการประกอบอาชีพครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งกว่านั้น ในด้านความรู้ทางวิชาศิลป์ก็เป็นที่พอใจชื่นชมยินดีในวงงานด้วยกัน จึงเห็นสมควรยกฐานะโรงเรียนขึ้นเป็นวิทยาลัยเพื่อจะได้เป็นทางให้ขยายการดำเนินงานการศึกษาไปได้กว้างขวางยิ่งขึ้น สมกับที่เป็นสถานศึกษาแห่งเดียวของทางราชการ ซึ่งให้การศึกษาในด้านโขนละครคนดนตรี...

ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศยกฐานะโรงเรียนนาฏศิลป์เป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ (ศธ.0701.37/91[6] ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ยกฐานะโรงเรียนนาฏศิลป์เป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์) ความว่า

...ด้วยกระทรวงศึกษาธิการ พิจารณาเห็นสมควรยกฐานะโรงเรียนนาฏศิลป์ สังกัดกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร เป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ ฉะนั้นจึงให้โรงเรียนนาฏศิลป์เป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ สังกัดกองและกรมเดิม และให้เปิดการสอนถึงชั้นนาฏศิลป์ชั้นสูง

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2515...

ต่อจากนั้น กองศิลปศึกษา ได้ทำโครงการขยายสถานศึกษาออกไปสู่ภูมิภาคทั่วประเทศอีก 11 แห่ง รวมวิทยาลัยนาฏศิลป์ทั้งสิ้นจำนวน 12 แห่ง ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2514-2537 ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2535ก: 7)

1. วิทยาลัยนาฏศิลป์	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2477
2. วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่	จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2514

3. วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2521
4. วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2522
5. วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2522
6. วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2522
7. วิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2525
8. วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2526
9. วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2527
10. วิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุง จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2527
11. วิทยาลัยนาฏศิลป์สุพรรณบุรี จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2536
12. วิทยาลัยนาฏศิลป์นครราชสีมา จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2537

วิทยาลัยนาฏศิลป์ทั้ง 12 แห่งนี้ อยู่ในความรับผิดชอบของกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร ดังนั้น สถานศึกษาสังกัดกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร ทุกแห่งมีภาระหน้าที่หลักในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2535ก: 8)

1. เพื่อผลิตครู ศิลปิน และบุคลากรผู้ทำหน้าที่อนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรี
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ วิจัย ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์พัฒนา ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและพื้นบ้านด้านนาฏศิลป์ดนตรี
3. เพื่อให้บริการทางวิชาการด้านนาฏศิลป์ดนตรีแก่ชุมชนและสังคม
4. เพื่อให้วิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นหน่วยจัดการแสดงเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ด้านนาฏศิลป์ดนตรีของกรมศิลปากรทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 เป็นแผนการศึกษา ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษา และแนวนโยบายต่าง ๆ ดังที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์โดยสรุป ดังนี้

1. ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ มีการปรับระบบการศึกษาจาก 4:3:3:2 (3) เป็นระบบ 6:3:3 เพื่อขยายการศึกษาภาคบังคับต่อเนื่องรวดเดียว 6 ปี ซึ่งเป็นการตอบสนอง

ด้านแรงงานให้แก่ภาคเศรษฐกิจและลดปัญหาด้านช่องว่างระหว่างวัย เพราะในระดับประถมศึกษา มีหลักการจัดเพื่อให้เกิดการศึกษา เน้นกระบวนการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต แต่การแบ่งประเภท การศึกษาเพื่อให้นักได้เรียนต่อเนื่องนั้น ยังขาดความชัดเจน การศึกษาในแต่ละระดับขาดความ สัมพันธ์กัน ส่วนใหญ่เน้นคนให้มีความรู้เพื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ

2. เป็นที่น่าสังเกตว่าการศึกษาเขียนหลักการเรื่อง ความอยู่รอดปลอดภัยและความ มั่นคง ซึ่งเป็นผลจากกรณี 14 ตุลาคม 2516 ที่เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้นในประเทศทำให้การศึกษา จึงเน้นเรื่องความอยู่รอดปลอดภัยและความมั่นคงของสังคมไทย

3. การจัดการศึกษาในแต่ละระดับ มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้เพื่อให้นำไปประกอบอาชีพ และมุ่งเน้นพัฒนาคนให้มีคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม

4. การจัดการศึกษาเริ่มมีการมุ่งเน้นให้คนมีความรู้และความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม ไทย เป็นผลกระทบมาจากการขาดดุลย์การค้าแก่ต่างประเทศ

5. เป็นที่น่าสังเกตว่านโยบายจัดการศึกษา รัฐเพิ่มบทบาทเป็นผู้ดำเนินการ เพราะ รัฐเริ่มเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ

6. นโยบายเรื่องให้บุคคลในท้องถิ่นมีโอกาส เข้าศึกษาตามความต้องการและความ จำเป็นโดยมีข้อผูกพันว่าต้องกลับไปทำงานในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นเพื่อไปทำงาน ที่อื่นมากขึ้น ทำให้รัฐต้องมีนโยบายด้านการให้ทุนการศึกษา เพื่อจูงคนให้กลับไปทำงานในท้องถิ่น ของตนเอง

7. มีการเรียกร้องเรื่องความเสมอภาคทางการจัดสรรทรัพยากรและคุณภาพมากขึ้น เหตุเนื่องมาจากช่องว่างด้านรายได้ของคนในเมือง และชนบทมีความแตกต่างกัน และคุณภาพ การจัดการศึกษาก็ยังมีความแตกต่างกันอีกด้วย ต่อมารัฐจึงมีนโยบายการจัดการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษาแก่ผู้ยากไร้

จากแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ได้มีการตื่นตัวทางด้านศิลปวัฒนธรรม ไทยเพิ่มมากขึ้น จนมีผลให้รัฐบาลสมัย ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ออก ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง นโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน 2524 ซึ่งกรมศิลปากรได้มอบให้กองศิลปศึกษานำนโยบายดังกล่าว มาปรับใช้เป็นวัตถุประสงค์ในการจัด การศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ และวิทยาลัยช่างศิลป์ในสังกัด ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาคุณภาพของการจัดการศึกษาศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์ และช่างสิบหมู่ให้ได้มาตรฐานสูงขึ้น สามารถผลิตครู ศิลปิน และบุคลากรทางศิลปะ ให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและประเทศ รวมทั้งขยายการจัดการศึกษาของสถานศึกษาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้สามารถเปิดทำการสอนได้ถึงระดับปริญญาตรี

2. เพื่อให้สถานศึกษาในสังกัดกองศิลปศึกษา เป็นแหล่งให้บริการทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมและดำเนินการอนุรักษ์ พัฒนา ฟื้นฟูบำรุง ส่งเสริม เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์ และช่างสิบหมู่แก่เยาวชนทั้งในระบบ และนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งหน่วยงานทั้งภาครัฐบาล ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป

ในช่วงรอบต่อของการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาลัยนาฏศิลป์นั้น มีแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 5 เกิดขึ้น ทำให้มีการปรับนโยบายการศึกษาเกือบทุกระดับเช่นกัน ดังภาพรวมของแผนที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์สรุปดังนี้

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529)

1. มีการขยายการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา โดยมีการกำหนดให้รัฐจัดเป็นตัวอย่าง และเสนอแนะให้หน่วยงานอื่น ๆ ร่วมจัด มักกระจายไปสู่ส่วนภูมิภาค เกิดโครงการอนุบาลชนบท และเปิดชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในระดับตำบล

2. ประกาศใช้พระราชบัญญัติวิทยาลัยครูและลดการผลิตครูที่มากเกินไป เพื่อไปขยายการศึกษาสาขาอื่นให้หลากหลาย เช่น บริหารธุรกิจ เป็นต้น เปลี่ยนโครงการ อ.คป., อสร. เป็นการศึกษาอบรมบุคลากรประจำการ (กศ.บป.)

3. รณรงค์การไม่รู้หนังสือของกรมการศึกษานอกโรงเรียนอย่างจริงจัง

4. ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 WHO ประกาศให้เป็นปีแห่งการดูแลสุขภาพของคนทุกกลุ่ม (Health for All) เพื่อเตรียมคนไปสู่ปี "สุขภาพดีถ้วนหน้าในปี 2543" จึงมีการดูแลสุขภาพผู้ด้อยโอกาส ส่งเสริมการศึกษาพิเศษ และการศึกษาสงเคราะห์ นอกจากนี้ยังส่งเสริมสุขภาพเด็กและผู้สูงอายุไปด้วย จึงมีการให้สุขศึกษาเป็นพิเศษในระบบโรงเรียนและนอกระบบอย่างจริงจัง

5. มีการระดมทรัพยากร เน้นการพัฒนาท้องถิ่นทุกระดับ โดยการส่งเสริมให้ชุมชนมีความพร้อม ส่งเสริมทำนุบำรุงขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรมอันดีงาม แต่ยังคง

ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างสมบูรณ์ในทางปฏิบัติ วิธีสอนของครูยังคงเน้นความจำมากกว่า
ครูส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมไทย และงบประมาณส่วนนี้มีน้อย

6. ส่งเสริมการวิจัยทางการศึกษาและการนิเทศการศึกษาอย่างเป็นระบบยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาแผนการพัฒนาศึกษาแห่งชาติระยะที่ 5 ดังที่ผู้วิจัยสรุปมาทั้ง 6 ข้อนั้น
จะเห็นว่ายังมีผลกระทบการบริหารวิทยาลัยนาฏศิลป์ทั้งทางตรงและทางอ้อม สิ่งซึ่งกระทบโดย
ตรงคือ ข้อ 5 ที่บ่งว่า "การส่งเสริมทำนุบำรุงขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรมอันดี
งาม ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างสมบูรณ์ในทางปฏิบัติ" และ "ครูส่วนใหญ่ยังขาดความรู้
ความเข้าใจในวัฒนธรรมไทย"

จากแผนพัฒนาศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 5 ทำให้มีการปรับปรุงหลักสูตรของนาฏศิลป์ชั้นสูง
พ.ศ.2527 เพื่อให้สอดคล้องกับแผนดังกล่าว โดยมีหลักการและแนวคิดว่า

1. เป็นหลักสูตรที่ต่อเนื่องจากหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง สำหรับหลักสูตรนาฏศิลป์ชั้น
สูงจะเน้นวิชาศิลปะที่สูงขึ้น และเพิ่มวิชาการศึกษาที่สามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพครูสอนศิลปะ
หรือประกอบอาชีพอิสระได้
2. มุ่งฝึกให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ ความรู้ความชำนาญ ที่สามารถนำไปใช้ประกอบ
อาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือเพื่อหาความรู้เพิ่มเติม หรือเป็นพื้นฐานสำหรับศึกษาต่อใน
ระดับสูงขึ้น
3. มุ่งให้ผู้เรียนใฝ่ใจแสวงหาความรู้ความจริงอยู่เสมอ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
ตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ ศิลปะ วัฒนธรรมและงานสร้างสรรค์ของมนุษย์
4. มุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดสุนทรียภาพ จินตนาการ รู้คุณค่าของนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์
คีตศิลป์ทุกรูปแบบ ทั้งไทยและสากล ให้ผู้เรียนรู้จักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นมรดกของชาติ
เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
5. เน้นการผสมผสานความรู้ในทางทฤษฎี การปฏิบัติและเจตคติ ในสัดส่วนที่เหมาะสม
ที่สามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างดี
6. มุ่งสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนในการอนุรักษ์ และเผยแพร่ศิลปะอันดี
ของท้องถิ่นให้จรรโลงสืบไป

หลักการและแนวคิดข้างต้นนี้ นำไปสู่การสร้างวัตถุประสงค์และโครงสร้างของหลักสูตร นาฏศิลป์ชั้นสูง พ.ศ.2527 (ดูภาคผนวก ก) ซึ่งในหมวดวิชาการศึกษา เริ่มนำวิชา การศึกษานอก ระบบ วิชาโครงการสุขภาพในโรงเรียน วิชาดนตรี-นาฏศิลป์ระดับประถมศึกษา และมีชมศึกษา เข้ามาเปิดสอนอยู่ในหมวดวิชาเลือก ส่วนการฝึกสอน จำนวน 4 หน่วยกิต ยังอยู่ในกลุ่มวิชา การศึกษา (บังคับ)

ส่วนหลักสูตรวิทยาลัยชุมชนนั้น เปิดสอนในวิทยาลัยชุมชนทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ และระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)

เมื่อสิ้น พ.ศ.2529 กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์สรุปดังนี้

1. นโยบายการจัดการศึกษาเพื่อชีวิตและพัฒนาบุคคลนั้น ผลการดำเนินงานรายงาน ในเรื่องปริมาณผู้จบการศึกษาระดับต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่ได้พูดถึงคือ ด้านความคิด คุณธรรม จริยธรรม หรือสุขภาพพลานามัย ซึ่งได้กล่าวไว้ในแผนฯ นี้
2. นโยบายเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษานั้น มาตรการ/แนวทางการดำเนินงาน ออกมาในเรื่องการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งแท้จริงแล้วความเสมอภาคทางการศึกษานั้น ครอบคลุม ประเด็นสำคัญอื่น ๆ อีกหลายอย่าง และเกณฑ์ในการจัดสรรทรัพยากรเชิงคุณภาพทางการศึกษาก็เป็น ประเด็นที่มีข้อโต้แย้งตลอดเวลา
3. นโยบายในเรื่องการศึกษาลดชีวิตนี้ เป็นจุดเน้นสำคัญของแผนนี้ ซึ่งสิ่งที่มี อิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายข้อนี้ คือ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 แผนพัฒนาการศึกษา แห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ซึ่งได้มีการพูดเรื่อง นี้แล้ว นอกจากนี้ ภาวะด้านเศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลาก่อน พ.ศ.2520 มีการเพิ่มประชากร ในวัยศึกษาอย่างรวดเร็ว ทำให้การพัฒนาการศึกษาไม่ได้สัดส่วน ความแตกต่างของการพัฒนา ระหว่างเมือง/ชนบท/เกษตร/อุตสาหกรรม ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา
4. นโยบายเรื่องคุณภาพการศึกษาซึ่งเร่งพัฒนาความรู้ ทักษะความงอกงามทางคุณธรรม จริยธรรม และสุขภาพอนามัยนั้น แผนฯ นี้ เน้นเป็นพิเศษที่ตัวครู และกระบวนการเรียนการสอน ซึ่งเป็นบทบาทของการศึกษาโดยตรง

5. นโยบายทางด้านการบริหารการศึกษาได้พูดถึงการกระจายอำนาจการบริหาร และการวางแผนไปสู่ส่วนภูมิภาค แต่ในรายงานผลการดำเนินงานมีข้อเสนอให้หลอมรวมอำนาจในการจัดการและการบริหารการศึกษาให้อยู่ในกระทรวงเดียวกัน ซึ่งดูเหมือนขัดแย้งกันในตัว

6. นโยบายการศึกษาเพื่อความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ได้กำหนดไว้ในนโยบายนี้ และสำหรับมาตรการปรับปรุงการสอนให้คำนึงถึงภาวะอยู่ระหว่างการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวัฒนธรรมนั้น ยังไม่มีความชัดเจนในเชิงปฏิบัติว่าทำอย่างไร และไม่ปรากฏผลการดำเนินงานในเรื่องนี้

7. นโยบายการศึกษากับการวิจัย และการนำไปใช้เพื่อพัฒนาการศึกษานั้น นับเป็นสิ่งสำคัญที่ควรส่งเสริมให้ครู/อาจารย์ มีความรู้เรื่องการทำวิจัย และสามารถทำการวิจัยได้ เช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หรือเน้นการนำผลการวิจัยมาใช้

สำหรับสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ในส่วนภูมิภาคควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุน และได้งบประมาณในการวิจัย เพื่อนำเสนอผลการวิจัยกับหน่วยงานที่ปฏิบัติ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้จริง

นโยบายในเรื่องการระดมสรรพกำลัง เพื่อพัฒนาการศึกษานั้น ในมาตรการได้พูดถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการศึกษา ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องดี แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนก็มีหลายระดับ การมีส่วนร่วมที่ควรให้ความสำคัญ คือการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ประชาชนสามารถเข้ามามีบทบาท กำหนดนโยบาย ทิศทาง แนวทางที่ควรดำเนินการของโรงเรียนด้วย นอกเหนือจากการช่วยเหลือด้านแรงงาน หรือให้เงินทุนอุดหนุนบางส่วนเท่านั้น

จากแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) มีผลให้มีการปรับหลักสูตรในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 ซึ่งทำให้วิทยาลัยนาฏศิลป์ ต้องปรับหลักสูตรวิชาสามัญ (บังคับ) ในระดับนาฏศิลป์ ชั้นต้น และนาฏศิลป์ชั้นกลาง ให้เป็นไปตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการด้วย

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)

แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ มีผลกระทบและมีอิทธิพลต่อวิทยาลัยนาฏศิลป์หลายประการด้วยกัน ตามที่ผู้วิจัยเสนอบทวิเคราะห์ของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของแผนฯ นี้ มุ่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของพลเมือง ซึ่งแผนฯ นี้ได้แจกแจงไว้อย่างครอบคลุม ข้อที่น่าสังเกตคือ เป็นการเน้นที่ปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ
 2. นโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาได้ทำให้ตัวเลขผู้เข้าเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาสูงขึ้น สิ่งที่ควรให้ความสำคัญคือ ปริมาณที่ควบคู่กับคุณภาพ โดยเฉพาะการฝึกให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง (Learning how to learn)
 3. นโยบายการกระจายโอกาสทางการศึกษา เน้นเรื่องกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม ซึ่งเรื่องนี้ กระแสโลกนับว่ามีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายการศึกษา (ตั้งแต่การจัดประชุมโลกว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน จอมเทียน พัทยา: 1990)
 4. นโยบายเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ เน้นการสร้างเครือข่ายการศึกษาในระบบและนอกระบบ แต่ผลการดำเนินงานยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร ผู้เรียนในระบบที่มีโอกาสอยู่แล้วกลับมีโอกาสมากขึ้นจากนโยบายข้อนี้ (การสอบเทียบ/การถ่ายโอน) แต่ผู้ที่อยู่นอกระบบการศึกษา ยังไม่อาจเข้าศึกษาในระบบได้ เนื่องจากข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น อายุ มาตรฐานด้านวิชาการ และอื่น ๆ
- เครือข่ายการเรียนรู้ที่ควรส่งเสริม คือ เครือข่ายการเรียนรู้จากแหล่งความรู้/แหล่งวิทยาการท้องถิ่น/ภูมิปัญญาชาวบ้าน
5. นโยบายการศึกษาเพื่ออาชีพ กำหนดมาตรการให้มีกลไกเชื่อมโยงสถาบันการศึกษาและสถานประกอบการนั้น สถานประกอบการควรเอื้อในเรื่องนี้ให้มากขึ้น โดยเปิดโอกาสให้ใช้สถานประกอบการและทรัพยากรบางอย่างในการฝึกอบรม หรือเชื่อมโยงสนับสนุนสถานศึกษาให้มากขึ้นที่จะผลิตและรับนักศึกษาเข้าร่วมสถานประกอบการในท้องถิ่นนั้น
 6. นโยบายพัฒนาระบบสารสนเทศ เพื่อพัฒนาการศึกษานั้นสำคัญ หลายหน่วยงานเร่งรัดจัดหาเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามา แต่การพัฒนาคน ไม่สามารถทำได้รวดเร็ว ทำให้เกิดช่องว่างและเกิดความสูญเปล่าขึ้น

ผลทวงของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ทำให้มีการปรับโครงสร้างหน่วยราชการในกรมศิลปากร ตามการแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร ลงวันที่ 17 กรกฎาคม 2538 โดยรวมกองศิลปศึกษาต่อกองการสังคีตเข้าด้วยกัน แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์" ตั้งนั้น วิทยาลัยนาฏศิลป์จึงได้ดำเนินการจัดการศึกษาตามแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 8 (2540-2544) ซึ่งวิทยาลัยนาฏศิลป์จำเป็นต้องใช้วัตถุประสงค์นี้เช่นกัน และยังใช้จุดมุ่งหมายในหลักสูตรนาฏศิลป์ขั้นต้น, กลาง, สูง ฉบับปรับปรุงปี 2535 ของกรมศิลปากรเช่นกัน สำหรับวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) มีดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาวิชาศิลปะพิเศษทางศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรีให้ได้มาตรฐานสูงขึ้น สามารถผลิตครู ศิลปินและนักวิชาการทางนาฏศิลป์ ดนตรี ให้มีคุณภาพได้มาตรฐานสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและประเทศ
2. เพื่อขยายการจัดการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ตามนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษาของรัฐบาลรวมทั้งขยายการจัดการศึกษาถึงระดับปริญญาตรีในสถานศึกษาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค
3. เพื่ออนุรักษ์ พัฒนา สืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนาฏศิลป์ดนตรี
4. เพื่อให้สถานศึกษาในสังกัดเป็นศูนย์บริการทางวิชาการด้านนาฏศิลป์ ดนตรี รวมทั้งดำเนินการอนุรักษ์ พัฒนา ทำนุบำรุง ส่งเสริมสืบทอด เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม

ในปัจจุบัน วิทยาลัยนาฏศิลป์ ใช้ชื่อว่า "วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร" และยังไม่ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่อีกเลย

4.6 สรุปผลการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

นับตั้งแต่สังคมไทยได้เปลี่ยนระบบการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2475 กรมศิลปากรก็ได้ถูกกำหนดให้เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจทางด้านการอนุรักษ์ สืบทอด และเผยแพร่มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติบนกระแส

ของการปรับเปลี่ยนสังคมมาโดยลำดับ รวมเวลาประมาณ 62 ปี งานด้านหนึ่งของกรมศิลปากร ที่มีผลใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตของประชากรไทยก็คือ หน้าที่ในการอนุรักษ์ สืบทอด และเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมไทยในรูปของนาฏศิลป์และดนตรีไทยที่บรรดาเหล่านักปราชญ์ในอดีตต่างก็เห็นว่าเป็น มรดกที่สะท้อนภูมิปัญญาไทยขึ้นสำคัญควรแก่ความเป็นอารยชาติ เสมอด้วยความเป็นชาติอารยะทั้ง หลายในโลก อันมีสังคมตะวันตกของชาติที่เจริญแล้วเป็นอาทิ

จากการวิเคราะห์ กรมศิลปากรในระบอบประชาธิปไตย ที่มีอายุถึง 62 ปี ที่ผ่านมา พบว่ากรมศิลปากรในภาระงานด้านนาฏศิลป์และดนตรีมาโดยลำดับนั้น ได้ดำเนินการมาด้วยกระบวนการ จัดการ อันมีกระบวนการศึกษาเป็นฐานในการดำเนินการปรับปรุงให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ตามบทบาทหน้าที่ของกรมศิลปากรดังกล่าวข้างต้น ดังจะจำแนกให้ปรากฏภาพรวมของกระบวนการ จัดการ และปรากฏการณ์ด้านการศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยสังเขปต่อไปนี้

กระบวนการจัดการ

กรมศิลปากร ได้จัดให้มีหน่วยงานขึ้นรองรับนโยบายด้านนี้โดยตรงก็คือ กองการสังคีต ที่รู้จักกันโดยทั่วไป หรือสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ ผลการวิเคราะห์พบว่า การดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 จนถึงปี พ.ศ. 2535 ได้ดำเนินวิวัฒนาการภายใต้ แนวคิดสำคัญที่สามารถจำแนกโดยช่วงเวลาได้ 3 ช่วง ดังนี้

ช่วง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2487 เป็นช่วงที่ก่อวิวัฒนาการบนแนวคิดของการปรับ สังคม ผลงานที่แสดงออกส่วนใหญ่เป็นไปในเชิงการใช้ศิลปะด้านนาฏศิลป์และดนตรีไปในทางปลุกใจ ประชาชนให้รักชาติ เนื่องจากเป็นช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และสังคมอยู่ในภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำ

ช่วง พ.ศ. 2488 ถึง พ.ศ. 2514 เป็นช่วงของการก่อวิวัฒนาการบนแนวคิดเพื่อฟื้นฟู วิทยาการด้านนาฏศิลป์และดนตรีที่เสื่อมมาแต่โบราณ ในฐานะที่เป็นเทศบาลเมืองหรือราชสำนัก ที่ได้ ถดถอยไปด้วยปัจจัยต่าง ๆ ในอดีตให้ฟื้นคืนสู่ความสมบูรณ์ขึ้น ผลงานที่แสดงออกในระยะนี้ โดยทั่วไปมักรู้จักในนาม ผลงานการแสดงของกรมศิลปากร

ช่วง พ.ศ. 2515 ถึง พ.ศ. 2538 เป็นช่วงที่สังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ และ การปรับสังคมให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม ความเจริญอย่างรวดเร็วส่งผลให้กรมศิลปากรต้องเพิ่ม

ภาระงานขยายบทบาทและหน้าที่ในการอนุรักษ์ สืบทอด และเผยแพร่ไปสู่ناطقศิลป์และดนตรีประจำท้องถิ่น จนต้องขยายหน่วยงานไปสู่ภูมิภาค ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน กับปรากฏชื่อวิทยาลัยนาฏศิลป์อยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ปัจจุบันดังกล่าว ส่งผลให้ผลงานการแสดงของกรมศิลปากร ต้องปรับเปลี่ยนจากการนำเสนอในรูปแบบของการสืบสานแต่ศิลปมาตรฐานในราชสำนัก ไปสู่ผลงานที่มีลักษณะรวดเร็วและมีขนาดสั้นลงไปตามตัวแปรทางสังคม บทบาทที่ต้องพยายามนำศิลปวัฒนธรรมออกเผยแพร่ในอดีต ถูกปรับไปสู่การให้บริการทางสังคม ทำให้วิทยาลัยนาฏศิลป์ต้องช่วยรับภาระในส่วนของการประกอบการแสดงทั้งโชน ละครอย่างมากและในฐานะของตัวประกอบนั้นไม่สามารถยกระดับการเป็นศิลปินที่มีคุณภาพได้

ด้านการศึกษา

การปรับมาตรฐานของงานนาฏศิลป์และดนตรีของชาติ ให้ทัดเทียมด้วยมาตรฐานของอารยประเทศทั้งหลาย เป็นภารกิจหนึ่งที่ผู้นำสังคมช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองให้ความสำคัญอันส่งผลให้กรมศิลปากร ตั้งหน่วยงานการศึกษาขึ้น สำหรับเป็นเครื่องมือสนับสนุนภารกิจดังกล่าว เป็นปัจจัยเพื่อความเป็นมาตรฐานและการสืบสานงานด้านนาฏศิลป์และดนตรีของชาติ ให้ดำรงอยู่สืบไป สถานศึกษาในภารกิจของกรมศิลปากร ได้วิวัฒนาการมาตั้งแต่ชื่อว่าโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ไปสู่โรงเรียนศิลปากร โรงเรียนสังคีตศิลป์ โรงเรียนนาฏศิลป์ และวิทยาลัยนาฏศิลป์ตามลำดับ การจัดการศึกษาดำเนินมาด้วยระยะเวลาประมาณ 62 ปี ส่งผลให้เกิดผลผลิตด้านศิลปิน และนักการศึกษาด้านนาฏศิลป์และดนตรีไทยขึ้นจำนวนหนึ่ง นอกจากนั้น ยังส่งผลให้สังคมไทยมีการกำหนดกรอบกระบวนการศึกษาด้านวิชานาฏศิลป์และดนตรีไทยขึ้นในสังคมไทย เบื้องอารยประเทศ และริเริ่มแนวคิดทางด้านวิชาชีพศิลปินสาขาอื่นเพิ่มขึ้น เช่น กำหนดให้มีตำแหน่งนักวิชาการขึ้นในหน่วยงานของรัฐ เป็นต้น ในขณะที่หลักสูตรสำหรับวิชาชีพ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีลักษณะเป็นเพียงสายอาชีพครูนาฏศิลป์ หรือครูดนตรีสายอาชีพเดียวเท่านั้น

ผลจากการนำเสียงวิพากษ์วิจารณ์ที่ปรากฏโดยทั่วไป ที่มีจะวิพากษ์วิจารณ์บทบาทด้านการนาฏศิลป์และดนตรีไปในเชิงลบ มาประมวลเข้ากับปรากฏการณ์เชิงประวัติศาสตร์ พบว่า

1. ในอดีตที่ผ่านมา บทบาทของศิลปวัฒนธรรมในรูปของนาฏศิลป์และดนตรี ขาดมนทัศน์ที่เป็นเป้าหมายในองค์ของความสมบูรณ์ ทั้งในเชิง

- 1.1 บัณฑิตจัดการพัฒนาตนเอง
- 1.2 บัณฑิตเพื่อพัฒนาสังคม และ
- 1.3 บัณฑิตเพื่อพัฒนาวิชาชีพ

2. การใช้ศิลปวัฒนธรรมในรูปของนาฏศิลป์และดนตรีที่ผ่านมาใช้เพียงเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นสำคัญ เช่น

- 2.1 ด้านการเมืองและสังคมในช่วง พ.ศ.2475 - พ.ศ.2485
- 2.2 ด้านค่านิยม ในช่วง พ.ศ.2488 - พ.ศ.2514
- 2.3 ด้านทัศนคติทางการศึกษาในช่วง พ.ศ.2515 - พ.ศ.2535 เป็นต้น

3. ถึงแม้ว่ากรมศิลปากร จะได้พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและงานของนาฏศิลป์และดนตรีทั้งในเชิงพัฒนากิจกรรม พื้นฟูวิทยาการ และเพิ่มโอกาสทางการศึกษา แต่ก็ตาม การดำเนินงานก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นปรากฏถึงการดำเนินงานโดยใช้หลักวิชาการและบทบาทของสุนทรียภาพ นำบัณฑิตด้านพฤติกรรมและผลผลิตที่ปรากฏ

4. จากข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ปรากฏในข้อมูล แสดงให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ด้านต่าง ๆ เช่น ขาดศิลปิน ขาดอุดมการณ์ทางการศึกษาที่สมบูรณ์ ขาดตำรา ขาดการพัฒนาสาขาวิชาชีพ ให้ครบวงจร ขาดนักวิชาการและนักการศึกษาเฉพาะศาสตร์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างและสมบูรณ์ ขาดนักบริหารวิชาชีพ ขาดการบริการสังคมที่สมสมัย ขาดระบบการสร้างสรรคผลผลิตเชิงวัฒนธรรม และศิลปะที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย